

ADENAUERI SALADUS JA BUNDESWEHRI SÜNNITUND KLOOSTRIMÜÜRIDE VARJUS

ÄÄREMÄRKUSI ÜHE KÜLMA SÕJA LAPSE – BUNDESWEHRI – SÜNNILOO KOHTA

ANDRES SAUMETS

Sissejuhatuse asemel: uus riigikodanik uues sõjaväevormis – kas pelgalt ideaal?

Hall värv andis tooni, kui 12. novembril 1955 üks ebatavaline grupp inimesi – enamik kandis tsiviil-, ent mõned ka vormirõivastust – kogunes Bonnisi ühte tumeda riidega ülelöödud ratsutamishalli ning seisis seal pinevil närvilisusega. Kõlasid sõnad: “Me kanname vastutust tulevikus meie kätte usaldatud noorte sõjaväevormis riigikodanike eest.” Sada üks isikut kogunesid pidulikku smokingülikonda rietatud föderaalse kaitseministri Theodor Blanki ette. Tema käest said ametisse määramise tunnistused uude, kaherealise sõjaväevormi rietatud kaks kõige kõrgemat kindralit, kindralleitnandid Adolf Heusinger ja Hans Speidel, ülejäänud ohvitserid ja kuus allohvitseri. Blank visandas selle “uue Wehrmachi” poliitilise profiili, mis peaks nüüdsest olema Saksamaa riikliku korra võrdõiguslik liige ja andma panuse kaitsevalmiduse suurenemiseks rahu kindlustamisel Euroopas. Halli eesseinas kõrgus krüsantheemikimpudega raamistatud kõnetribüüni kohal Liitvabariigi lipuga raamistatud, peaaegu viie meetri kõrgune Raudrist – Preisi Raudrist, mis oli viimati olnud Wehrmachi aumärk. Peaaegu kõik kohalviibijad – ka need, kel polnud seljas sõjaväevormi – kandsid sõjas saadud aumärgina Raudristi.¹

Bundeswehri asutamisse suhtuti sõjajärgsel Saksamaal üsna vastakate tunnetega. Eespool toodud kirjeldusest võib aduda, et suhtumine oli pigem tõrjuv ja umbusaldav, sest selle ajaloolise sündmuse tunnistajateks polnud kutsutud isegi ministeeriumi töötajaid, rääkimata meediast ja inimestest tänavalt. Kantsler Konrad Adenauer avaldas hiljem oma meelepaha, et Bundeswehri asutamises polnud midagi pidulikku, see toimus isegi ilma orkestrihelide ja hümnita. Ometi saab täna täie tõsidusega öelda, et suurtel ja

¹ **Bald, D.** 2005. Die Bundeswehr. Eine kritische Geschichte 1955–2005. München: C. H. Beck. S. 7. [Edaspidi **Bald** 2005]

olulistel sündmustel võib olla ka väike ning tähelepandamatu algus. Ja 12. novembril tehti tõepoolest ajalugu: kümme aastat pärast Teise maailmasõja lõppu avanes sakslastel taas võimalus sõjaväevormi kanda ning oma kodanikukohust täita.

Pikk ja sündmusterohke ajalugu on õpetanud sakslasi väärtustama oma traditsioone ja sümbboleid. Nii nagu uue Bundeswehri sümboliks sai vana Preisi aumärk – Raudrist –, mida omistati vapruse ja silmapaistvate sõjaliste teenete eest, nii oli ka Bundeswehri ametlikuks sünnitunniks valitud kõnekas ajalooline päev. 12. novembril 1955 möödus nimelt 200 aastat suure Preisi kindrali ja sõjaväereformija Gerhard David von Scharnhorsti sünnist. Raske oleks olnud leida uueks alguseks sobivamat päeva – oli ju Scharnhorst see, kes pärast Napoleoni sõdades² kogetud hävitavat lüüasaamist sümboliseeris lüüasaamisele järgnenud uut algust poliitiliselt muutunud maailmas.

² Preisi-Saksi armee sai 1806. aasta oktoobris IV koalitsioonisõja käigus toimunud Jena ja Auerstedti kaksiklahingus Napoleoni vägedelt hävitavalt lüüa. Preisimaa seisis sõjalise ja moraalse kokkuvarisemise äärel: pealinn viidi üle Königsbergi ja Napoleon marssis oma vägedega Berliini. Preisimaa täieliku lüüasaamise suutis ära hoida tollal oobersti auastmes olnud Scharnhorst, kes takistas 1807. aasta veebruaris Preisi Eylau lähistel Vene ja Prantsuse vägede vahel toimunud lahingus prantslastel oma seniseid võite täielikult ära kasutamast. Preislaste abil suutsid venelased vastu pidada ja prantslased olid sunnitud taanduma. Kumbki pool ei saavutanud võitu, kuid venelaste kaotused olid siiski suuremad. Pärast seda lahingut otsustasid Venemaa ja Preisimaa jätkata ühiselt võitlust Napoleoni vägede vastu. Preisi kuningas Friedrich Wilhelm III määras Scharnhorsti 1807. aastal Preisi sõjadepartemangu direktoriks (sõjaministriks) ja kindralstaabi ülemaks. Kohe pärast juulis 1807 sõlmitud Tilsiti rahu sai kindralmajor Scharnhorst kuningalt ülesande alustada sõjaväes vajalike muutuste läbiviimist. Selleks moodustati sõjaväe reorganiseerimiskomisjon, kuhu kuulus ka hilisem kindralfeldmarssal August von Gneisenau, kes oli tollal veel ooberstleitnandi auastmes. Scharnhorsti peamiseks ülesandeks oli leida tee, kuidas luua – vaatamata Napoleoni poolt Preisi tegevväele kehtestatud piirangutele (42 000 meest) – taas alus Preisimaa sõjalisele võimsusele. Nii tuli Scharnhorstil koos oma mõttekaaslastega käivitada sõjaväereform (*Heeresreform*), mille eesmärgiks oli luua patriootlik rahvavägi (*Krumpersystem*'il ehk sõjalisel lühiväljaõppel baseeruv reservvägi), töötada välja uus, teenetel rajanev edutamissüsteem, luua uus ohvitserkond (sõjakoolid) ja sõjaväe juhtkond (sõjaväeakadeemia) ning seada sisse üldine sõjaväekohustus (3. september 1814). Scharnhorst juhindus oma Preisi sõjaväereformides tollal revolutsiooniliselt mõjunud liberaaldemokraatlikust mudelist “riigikodanik sõjaväevormis” (*Staatsbürger in Uniform*), mis kujunes ka uue Bundeswehri juhtimis- ja organisatsioonifilosoofia *Innere Führung* üheks juhtmõtteks. Vt **Fuchs, T.** 1986. *Geschichte des europäischen Kriegswesens. Teil II: Von der Aufstellung der ersten stehenden Heere bis zum Aufkommen der modernen Volkshere.* (Truppendienst-Taschenbücher, Bd. 24.) Wien: Herold. S. 254–255; 267–274.

Innere Führung (IF) on lühidalt sõjajärgsel Lääne-Saksamaal oma uue sõjaväe tarbeks loodud kontseptsioon, mille abil õnnestus Saksamaal muuta ajalooline ja

Tagasipöördumine kunagiste Preisi reformide juurde lähtus ettekujutusest, et omavahel on võrreldavad ühelt poolt 1806. aasta katastroof, Preisi armee ja riigi kokkuvarisemine ning teisalt 1945. aastal aset leidnud natsirežiimi ja Wehrmachi kokkuvarisemine. Ka ohvitserikorpushariduse professionaalne ja moraalne läbikukkumine on mõneti võrreldavad, kuigi põhjuseid selleks oli teisigi, sest näiteks 1806. aasta häbiväärsetel kapitulatsioonidel oli teistsugune moraalne dimensioon kui Wehrmachi sõjakuritegudel. Mõlemal juhul oli riik, mis kandis armeed, sattunud ise eksistentsiaalsesse kriisi, viimasel juhul ka olemast lakanud. Ja mõlemal juhul tuli riigi varemehunnikust – sellest moraalsest, poliitilisest, majanduslikust ning sotsiaalsest katastroofist – leida väljapääsuteed. Mõlemal korral oli vaja riigi poliitilist ja sõjaväelist süsteemi põhjalikult reformida. Niisiis on mõistetav, et uut Bundeswehri luues tuletati meelde kunagisi Preisi reforme ning uue Saksa-maa kujundamisel püüti leida ajaloost tuge ja eeskujusid.³

Ajaloolise traditsiooniliini mängutoomisega legitimeeriti päevapoliitikat, mis püüdis sõjaväe põhikorda määratlada vastavalt põhiseaduses sisalduvatele väärtustele. Kuigi Bundeswehr oli vaieldamatult Wehrmachi (ja varasemate aegade Preisi-Saksa militarismi) eeskujude kütkeis ning täielikust uusloomingust ja nn nulltunnist rääkimine oleks ajaloolise tõe suhtes kohatu, tuleb siinkohal rõhutada, et **uuest** Bundeswehrist, mida sobitati läbini muutunud poliitilistesse raamtingimustesse, pidi siiski kujunema olemuslikult sootuks teistsugune armee kui “ilma haakristita Wehrmacht”. Sõjaväe ja poliitika suhetes toimusid põhjapanevad struktuurilised ja filosoofilised muutused.⁴ Uue Bundeswehri üks asutajatest ja selle

traditsiooniderikas ideaal riigikodanikust sõjaväevormis ka uue Bundeswehri aluseks. Nimetus IF tuleb esmakordselt kasutusele nn Blanki ameti (liidukantsleri ametkond, mis loodi liitlasvägede suurenemisega seotud probleemide lahendamiseks, teisisõnu föderaalne kaitseministeeriumi eelkäija) korralduses. See anti välja 10. jaanuaril 1953. aastal ning seal seisis: “Igasugune töö *Innere Führung*’i valdkonnas kannab üht eesmärki – kujundada välja tänapäevase sõduri tüüp, kes on ühtaegu vaba inimene, hea riigikodanik ja täisväärtuslik sõdur.” Vt **Reeb, H.-J.; Többecke, P.** 2003. Lexikon Innere Führung. 3. Aufl. Regensburg-Berlin: Walhalla. S. 312. [Edaspidi **Reeb, Többecke** 2003]

³ **Kutz, M.** 1995. Reform als Weg aus der Katastrophe. – Linnenkamp, H.; Lutz, D. S. (Hrsg.) Innere Führung. (Demokratie, Sicherheit, Frieden, Bd. 94.) Baden-Baden: Nomos Verlag. S. 74–75.

⁴ **Wette, W.** 2001. Die Bundeswehr im Banne des Vorbildes Wehrmacht. – Bald, D.; Klotz, J.; Wette, W. Mythos Wehrmacht. Nachkriegsdebatten und Traditions-pflege. Berlin: Aufbau Taschenbuch Verlag. S. 66–67. [Edaspidi **Wette** 2001] Vt ka **Rudel, D.** 2005. Bundeswehr. Kind des Kalten Krieges. <<http://www.stern.de/politik/historie/541367.html?nv=cb>>, (12.08.2005). [Edaspidi **Rudel** 2005]

suur reformija Wolf Graf von Baudissin⁵ on tabavalt öelnud: “Me seisame niisiis ühe tõelise ajajärgu lävel, jättes hüvasti senise ajalooa. Selles olukorras oleks lausa kuritegu restauratsiooni üritada, aga ka kohatu minna puht revolutsioonilist teed, mis viskaks kõik senise kontrollimatult üle parda. Meie ees on **reformatoorne** [autori esiletõst – A. S.] ülesanne, mis ajaloolisi erinevusi tunnustades hindab õigesti uut riigi- ja inimesepilti.”⁶

Baudissin rõhutas, et uus Saksa sõjavägi ei tohti kujuneda avatud ühiskonnas mingiks suletud ja iseseisvaks **maailmaks**, mis elab oma elu iseenda kehtestatud reeglite järgi, vaid uus sõjavägi peab sellesse avatud

⁵ **Wolf Graf von Baudissin** (1907–1993), Bundeswehri kindralleitnant ja Hamburgi ülikooli professor, oli reformikontseptsiooni *Innere Führung* vaimne isa. Kindralstaabiohvitseri väljaõppega *Hauptmann* (kapten) Baudissin jõudis enne, kui ta 1941. aastal Erwin Rommeli Aafrika korpuse staabiohvitserina Tobruki lähistel Briti sõjavangi langes, saada vapruse ja sõjaliste teenete eest I ja II klassi Raudristi. Austraalias brittide sõjavangis olles anti talle majori auaste. Sõjavangist vabanes ta alles 1947. aastal ning tegutses seejärel mõned aastad keraamikuna ja pidas erinevates kiriklikes õppeasutustes juhtimisalaseid loenguid. 1950. aastal kutsuti ta Himmerodes aset leidnud salajasele sõjaväelisele nõupidamisele, kus sõnastati Himmerode memorandum. 1951. aastal sai Baudissinist viienda endise Wehrmachi ohvitserina Blanki ameti töötaja, kus ta asus juhtima referantuuri *Innere Führung*. 1956. aastal anti talle oobersti, 1959. aastal brigaadikindrali, 1962. aastal kindralmajori ja 1963. aastal kindralleitnandi auaste. Aastatel 1958–1961 juhtis ta motori-seeritud jalaväebrigaadi, alates 1961. aastast töötas Baudissin mõjukatel ametikohtadel erinevates NATO staapides ja institutsioonides: aastatel 1961–1963 esimese Bundeswehri ohvitserina DCOS Operations and Intelligence HQ AFCENT-is (Fontainebleaus), aastatel 1963–1965 oli ta NATO Defence College'i ülem (Pariisis), aastatel 1965–1967 DCOS Plans and Operations SHAPE'is (Pariisis, Casteaus). 1967. aastal läks Baudissin erru ning alustas 1968. aastal õppejõu karjääri tänapäevase strateegia õppejõuna Hamburgi ülikoolis. 1971. aastal sai temast Hamburgi ülikooli juures asuva Rahu-uuringute ja Julgeolekupoliitika Instituudi asutaja ja direktor. Baudissin töötas sellel ametikohal 1984. aastani. 1979. aastal nimetati ta Hamburgi ülikooli professoriks. Õppejõuna on ta tegutsenud ka Hamburgis asuvas Bundeswehri ülikoolis. Wolf Graf von Baudissinit on autastustatud mitmete mainekate auhindadega kodanikes vastutustunde kasvatamise eest, samuti tema isikliku panuse eest liberaalse ja demokraatliku õigusriigi ülesehitamisse. Alates 1994. aasta juunist kannab üks Bundeswehri Führungsakademie kasarmutest Baudissini nime. Vt **Hartmann, U.; Richter, F.; Rosen, C. von** 1999. Wolf Graf von Baudissin. – Bald, D.; Hartmann, U.; Rosen, C. von (Hrsg.) *Klassiker der Pädagogik im deutschen Militär*. Baden-Baden: Nomos. S. 210–216. Käesoleva artikli autor on olnud aastatel 2003–2004 *Internationale Fellowship-Programm Graf Baudissin*'i stipendiaat Hamburgi ülikooli juures asuvas Rahu-uuringute ja Julgeolekupoliitika Instituudis (IFSH).

⁶ **Baudissin, W. G. von** 1972. *Soldat für den Frieden. Entwürfe für eine zeitgemäße Bundeswehr*. München: Piper Verlag. S. 24. [Edaspidi *Baudissin 1972*]

ühiskonda lõimuma. Ühest küljest tuli sõdurit kui kodanikku kaitsta erinevate võimuliialduste ja repressioonide eest, mida oli kogetud kahe maailmasõja käigus ning Hitleri diktatuuri all, teisalt aga pidi sõdur nii sõjaväes kui ka teda ümbritsevas ühiskonnas kogema ja omaks võtma nii palju kui võimalik neid poliitilisi, sotsiaalseid ja eetilisi väärtusi, mida tal sõjas kaitsta tuleb. Alles nende väärtuste ühise kogemise kaudu saab selgeks teha, et neid väärtusi tasub tõepoolest ka kaitsta. Lõimumisest ootas Bau-dissin kahekordset, vastastikku tugevdavat positiivset mõju: nii iga üksiku sõduri ja kogu armee valmidust kaitsta olulisi ühiskondlikke väärtusi kui ka ühiskonna edasist demokratiseerumist. Uus saksa “riigikodanik sõjaväevormis” pidi seega endas ühendama mitmeid erinevaid rolle, mille kaudu on omavahel väga tihedalt põimunud sõjaline funktsionaalsus, demokraatlik mõttelaad ja humanistlikud veendumused. Ta on ühekorraga **hea sõdur, täisväärtuslik riigikodanik ja vaba inimene** ehk tänapäevasemalt väljendudes: professionaalne sõdur, aktiivne demokraat ja vaba inimene.

Õigus ja ühiskond on omandanud sellises mudelis kvalitatiivselt teistsuguse positsiooni: need on sõjaväe sisemise korra ja väljapoole suunatud suhete jaoks olemuslikud. *Innere Führung*, millest kujunes Bundeswehri keskne juhtimis- ja organisatsioonifilosoofia, on seega algusest peale olnud **poliitiline** kontseptsioon, mille esmane eesmärk on anda sõjaväe käsutusse vajalikke norme ja regulatsioone tasakaalustamaks tema suhteid riigiorganite ja -institutsioonidega. Nii võib seda nimetada kontseptsiooniks, mis seob sõjaväele püstitatud ülesannete täitmise põhiseadusliku korra ja selle aluseks olevate väärtustega. Kuid teisalt on neid norme ja regulatsioone vaja olnud ka inimese vabaduse ja inimväärsuse tingimuste ning suhete tagamiseks sõjaväe kui organisatsiooni sees. Bundeswehri asutajad ei olnud kindlasti revolutsionäärid, vaid pigem reformijad. Kuigi nad avaldasid tahet luua midagi täiesti uut, soovisid nad esmajärjekorras tagada tulevastele sõduritele siiski vajalikku õiguskaitset ja õiguslikku kindlustunnet, teisalt aga (taas)asutada funktsioneerivat ja tõhusat sõjaväge. Õiguskord ja sõjaväe institutsioon on aga alati olnud suuremal või vähemal määral seotud varasemate riigikordade ja traditsioonidega. Kui demokraatlikus ühiskonnas peaks diskursus erinevate ajaloo-faktide ja nende tõlgendamise teemal kuuluma ühiskonnaelu normaalseste ilmingute hulka, siis ei tohi unustada tõsiasja, et sõjaväel on oma ajaloo-ga alati eriline side: sellest ammutab ta oma traditsioone, identiteeti ja ka moraalseid jõudu oma kohust täita.⁷ Seetõttu on oma ajaloolise pärandi kriitiline läbitöötamine sõjaväe jaoks oluline ka, mõistmaks, missuguseid traditsioone ja väärtusi tuleks hoida ja millistest uutest oludes lahti öelda. Kogemus on hea õpetaja, aga tema

⁷ **Bald, D.** 2001. Kämpfe um die Dominanz des Militärischen. – **Bald, D.; Klotz, J.; Wette, W.** Mythos Wehrmacht. Nachkriegsdebatten und Traditionspflege. Berlin: Aufbau Taschenbuch Verlag. S. 18. [Edaspidi **Bald et. al.** 2001]

honorar on kõrge, ütleb tabavalt üks mõttetera. Ilma nende valuliste kogemusteta, mida sakslased on saanud omaenda nii silmapaistvalt **poliitilise sõjaajaloo**⁸ mõjudest ühiskonnale ja rahvusvahelisele poliitikale, jääks Bundeswehri vaimse telje, *Innere Führung*'i poliitiline iseloom ning tähendus ilmselt mõistetamatuks.

Rahvusvaheline uurimistöö on konsensuslikult tõendanud, et rohkem kui sajandi jooksul on Saksa autoritaarsest sõjalisest traditsioonist lähtunud tugevad antiliberaalsed, antiparlamentaarsed ja vabariigivastased jõud, mille aktsepteerimine on tähendanud poliitikas ja ühiskonnas kodanlike, individuaalsete ja liberaalsete ideede mahasurumist. Selline militaristlik traditsioon⁹ ei olnud ühildatav lääne liitlasjõudude plaanidega, mis nägid ette sõjajärgse Saksamaa arengut demokraatlikuks tsiviilühiskonnaks. Kui Saksamaa soovis muutuda okupeeritud riigist liitlaseks, tuli tal selle tõsiasjaga arvestada, ning sõja võitnud lääneriikide koalitsioon on tõepoolest pikka aega suunanud ja mõjutanud Bundeswehri arengut. Uus sõjavägi ei saanud põhimõtteliselt jätkata „puhastatud imagoga” Wehrmachi traditsiooni. Ometi leidis ka neid, kes oleksid meelsasti jätkanud sealt, kus see traditsioon 1945. aastal Saksa kindralite tingimusteta kapitulatsiooni ja Potsdami kokkuleppega katkes,¹⁰ kui liitlaste otsusel kogu Wehrmacht laiali saadeti,

⁸ Saksamaa sõjaajaloole viimastel sajanditel nii iseloomulikku poliitika ja sõjapidamise koosmõju on defineerinud tabavalt ning tähendusrikkalt Preisi sõjateoreetik ja väejuht Carl von Clausewitz (1780–1831), öeldes, et “sõda ei ole midagi muud kui riigi poliitika jätkamine teistsuguste vahenditega” (**Clausewitz, C. von** 2004. Sõjast. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus/KVÜÕA. Lk 11). Saksa militarism, millele oli 18. sajandil andnud riikliku vormi Friedrich Suur, suutis Clausewitzi bellitsistlike mõtteid 19. ja 20. sajandil sel määral moonutada, et sõjapidamine ise muutus poliitikaks ja tsiviilühiskond allutati militaarsetele põhimõtetele.

⁹ Konservatiivne ajaloolane Gerhard Ritter kuulutas 1953. aastal toimunud ajaloolaste konverentsil, et Wehrmacht on oma totaalse sõja deviisi all kujutanud Saksa ajaloos kõige äärmuslikumat militarismi. Rahvusvaheline ajaloolaste kogukond nõustus üksmeelselt selle tõdemusega. Friedrich Meinecke seisukoht, et mineviku hoiak ja meelsus on ühildamatud demokraatliku tulevikuga, viitas eelseisvale möödapääsmatule „radikaalsele suhete katkestamisele militaarse minevikuga”. Vaid selline areng võimaldas liitlastel ja sakslastel tegelikult omavahel rahu sõlmida ning anda sakslastele teatud hetkel taas võimaluse luua oma relvajõud ja seeläbi end rohkem suveräänse riigina tunda. Vt **Bald et al.** 2001. S. 18–19. Vrd ka **Bald** 2005. S. 11.

¹⁰ Baudissin on näiteks murelikult vastu olnud Raudristi sümbolika (taas)kasutuselevõtule, sest see ülistab tema arvates liiga kergekäeliselt igavest militaarset sõduriseisust ega saa olla uue põhikorra sümboliks. Nn uue Wehrmachi loomine minevikust lahti laskmata oli tegelikult tõsine probleem. Eriti taasloodud mereväe puhul võis täheldada rõhutatult traditsioonilist ja kriitikavaba suhtumist minevikku: kui 1956. aasta jaanuaris formeeriti esimesed mereväeüksused, seostasid vastutavad isikud uue mereväe otseselt Hitleri-aegse sõjalaevastiku (*Kriegsmarine*) traditsioo-

igasugune sõjaline tegevus karistatavaks muudeti ning Saksamaa territoorium võitjate kontrollile allutati.

Kuid nagu juba eespool kirjeldatud, ei lõppenud Saksamaa militaarajalugu 1945. aastaga. Sõjaväe esindajad küll vaikisid, kuid jätkasid varjatult oma tegevust lootuses jõuda taas kord hetkeni, mil saab avalikult rääkida Saksa relvajõududest. See aeg jõudis viimaks kätte 1956. aasta jaanuaris. 2. jaanuaril moodustati esimesed maa-, õhu- ja mereväe õppekompaniid. 20. jaanuar, mille liidukantsler Konrad Adenauer kuulutas pidulikult Saksa relvajõudude päevaks, muudeti koolivabaks, liidumaades olid heisatud riigilipud ning ka kirikud osutasid vastristitud lapsukesele oma lippude ja kellahelina austust. Andernachis oli kogunenud pidulikule rivistusele 1500 sõdurit ja paraadi võttis vastu kantsler isiklikult. Sõjaväelist pidulikkust lisasid üritusele paar ameeriklaste tanki ja haubitsat. Adenauer nimetas sõjaväe liitmist riigistruktuuriga demokraatia proovikiviks ja rõhutas küll poliitika primaati, ent ka sõjaväe traditsioonilist rolli ühiskonnas.¹¹ Pidulikkusele vaatamata oli õhus tuntavalt pinget: kohal olid küll lääneliitlaste sõjaväeatašeed, kuid kõrgemate föderaalorganite, eelkõige parlamendi esindajate kutsumine oli jäänud kahe silma vahele, mis kutsus esile ulatusliku kriitika. Adenauerist õhkus soovi jätkata vanas militaarses vaimus ning alustada taasrelvastumist ilma nende põhimõteteliste reformideta, mida oli ette näinud ministeeriumi teenistuses juba aastaid uue Bundeswehri asutamise ja vajalike reformiküsimustega tegelenud Baudissin, keda karistuseks ei võetud esialgu ka uue ohvitserikorpuse ridadesse.¹² Konservatiivsetele jõududele tundus, et sõjaväe taastamisega jõudis lõpule ka vajadus rääkida hädavajalikest reformidest ning et militaarpoliitika võttis taas kursi vana, läbiproovitud ja ootusi õigustava enesemõistmise suunas.

Bundeswehri asutamine on toimunud etapiti ja on olnud täis vastuolusid. Seepärast iseloomustab alguses tooni andnud hall värv kujukalt uue identiteedi otsinguid, kuna tasakaalu otsimine vana ja uue vahel, traditsioonide¹³ ja

nide ja institutsiooniga ning rõhutasid, et Nürnbergis süüdi mõistetud suuadmiralid Dönitz ja Raeder olevat olnud isikutena laitmatud, täitnud üksnes puhtalt, sündsalt ja auväärsele neile antud ülesandeid ja kohust oma rahva ees. See olevat olnud mereväeohvitseride üksmeelne seisukoht. Vt **Bald** 2005. S. 8–9.

¹¹ **Bald** 2005. S. 8–9. Vt ka **Bundeswehrchronik 1956 bis 1965**. – ASFRAB (Arbeitsstelle Freiden und Abrüstung). <<http://www.asfrab.de/Publikationen/Profil/Chronik1956bis1965.php>>, (15.11.2007).

¹² **Bald** 2005. S. 10.

¹³ 1965. aastal välja antud määrusega („Traditsioon ja Bundeswehr“) sätestati Bundeswehri esmakordselt sõjaliste traditsioonide kasutamine ja hoidmine. Nimeetatud määrust täiendati oluliselt 1982. aastal. Bundeswehri peamisteks traditsiooniliinideks on vastavalt: 1) Preisi sõjaväereformijad (Scharnhorst, Clausewitz jt); 2) vastupanu Hitleri režiimile (sümboliks 20. juuli 1944 kui natsirežiimis pettunud ja lootusetu sõja lõpetamist soovinud opositsiooniliste Wehrmächti ohvitseride viima-

refomide vahel muutis uue Bundeswehri piirjooned pikkadeks aastateks ähmaseks. Noore vabariigi noored relvajõud alustasid 12. novembril 1955 pikka teekonda, et tuua sõjavägi välja tema ajaloolisest erirollist, ja läks aastaid, enne kui sõjavägi sai uue, ajaproovile vastupidava kuju. Siis oli veel ebaselge, mis hakkab tegelikkuses määrama sõjaväe edasist arengut. Kuid need uued elemendid, mis andsid Bundeswehrile kuju ja struktuuri ning võimaldasid muutusi ja uue vormi kujundamist, olid olemas juba algusest peale. Vana piibellik tarkusesõna ütleb, et värsket veini ei panda vanadesse lähkritesse. Sõjaväe kujunemislugu uuest Wehrmachtist demokraatliku riigi põhiväärtusi esindavaks ja kaitsvaks Bundeswehriks võiks seda elutarkust piltlikult kehastada. Uus algus nõudis tõsiseid muutusi, põhimõttelisi ja kohati emotsionaalselt väga rasket lahtilaskmist militaarsest minevikust, uue organisatsiooni loomist koos uue organisatsioonifilosoofiaga ja uue sõjaväevormi täitmist uue inimesega. Selle tulemuseks ongi Bundeswehr, mis tugineb niisugusele ettekujutusele sõjaväest ja selle rollist ühiskonnas, mis eristub selgelt mineviku harjumuspärasest instrumentaalsusest, minetades oma ajaloolise riik-riigis-staatuse¹⁴ ning muutudes esmajoones teda ümbritseva poliitilise ja tsiviilkeskkonna objektiks. Hetkel oma ajaloo suurimas muutmisprotsessis olev Bundeswehr¹⁵ on rohkem kui poole sajandi jooksul

ne atentaadikatse füürerile; 3) Bundeswehri ajalugu koos oma juhtmotiiviga „riigikodanik sõjaväevormis”. Vt **Reeb, Többsicke** 2003. S. 233; vrd ka **Gramann, U.** 2006. Der 20. Juli, die Wehrmacht und die Bundeswehr. – Arbeitsstelle Frieden und Abrüstung. Positionspapier 1.

<http://www.asfrab.de/media/pdf/asfrab_positionen01.pdf, (12.11.2007).

¹⁴ Väljendit *riik riigis* (*Staat im Staate*) kasutas Lääne-Saksamaa uute relvajõudude kontekstis esimene kaitseminister Theodor Blank ühes parlamendidebatis (27. juuni 1955), kus ta kuulutas, et armee ei saa olla riik riigis – armee peab alluma tsiviil-, täpsemalt parlamentaarsele kontrollile, mis peab kindlustama poliitika primaarsuse. Blank viitas debatis korduvalt Reichwehri ülemale kindralooberst von Seecktile, kes avaldas tihti arvamust, et sõjavägi pühendub riigi teenimisele, sest ta ise ongi riik. Himmerodes toimunud sõjaväeeksepertide salajasel kohtumisel (1955) ja memorandumi koostamisel kasutati samuti nimetatud väljendit, millega viidati sellele, et Saksamaa tulevase kaitsepanusega ei tohi „saksa väekontingent muutuda riigiks riigis”. Vt **Reeb, Többsicke** 2003. S. 225–226.

¹⁵ Alates Bundeswehri kasutamisest Jugoslaavia konfliktis (eelkõige Kosovos ja Bosnias) eelmise sajandi 1990. aastatel on välismissioonides osalemine erinevatel põhjustel – kas ajendatuna poliitilisest vajadusest sekkuda rahvusvahelise õiguskorra tagamiseks väljaspool SLV territooriumi erinevatesse relvastatud konfliktidesse, näiteks massilise inimõiguste rikkumise tõkestamiseks riikide lagunemisel või kodusõdadest lõhestatud ühiskondades (Kongo, tulevikus võib-olla ka Sudaan), samuti terrorismivastase võitluse kontekstis (Afganistan, rahvusvahelistest kohustustest tulenevalt ka vajadusel mõni teine Lähis- või Kesk-Ida kriisipiirkond) – esitanud Bundeswehrile professionaalselt, aga ka filosoofiliselt täiesti uued väljakutsed, mis

püüdnud järjekindlalt ellu viia (tõsi küll, ka tõusude ja mõõnadega) *Innere Führung*'i põhimõtteid ning nende abil mõtestada sõdurikutse eetilise-filosoofilist olemust ja ühiskondlik-poliitilist ülesannet pluralistlikus ühiskonnas, mis on olemuslikult **antimilitaarne**.

Tõus varemetest: *quo vadis*, Saksamaa?

1945. aasta lüüasaamine oli Saksamaale nii stigmaks kui stiimuliks. Tingimusteta kapitulatsioonist tulenes kohustus täita kõik liikmesriikide esitatud nõudmised, nende seas ka riigi demilitariseerimine. Nii edumeelsed kui ka konservatiivsed mõtlejad leidsid üksmeelselt, et militaarsete traditsioonide radikaalne ja möödapääsmatu läbilõikamine tõstatab ühtlasi küsimuse, mis üleüldse saab Saksa ajaloolistest traditsioonidest.¹⁶ Sellist traditsioonidega lõpparve tegemise seisukohta toetasid ka okupatsioonijõud, kes 5. juunil 1945 vastu võetud deklaratsiooniga võimu üle võtsid ning hakkasid Saksamaa tulevikku ja arengut määrama. Kuigi tingimusteta kapitulatsioon dokumenteeris eelkõige Wehrmachi totaalset lüüasaamist, alustasid liitlased peagi kõikide militaarsete struktuuride kõrvaldamist.

2. augustil 1945 avaldas liitlaste kontrollnõukogu Potsdami konverentsi heakskiidul oma kuulsa desarmeerimise ja demilitariseerimise direktiivi, milles kuulutati: „Kõik Saksa maa-, mere- ja õhuväeüksused /.../ tuleb täielikult ja lõplikult laiali saata, ja nimelt nii, et pikemaks ajaks oleks takistatud Saksa militarismi ja natsismi taaselustumine või uus organiseerumine.”¹⁷ Neid meetmeid, nagu Wehrmachi desarmeerimine ja organisatsiooni likvideerimine, kogu ühiskonna ja kultuuri denatsifitseerimine, sõja- ja inimsusevastaste kuritegude uurimine ja süüdlaste üle kohtupidamine või nn Preisi riigi lammutamine,¹⁸ peeti „hädavajalikuks, et Saksamaa, militarismi ajalooline kants, ei saaks enam kunagi ohustada oma naabreid ega rahu

on tõstatanud põhjanevaid küsimusi ka sõduri elukutse olemuse ja eetilise orientatsiooni ning sõjaväe rolli kohta ühiskonnas.

¹⁶ **Bald** 2005. S. 10.

¹⁷ *Ibid.* S. 11. Vrd ka **Bald, D.** 1994. *Militär und Gesellschaft. Die Bundeswehr der Bonner Republik. (Militär und Sozialwissenschaften, Bd. 13).* Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft. S. 11–12. [Edaspidi **Bald** 1994]; vrd ka **Bundeswehrchronik 1945 bis 1955.** – ASFRAB (Arbeitsstelle Frieden und Abrüstung).

<<http://www.asfrab.de/Publikationen/Profil/Chronik1945bis1955.php>>, (15.11.2007). [Edaspidi **Bundeswehrchronik 1945...**]

¹⁸ Vt **Knorr, L** 1992. *Kleines Lexikon Rüstung, Abrüstung, Frieden.* 2. Aufl. Köln: Pahl-Rugenstein. S. 152–153.

säilitamist kogu maailmas”¹⁹, nagu olid liitlased kuulutanud Jalta deklaratsioonis veel enne sõja tegelikku lõppu.

Ka Saksamaa katastroofi eellugu ja põhjusi nägid liitlasjõud suhteliselt sarnaselt. Kapitulatsiooniga kukutati küll Hitleri natsionaalsotsialistlik režiim, kuid tegelikult ka Bismarcki rajatud Saksa impeerium. Nii oli Wehrmacht lõpp ühtlasi Saksamaa militaarse järjepidevuse lõpp. Okupatsioonitsoonid jagasid Saksamaa lääne- ja idaosaks, kuid vähemalt esialgu leiti Potsdami kokkuleppe vaimus, et okupeeritud Saksamaad tuleb kohelda majandusliku ja poliitilise tervikuna. Peatselt läksid aga võitjariikide ja nii ka nende okupatsioonitsoonide teed lahku. Saksamaa lääneosas (alates 1949. aastast nn Bonni ehk Saksamaa Liitvabariik, SLV) institutsionaliseeriti peatselt piirkonna poliitiline integreerumine liberaaldemokraatlikke ja õigusriiklikke väärtusi kehtastava läänega, mis 1955. aastal erinevate rahvusvaheliste lepingutega ka seadustati. Nii võib öelda, et Bonni vabariigi läänepoliitika, mida ajas selle esimene kantsler Konrad Adenauer²⁰, oli eelkõige **väärtuste poliitika**.

Siiski tundus Saksamaa „ülesehitamine demokraatlikul ja rahumeelsel alusel, et ta võiks teatud aja möödudes saada tagasi oma koha tsiviliseeritud maailmas, vabade ja rahumeelsete rahvaste hulgas”²¹ esimestel sõjajärgsetel aastatel üsna kauge perspektiivina, seda enam et okupatsioonijõudude militaaradministratsioonide poliitika oli võrdlemisi karmikäeline. Liitlaste esmaseks ülesandeks oli ikkagi militarismi ja natsismi hävitamine Saksamaal. Võitjad võtsid endale ülemvõimu (*supreme authority*) nii Saksamaa sisemise kui välise suveräänsuse üle. Igasugune autonoomne rahvuslik

¹⁹ **Ruhl, K.-J.** 1982. Neubeginn und Restaurations. Dokumente zur Vorgeschichte der Bundesrepublik Deutschland 1945–1949. München. S. 12. [Edaspidi **Ruhl** 1982]

²⁰ **Konrad Adenauer** (1876–1967) oli Lääne-Saksamaa kantsler aastatel 1949–1963. Weimari vabariigi ajal oli Adenauer pikka aega Kölni linnapea (1917–1933), natsionaalsotsialistide võimuletuleku järel ta tagandati sellest ametist ja ta tõmbus poliitilisest elust mõneks ajaks tagasi. Pärast sõja lõppu sai Adenauerist CDU (Kristliku-Demokraatliku Liidu) esimees, Parlamentaarse Nõukogu president ja 1949. aastal Lääne-Saksamaa esimene kantsler. Sellel ametipostil iseloomustab tema poliitikat vankumatu läänesuunalisus ning tihe koostöö USA-ga, mistõttu jõudis Lääne-Saksamaa peatselt, 1955. aastal, täieliku taastunnustamiseni. Adenaueri valitsusajal muutus Lääne-Saksamaa taas majanduslikult jõukaks ja mõjukaks riigiks ning poliitiliselt oluliseks kaitsetammiks Nõukogude Liidu mõju vastu. Poliitikas osales Adenauer aktiivselt kuni surmani, olles 91-aastaselt vanim Bundestagi liige. Vt **Nolan, C. J.** 1999. Longmani maailma poliitika leksikon. Tallinn: Olion. Lk 4. [Edaspidi **Nolan** 1999]

²¹ Nii nähti Saksamaa tulevikku ametlikult Potsdami konverentsil. Esimeste aastate reaalsus nägi välja pigem nii, nagu seda kirjeldas W. Churchill 16. augustil 1945 Briti Alamkoja ees, tõdedes, et Saksamaa on sunnitud esmalt täielikult tühjendama oma lüüasaamise kibeda karika. Vt **Bald** 1994. S. 12.

võimupoliitika oli sellega lõpule jõudnud. Peaaegu poole sajandi jooksul ei olnud Saksamaal või Saksamaa üle mingit võimu (*authority*), mida ei oleks delegeritud, omistatud või loovutatud **liitlaste** poolt (kas üksi või koos nendega).

Peatselt pärast Teise maailmasõja lõppu hakkas kuju võtma jõudude uus vastasseis – külm sõda. Suhted lääneliitlaste ja Nõukogude Liidu vahel halvenesid oluliselt, nii et 1946. aasta talvel kuulutas J. Stalin, et kapitalismi ülemaailmne levik on võimalik üksnes kriiside ja sõdade abil, mistõttu on sõda praeguses maailmas paratamatu nähtus. W. Churchill vastas sellele väljakutsele 1946. aasta märtsis tõdemusega, et Nõukogude Liidu okupeeritud territooriumi ja lääneriikide vahel on tekkinud tõepoolest ületamatud vastuolud, mistõttu on Euroopas langenud nn raudne eesriie, mis lahutab kultuure, keeli, rahvaid ja traditsioone. Läänes ja idas hakkasid välja kujunema väga erinevad huvifäärid ning sellise bipolaarse maailma süünd ja püsimine oli uute hegemoonide huvides.²² Mida teravamalt joonistus välja vastasseis mõjualade või huvifääride piiridel ja mida mustvalgemalt sai kujutada hirmule ja ähvardamisele rajatud poliitilist tasakaalu või „rahu-seisundit“²³, seda rohkem oli võimalik ka lääne ja ida mõjusfääre sisemiselt korrastada ning ühtlustada. Lääne-Saksamaa puhul tähendas see okupatsioonitsoonide nii üld- kui julgeolekupoliitilist ülesehitamist (et takistada Nõukogude Liidu mõjuvõimu edasist tungimist läände), mida kontrollisid lääneliitlased/-riigid, tehes seda vastavalt ajaloost õpitud skeemile: kõrvaldamine, vähendamine, kontroll.²⁴

Kõik militaariaga seotu oli nii liitlaste militaaradministratsioonide kui ka kriitiliselt mõtleivate, nn teistsugust Saksamaad esindavate sakslaste²⁵ teravnenud tähelepanu all. Üleüldise letargia taustal on sisemised mõjutegurid selles valdkonnas tähelepanuväärsed. Põhimõttelistele muutustele ajendanud impulss tuli igatahes seestpoolt.

²² Vt **Rudel** 2005.

²³ Rahu tuli sõjajärgsesse Euroopasse sõjaliste vahendite abil saavutatud võiduga ja alalisele sõjalisele vastasseisule tuginedes püsis see tegelikult ka külma sõja ajal. Negatiivselt mõistetuna tähendas selline rahu aktiivset valmistumist sõjaks, ajutist sõja puudumist. Poliitika on sellises kontekstis sõja jätkamine teistsuguste vahenditega ja poliitikas panustatakse (võidu)relvastumisele. Kulus ligi pool sajandit, enne kui suudeti ületada niisugune ühekülgne arusaam rahust (rahu kui **sõjalise tugevuse poliitika**, rahu **heidutamise** abil).

²⁴ Vrd **Bald** 1994. S. 13.

²⁵ Nende hulka võib liigitada erinevate riikide Saksa emigrandid, Hitleri režiimile vastupanu osutanud isikud ja ka need sajad tuhanded saksamaalased, kes olid pärast 1933. aasta märtsi sattunud vanglatesse ja koonduslaagritesse ning seal eluga pääsenud.

Seevastu otsustava pöörde tingisid väljastpoolt tulenenud mõjutegurid – tollased võimusuhted. 6. septembril 1946 pidas USA välisminister Byrnes oma kuulsa Stuttgardi kõne, milles ta viitas „Saksamaa poliitikas” süvenevale vastuolule Nõukogude Liiduga ja visandas USA okupatsioonitsooni kuulunud liidumaade juhtidele piirkonna majandusliku ja poliitilise ülesehitamise väljavaated. Byrnes kuulutas, et liisk lääne ja ida võimuvõitluses on langenud. Läänetsoonid – Byrnesi sõnul „Saksamaa” – pidid saama „auväärse koha maailma vabade rahvuste seas”²⁶. Ameeriklaste militaaradministratsioon oli selleks ajaks juba initsiatiivi enda kätte võtnud ning juhendus edasistes sammudes suuresti USA kindrali Lucius D. Clay²⁷ vaadetest, kogemustest ja otsustest. Kolmel lääneliitlasel ei olnud Saksamaa suhtes mingit ühist strateegilist plaani. Pidevad vastuolud ja erimeelsused diplomaatide ja sõjaväelaste vahel vaid raskendasid ühtse poliitika loomist. Siiski oli Lääne-Saksamaa sise- ja välispoliitikal üks suund, mida järgis jõuliselt ka esimene kantsler Adenauer: panus tehti Lääne-Saksamaa julgeolekule **lääne** julgeolekusüsteemis, mitte ei taotletud kogu Saksamaa julgeolekut.

Paigutamine ida-lääne konfliktis otsustas ka Saksamaa saatuse. Okupatsioonitsoonid, mis olid algusest peale olnud USA ja Nõukogude Liidu vastasseisupoliitika objektiks, muutusid eriti pärast Lääne- ja Ida-Saksamaa riikide loomist. USA presidendi Trumani ohjeldamisdoktriini²⁸ subjektiks. 1947. aastal käivitus Marshalli plaan (ehk Euroopa taastamise programm), kus visandati Saksamaa lääneosa lähitulevik: selle majandusliku ülesehituse ja koostöö ning rehabilitatsiooni korraldamine. Seeläbi liitus ka Lääne-

²⁶ Ruhl 1982. S. 449.

²⁷ Kindral Lucius D. Clay (1897–1978) oli sõja ajal olnud liitlasvägede ülemjuhataja kindral Eisenhoweri staabiülem ja 1945. aasta mais sai temast Eisenhoweri asetäitja. Aastail 1947–1949 oli Clay USA okupatsioonitsooni ülemjuhataja (sõjaväekuberner). Tema initsiatiivil moodustati 1947. aasta jaanuaris nn Bizonia valitsus, ühendati USA ja Suurbritannia tsoon ning kiirendati demokraatiseerimisprotsesse. Kindral Clay oli aastail 1948–1949 Berliini õhusilla leiutaja ja selle juht, et murda Nõukogude Liidu majandusblokaad Lääne-Berliini vastu. Ta on kandnud vastutust Lääne-Saksamaa eest okupatsiooni kõige raskematel aegadel ning on andnud otsustava panuse Lääne-Saksamaa kapitalistlikule ja liberaaldemokraatlikule taassünnile. Clay tegi sel eesmärgil tihedad koostööd Lääne-Saksamaa esimese kantsleri Konrad Adenaueriga ning oli aastail 1961–1962 president Kennedy isiklik esindaja Berliinis. Vt Nolan 1999. Lk 49–50.

²⁸ Trumani doktriin (12. märts 1947) lubas tagada **abi** kõigile „vabadele rahvastele, kes seisavad vastu alistamiskatsetele relvastatud vähemuste või välisjõudude poolt”. See doktriin võimaldas aidata vastu seista totalitaarsele (kommunistlikule) ohule või survele ning valmistas ühtlasi Ameerika üldsust ette tulevasteks võimalikeks kokkupõrgeteks Nõukogude Liiduga (kaasa arvatud **sõjaline sekkumine** rahuajal) **ohjeldamise** huvides. Vt Nolan 1999. Lk 364.

Saksamaa viimaks rahvusvahelise rahandus- ja kaubandussüsteemiga. 1948. aasta tõi Lääne-Saksamaale kaasa rahareformi ja Saksa marga (DM), mis sai järgnevateks aastakümneteks Lääne-Saksamaa võimsuse sümboliks.²⁹

Sõjaväe jaoks oli see ajahetk siiski kõike muud kui soodne. Sügavad eelarvamused ja hirm Saksa sõdurite ning taasrelvastamise ees tugevdasid Lääne-Euroopa riikide püüet säilitada Lääne-Saksamaa demilitariseeritus. Silmas pidades võimalikku ohtu, mida Saksamaa sõjaline võimsus oli endast läbi ajaloo kujutanud, sõlmisid Suurbritannia, Prantsusmaa ja Beneluxi riigid 17. märtsil 1948 Brüsselis kollektiivse julgeoleku pakti, et osutada üksteisele sõjalist abi juhul, kui „Saksamaa peaks taas kasutusele võtma ründepoliitika”³⁰. Sel ajal oli lääneriikide poliitikas esiplaanil oma julgeoleku kindlustamine, vastastikuse usalduse loomine ja sakslastega koostöö arendamine jäid tagaplaanile.

Aastail 1945–1949 valitses Saksamaal okupatsioonivõimude sõjaväe-režiim, kuni 1949. aasta kevadel asendati Washingtoni kokkuleppe kohaselt sõjaväeadministratsioonid ülemkomissaridega ning 12. mail anti läänetsoonides välja (esimene) **okupatsioonistatuut**. Statuudi eesmärgiks oli kindlate föderatiivsete, seadusandlike ja täideviivate pädevuste üleandmine Saksa ametkondadele, kuid välis- ja julgeolekupoliitilistest küsimustest hoiti sakslasi jätkuvalt teadlikult eemal. Okupatsiooni põhieesmärkide saavutamiseks Saksamaal jätsid liitlased endale ulatusliku võimu näiteks seoses desarmeerimise ja demilitariseerimisega.³¹

Sama joont jätkasid lääneliitlased siis, kui läänetsoonides hakati looma SLV-d. 23. mail 1949 võeti vastu Bonni põhiseadus, mille kiitsid heaks ka ülemkomissarid, augustis korraldati esimese Liidupäeva valimised, mille järel astus septembris ametisse esimene demokraatlik valitsus kantsler Konrad Adenaueri juhtimisel. 22. novembril sõlmiti lääneliitlaste ülemkomissaridega Petersbergi leping. See leping oli Liitvabariigi esimene rahvusvaheline kokkulepe, mis tagas tema osaluse erinevates lääne organisatsioonides ja tähendas noorele riigile üllatuslikku edu ning oli samas otsustav samm suveräänsuse teel.³² Samal ajal kohustus SLV valitsus jätkama 1945. aastal Potsdamis kokkulepitud poliitikat (artikkel 3): „Liiduvalitsus lubab täie otsustavusega jätkata Liitvabariigi aladel demilitariseerimispoliitikat ja takistada kõigi tema käsutuses olevate vahenditega ükskõik milliste relva-

²⁹ Vt **Benz, W.** 1984. Die Gründung der Bundesrepublik. Von Bizone zum souveränen Staat. (Deutsche Geschichte der neuesten Zeit.) München: Deutscher Taschenbuch Verlag. S. 81–86. [Edaspidi **Benz 1984**]

³⁰ **Bald** 1994. S. 14.

³¹ Vt **Benz** 1984. S. 156–159.

³² *Ibid.* S. 139.

jõudude uut loomist.”³³ SLV kui rõhutatult rahumeelne riik, kes jagas Lääne-Euroopa riikidega samu väärtusi, pidi saama üheks nende seast. Selleks, et saaks tekkida vajalik julgeolekutunne, oli nõutav koostöö kõikides valdkondades, sealhulgas julgeoleku alal. Noore riigi teadlik integratsioon läände sõltus jätkuvalt riigis ülemvõimu omavatest liitlastest. Kantsler Adenauer kuulutas septembris 1949 ametisse astudes, et riik annab liitlastele üle oma suveräänsed õigused ja ühineb „rahu säilitamiseks vastastikuse kollektiivse julgeolekusüsteemiga”³⁴. Petersbergi leppes leidis see strateegia ka kinnitust. Üsna varakult joonistusi järgmisteks aastakümneteks välja sõjalise ja julgeolekupoliitilise paradigma kontuurid: SLV integratsioon ja rahvusvahelistumine kui demokraatlike riikide koalitsiooni tugevdamise viis. Paikapandud piire püüti täpselt järgida, et oleks võimalik läänemaailmaga **paindlikult** ühineda. Tagasihoidlikkus oli vähemalt mõneks ajaks muutunud sakslaste poliitiliseks vooruseks.

Sõna *Euroopa* muutus poliitikas tõeliseks võlusõnaks. Ühest küljest andis see sakslastele lootust saada poliitiliselt tunnustatud ja lüüa kaasa Euroopa kujundamisel, teisalt aga võimaldas Saksamaa naabritel säilitada liitriigi üle kontrolli ja teadlikkust seal toimuva suhtes. Rahvusvaheline kontroll sõe ja terase (ehk teisisõnu klassikalise sõjatööstuse toorainete) tootmise üle Ruhri piirkonnas ning 1951. aastal asutatud Euroopa Sõe- ja Terasekoondis (nn Montanunion)³⁵ pakkusid näiteks prantslastele vajalikku kindlustunnet, kuid aitasid ka sakslastel rahvusvahelisest isolatsioonist väljuda. Sakslaste euroopastamine võimaldas neid võrdselt kohelda ja suurendada nende suveräänsust, aga ka nende oma võimalusi. Siit kasvasid Lääne-Saksamaa jaoks välja ka esimesed julgeolekupoliitilised tulevikumõtted, kusjuures tuleb rõhutada ameeriklaste osatähtsust, kes olid Kesk-Euroopas sõjalisel ja poliitilisel juhtpositsioonil.³⁶

Juba 1948. aasta novembris oli Adenauer esitanud plaani luua tugev föderaalpolitsei ja 1949. aasta alguses kuulutas ta, et sakslaste osalemine sõjalises tegevuses on mõeldav üksnes **Euroopa** armee kontekstis. Sellest ajast peale panustas Adenauer teadlikult lääneriikide julgeolekugarantii saavutamisele. Märtsis 1949 nimetas ta tulevase liiduvalitsuse kõige pakilisemaks eesmärgiks pürgida selle poole, et Lääne-Saksamaa ühineks Põhja-Atlandi lepinguga (mis sel hetkel veel ei olnud alla kirjutatud). Võib

³³ **Auswärtige Amt** (Hsg.) 1972. Die Auswärtige Politik der Bundesrepublik Deutschland. Köln: Verlag Wissenschaft und Politik. S. 159.

³⁴ **Bald** 2005. S. 19.

³⁵ Selle ühenduse loomise plaani on nimetatud ka **Schumani plaaniks**, kuna selle esitas 1950. aastal Prantsuse välisminister Robert Schuman, kes tahtis rajada poliitilist liitu Euroopa majanduse ja riikide tiheda ning püsiva lõimumise abil. Plaani tegelikuks väljatöötajaks oli Jean Monnet (vt märkus 64).

³⁶ Vt **Bald** 1994. S. 15–16.

arvata, et Adenauer arvestas juba siis sakslaste sõjalise panusega üldise julgeoleku tagamisse, kuigi vahetult enne kantsleriks valimist avaldas ta arvamust, et aeg sakslaste kaasamiseks lääne kaitsmisel ei ole veel küps.³⁷

Eesriie hakkas taasrelvastumise idee eest tõusma siis, kui Adenauer avaldas 11. novembril 1949 prantsuse ajalehele L'Est Républicain antud intervjuus tagasihoidlikult arvamust, et SLV oleks selleks **sobival ajal** valmis osalema integreeritud Euroopa armee moodustamisel. 3. detsembril 1949 tuli kantsler Adenauer ühele ameerika ajalehele (Cleveland Plain Dealer) antud intervjuus esmakordselt lagedale tabusid murdva ideega, mis kõlas veel ka neli aastat pärast sõja lõppu ennekuulmatult: nimelt et SLV võiks hädavajaduse korral anda sõjalise panuse Lääne-Euroopa relvajõududesse, mis teisisõnu tähendaks sakslaste taasrelvastumist. Bundeswehri asutamise juures olnud ohvitserid on nimetanud seda kuupäeva ajalooliseks pöördepunktiks ja Bundeswehri avataktiks. Vahemärkusena võib lisada, et vahetult enne seda oli Baieri poliitik Franz Josef Strauß³⁸, hilisem kaitseminister, kuulutanud oma CSU valimiskampanias, et kuivagu ära selle sakslase käsi, kes eales relva uuesti kätte võtab.³⁹

Adenaueri mõtted leidsid ägedat vastuseisu nii lääneriikide seas (eriti prantslaste hulgas) kui ka omal maal. Nii oli ta täiesti teadlik, et selliseid mõtteid saab väljendada üksnes suure ettevaatlikkusega ja nende realiseerimine nõuab aega. Seepärast ei teinud Adenauer 1950. aasta esimesel poolel taasrelvastumise teemal mingeid avaldusi. Kuid ta jätkas oma riigile kollektiivsete julgeolekutagatis nõudmist (silmas pidades külma sõja kiiresti süvenevat vastasseisu ja muret tekitavaid sündmusi Berliinis ning Nõukogude Liidu okupatsioonitsoonis) ning püüdis saada liitlastelt luba mobiilse föderaalpolitsei asutamiseks. Kuigi läaneliitlased pidasid kuni 1950. aastani formaalselt kinni Potsdamis kokkulepitud Saksamaa desarmeerimise ja demilitariseerimise põhimõtetest, langes esialgne liisk Saksamaa võimaliku kaitsepanuse osas pingestunud rahvusvaheliste suhete taustal veel

³⁷ **Rautenberg, H.-J.; Wiggershaus, N.** 1977. Die „Himmeroder Denkschrift“ vom Oktober 1950. Politische und militärische Überlegungen für einen Beitrag der Bundesrepublik Deutschland zur westeuropäischen Verteidigung. Karlsruhe: G. Braun Verlag. S. 5. [Edaspidi **Rautenberg, Wiggershaus** 1977]

³⁸ **Franz Joseph Strauß** (1915–1988), CSU (Baieri Kristliku-Sotsiaalse Liidu) poliitik, 1949. aastast CSU peasekretär. Hitleri režiimi ajal tegutses ta alates 1934. aastast Lõuna-Saksa teedeministrina ja kuulus 1939. aastast Wehrmachi (üleleitnandina). Aastail 1953–1955 oli Strauß SLV eriülesannete minister, 1955–1956 aatomiküsimuste minister, 1956–1962 kaitseminister (tagandati ametist seoses seadusevastase tegevusega) ja 1966–1969 rahandusminister. 1970. aastatel vastutas Strauß *Ostpolitik*'i eest (leppimine idaga). 1978. aastast kuni surmani (1988) oli ta Baieri peaminister. Vt **Maailma poliitikute leksikon**. 2002. Tallinn: Olion. Lk 337–338. [Edaspidi **Maailma poliitikute leksikon** 2002]

³⁹ Vt **Bald** 2005. S. 19–20; vrd ka **Bundeswehrchronik 1945...** (15.11.2007)

sama aasta septembris. Juba aasta varem olid lääneliitlased diskuteerinud Saksa sõdurite võimaliku kaasamise üle Nõukogude Liidu vastu suunatud ühisesse kaitsesse, kuid see teema oli siis veel avalikku arvamust silmas pidades liiga tundlik. Poliitikud kas vältisid üldse oma esinemistes Saksamaa võimaliku taasrelvastumise teemat või viitasid ebamääraselt sellele, et aeg pole küps ja mingeid ettevalmistustöid selles suunas ei tehta. USA valitsuse tasandil hakati siiski juba 1949. aasta sügisest plaanima Lääne-Saksa väeüksuste loomist. Kommunistliku Põhja-Korea kallaletung Lõuna-Koreale 25. juunil 1950. aastal kiirendas USA otsust asuda toetama Lääne-Saksa taasrelvastumise ideed.⁴⁰

Eespool öeldu illustreerib kujukalt Adenaueri plaani, kuidas aktiivse läände integreerumise kiiluvees saavutada vanaroomalikul lojaalsuse põhimõttel *do, ut des* ('ma annan, et sa annaksid') samm-sammult suuremat tegevusvabadust ja reaalsemat suveräänsust ning mitte piirduda ainult pragmaatiliste hetkelahendustega. Adenaueril oli ettekujutus selle kohta, kuidas ajapikku revideerida Saksamaal valitsevaid okupatsioonisuhteid ja juhatada sisse põhimõtteliselt uutal alustel toimiv Lääne-Saksamaa *nation building*'i protsess. Adenaueri poliitika ülim eesmärk oli riigi suveräänsuse ja rahvusvahelise positsiooni kindlustamine ja tugevdamine, mis pidi toimuma samaaegselt taasrelvastamisega (nn samaaegsuse taktika, millega kantsler tuli avalikkuse ette 29. augustil 1950).⁴¹ Tema dünaamiline Euroopa-integratsiooni poliitika kandis vilja ja tal õnnestus viia riik okupatsioonitsoonide vahetu militaarrežiimi alt samm-sammult kaudse okupatsioonivalitsuse alla. Ajavahemikus 1949–1955 jälgisid lääneliitlased teravdatud tähelepanuga Adenaueri valitsuspoliitikat, enne kui nad 5. mail 1955 Pariisi lepingu jõustumisega SLV suveräänsust tunnustasid ja okupatsioonistatuudi⁴² tühistasid. Adenaueri integratsioonistrateegia edu päädis SLV vastuvõtmisega NATO liikmeks 9.–11. mail 1955, mil Pariisis toimus organisatsiooni tippkohtumine.⁴³

⁴⁰ Vt **Rautenberg, Wiggershaus** 1977. S. 4–5. Vrd ka **Bald** 1994. S. 16–20.

⁴¹ **Rautenberg, Wiggershaus** 1977. S. 6.

⁴² Okupatsioonirežiimi lõpetamisest SLV territooriumil teatasid lääneliitlased juba 1954. aasta sügisel Londonis toimunud konverentsil ja see kajastus samal aastal sõlmitud Pariisi lepingus. Samasse aastasse jäävad ka Põhja-Atlandi lepinguga ühinemise protokollid, mis sätestasid muuhulgas ka SLV eelseisva ühinemise vastava organisatsiooniga. Vt **Valik NATO dokumente** 2002. Tallinn: Eesti Vabariigi Kaitseministeerium. [Edaspidi *Valik NATO dokumente* 2002]

⁴³ Vt **Benz** 1984. S. 144–145, 150–151.

Saksamaa taasrelvastamisplaanid üldises julgeolekupoliitilises kontekstis: relvastada või mitte?

1945. aasta kapitulatsioonist ja Saksamaa desarmeerimisest ning demilitariseerimisest kuni Lääne-Saksamaa liitumiseni NATO-ga ja Bundeswehri asutamiseni 1955. aastal oli pikk ja keeruline tee. Ilma Bundeswehrita poleks Lääne-Saksamaa ühinemine kollektiivse julgeolekusüsteemiga olnud mõeldav. Teisalt võib ka öelda, et Lääne-Saksamaa eesmärk ühineda võimalikult kiiresti NATO-ga kannustas töötama aktiivselt relvajõudude loomise nimel. 1950. aastal ametlikult alguse saanud läbirääkimisi Saksamaa võimaliku sõjalise panuse teemal saatis üle ootuste suur edu, mis omakorda kinnitab taas Adenaueri kui strateegiliselt mõtleva ning toimiva riigimehe kuvandit. NATO osutus nii Adenaueri juhitud valitsuse välispoliitika eesmärgiks kui ka instrumendiks. NATO ei mõtestanud end ju mitte üksnes kaitseorganisatsioonina, vaid ka poliitilise ühendusena, mille aluseks oleva leppe preambulas oli ühe eesmärgina nimetatud ka kindlat otsust „kaitsta oma rahvaste vabadust, ühispärandit ja ühiskonda, mis rajaneb demokraatia, isikuvabaduse ja õiguse ülimume põhimõtetel”⁴⁴. Saksamaa oli 1955. aastal saavutanud suhetes lääneliitlastega sisuliselt kõik, millest ta oli unistanud ja mida on deklareeritud ka eespool nimetatud lepingus: stabiilsuse, heaolu ja kollektiivse kaitse, rahu ning julgeoleku tagamisel.⁴⁵ Sellega oli integratsioon läände nüüdseks pöördumatult lõpule jõudnud.

Julgeolekupoliitika uutel dimensioonidel oli aga oma eellugu, mida tuleks järgnevalt lühidalt kirjeldada. See aitab paremini mõista rahvusliku julgeolekupoliitika muutumist multinatsionaalseks ja integreeritud julgeolekukontseptsiooniks, mille väljatöötamisel 1950. aasta sügisel aitas kantsler Adenauerit rühm eksperte. Sellele eelnes kindel ja üha konkreetsemaks muutunud julgeolekuvajadus, mille tajumist võis Saksamaal märgata juba Kolmanda Reichi viimse agoonia ajal, kui paljude Saksa ohvitseride ja poliitikute jaoks oli sõja saatus juba otsustatud. Selle asemel et jätkata võidu nimel võitlust, peeti plaane, kuidas sõda lõpetada ja mis saab sõjajärgsest Saksamaast. Adenauer oli juba 1945. aasta oktoobris sõnastanud lühidalt ja konkreetselt peamise julgeolekupoliitilise ohu: „Aasia seisab Elbe jõe kaldal.”⁴⁶ Adenauer oli veendunud, et Lääne-Saksamaad ja kogu õhtumaad tuleb iga hinna eest kaitsta bolševistliku ohu eest. Selles mõttes aitas Adenauer kaasa ka Wehrmachi maine taastamisele, aidates sel vabaneda vallutussõja ja sõjakuritegude süüdistustest. Saksa sõdurid täitsid üksnes

⁴⁴ Valik NATO dokumente 2002. S. 15.

⁴⁵ *Ibid.*

⁴⁶ Bald 2005. S. 21

oma kohust ja „võitlesid maal, õhus ja vee peal austusväärset”⁴⁷. Kujuneva külma sõja kontekstis õnnestus Adenaueril ära kasutada USA ja Nõukogude Liidu püsivat vastasseisu ning hoida teatud järjepidevust bolševismi edasitungile otsustavalt vastu astunud Wehrmachi ja sakslaste sõjajärgse olukorra vahel, manipuleerides sel moel minevikuga.⁴⁸ Teisalt aitas see nii poliitikal kui sõjaväel muutunud oludes oma rolli leida.

Adenaueri poliitiline positsioon (alates 1948. aasta septembrist liidumaid esindava Parlamentaarse Nõukogu president) võimaldas tal hästi kursis olla julgeolekupoliitiliste probleemidega nii Saksamaal kui mujal. Adenauer, kes oli võitnud lääneliitlaste juhtkonna ja nende salateenistuste usalduse, käsitles väikestes eravestlusringides (nn *security community*) poliitikute ja sõjaväelastega⁴⁹ suure diskreetsusega tundlikke julgeolekupoliitilisi küsimusi juba alates 1947. aastast. Adenaueri siseringi kuulusid näiteks tulevane liidu-president Theodor Heuß, Saksa põhiseaduse isa Karl (Carlo) Schmid ja mitmed teised hilisemad ministrid. Sõjalistes ja julgeolekupoliitilistes küsimustes, sealhulgas Nõukogude Liidu poolt ähvardava sõjalise ohu hindamises, kasutas Adenauer ekspertidena eelkõige erukindralleitnant dr Hans Speidelit⁵⁰ ja erukindralleitnant Adolf Heusingeri⁵¹.

⁴⁷ Vt **Reeb, Többsicke** 2003. S. 26.

⁴⁸ Vt **Bald** 1994. S. 17.

⁴⁹ Endised Wehrmachi kindralid suhtlesid alates sõja lõpust aktiivselt omavahel ning neil oli n-õ kulisside taga arvestatav mõju Adenauerile nii militaarpoliitika kujundamisel kui ka hilisema kaitsealase seadusandluse väljatöötamisel. Kindralite mitteametlikeks eestkõnelejateks kantsleri juures olid kindralfeldmarssal Erich von Manstein, kindralleitnant dr Hans Speidel, soomusvägede kindral Hasso von Mantuffel ja sõjaväeluurega tegelenud kindralmajor Reinhard Gehlen. Oma vahendava ja nõuandva tegevusega legitimeerisid nad tegelikult Wehrmachi kõrgema juhtkonna koostöö Bonni valitsusega. Neid aktsepteerisid ka liitlaste sõjalised esindajad ja vana militaarielit suutis uute oludega kohanemisel näidata märkimisväärset pragmaatilisust. Nii õnnestus neil taas poliitikas kanda kinnitada ja relvajõudude kavandamisel ning ülesehitamisel aktiivselt kaasa lüüa, ilma et nad oleksid kunagi kahjustanud kantsleri võtmerolli.

⁵⁰ *Dr. phil. Hans Speidel* (1897–1984) osales Esimeses maailmasõjas kompaniiülema ja pataljoniülema adjutantina. Seejärel õppis ülikoolis ajalugu ja rahvamajandust. 1930. aastal asus õppima sõjaväeliste juhtide kursusel (varjatud kujul kindralstaabiõpe), alates 1933. aastast oli sõjaväeatasee Pariisis, hiljem ajutiselt maaväe kindralstaabi teenistuses. Aastail 1939–1944 töötas Speidel diviisi ja erinevate armeekorpusete staabiülemana, samuti armeedegrupi B staabiülemana kindralfeldmarssal Rommeli alluvuses. Speidel oli mõningal määral kaasatud Hitleri-vastasesse vandenõusse ning pärast 20. juulit 1944 ta arreteeriti. Vangistusest vabanes ta 1945. aastal liitlasvägede abil. Sõjajärgsetel aastatel kaitses ta Tübingeni ülikoolis habilitatsioonitöö ja koostas samal ajal erinevaid julgeolekupoliitilisi memorandumeid ning nõustas valitsusringkondi. Speidel kuulus Himmerode komisjoni koosseisu ning oli 1955. aastast Bundeswehri teenistuses. 1957. aastal sai Speidelist esimene

Nõukogude Liidu võimaliku edasitungimise oht läände sobitas sakslaste poliitilised huvid rahvusvaheliselt olukorraga. N-õ kulisside taga kujunes välja Saksa-Ameerika koostöö Lääne-Saksamaa võimaliku remilitariseerimise nimel, millest võtsid osa ka britid. Juba 1948. aasta talvel visandati Saksa põhiseaduse väljatöötamise faasis Lääne-Saksamaa võimalik liitumine kollektiivse julgeolekusüsteemiga (artikkel 24) ning rahvuslike suveräänsete õiguste üleandmine supranatsionaalsetele organisatsioonidele (artikkel 26), kuigi asjasse ei pühendatud esialgu ei parlamentaarseid jõude ega ka avalikkust.⁵² Selline sisepoliitiline ja õiguslik alus muutis põhimõtteliselt võimalikuks ka taasrelvastumise. Seejuures tuleks rõhutada, et kõiki põhiseaduslikke punkte sai siiski sõnastada vaid kooskõlastatult liitlasjõududega ning seetõttu ei saa rääkida mingitest sakslaste salajastest või varjatud eesmärkidest.

Protestihääled Saksamaa taasrelvastumise vastu manitsesid julgeoleku-poliitikuid ettevaatlikkusele, sest avalik arvamus näis sellele vastu olevat. Sel põhjusel kujunes välja järgmisele kümnendile iseloomulik olukord, et avalik diskussioon järgnes tegelikult juba ammu asjaomaste isikute poolt langetatud otsustele. Sellist poliitikat ilmestab W. Churchilli sõnavõtt 28. märtsil 1950 Briti Alamkojas, kus ta võttis sõna rahvuslikult iseseisva Saksa

sakslasest NATO maavägede ülem Kesk-Euroopas. 1964. aastal lahkus Speidel kindrali auastmes tegevteenistusest ning pühendus sõjateaduslikule uurimistöole, mille hulka kuulub ka rahvusvahelist tunnustust pälvinud „Invasion 1944”. 1977. aastal üllitas Speidel oma autobiograafia „Aus unserer Zeit”, mis on oluline ajastulooline teos. Vt **Reeb, Többsicke** 2003. S. 223–224.

⁵¹ **Adolf Heusinger** (1897–1982) osales Esimeses maailmasõjas, sai Verduni all raskelt haavata ja langes inglaste kätte sõjavangi, kust ta vabanes 1919. aastal. 1920. aastal astus taas sõjaväeteenistusse ning on olnud sellest ajast kutseline sõjaväelane neljas erinevas armees. 1955. aastast oli ta Lääne-Saksa kaitseministeeriumis sõjaväeliste juhtide nõukogu esimees, 1957. aastal sai temast Bundeswehri esimene peainspektor, aastail 1961–1964 oli ta NATO Sõjalise Komitee esimees. Pärast seda ametit läks ta erru kindralina. Peaaegu kõik Lääne-Saksamaa kaitsepanuse operatiivplaanid ja valitsuse julgeolekupoliitilised nõustamised 1950. aastate esimeses pooles on seotud Heusingeriga. Hiljem on Heusinger osalenud aktiivselt NATO tuumastrateegilistes diskussioonides. Bundeswehri varases kujunemises oli Heusingeril väga oluline roll (tegelemine traditsioonidega, ohvitseride väljaõppe organiseerimine). 1950. aastal üllitatud autobiograafiline teos „Befehl im Widerstreit” püüab anda vastust küsimusele Saksa sõdurite süü kohta ning seda peetakse väga oluliseks ajastulooliseks teoseks. Heusingeri teeneks on ka 20. juulil 1944 aset leidnud sündmuste väärtustamine Bundeswehri ühe peamise traditsioonina, mis on tähelepanuväärne, kuna ta ise viibis atentaadikatsel hetkel maavägede ülemjuhatusel operatsiooniosakonna ülemana koos Hitleri ja teiste kõrgete ohvitseridega ühes ruumis. Vt **Reeb, Többsicke** 2003. S. 132–133.

⁵² Vrd **Bald** 1994. S. 16–17.

armee vastu, kuid samas pidas ka kaitsekõne Saksa sõdurite rahvusvahelise integratsiooni toetuseks.⁵³

Taasrelvastumine oli igatahes paljude poliitikute ja sõjaväelaste diskussioonide ja mõtteavalduste poliitiliseks teemaks juba enne, kui nad riiklikesse ametitesse valiti või nimetati. Speidel tuli 1948. aasta juunis välja mõttega „soomusvägedest okupatsioonivägede asemel”. Mõni kuu hiljem kirjutas ta spetsiaalselt Adenaueri jaoks koostatud analüüsis juba konkreetset „motoriseeritud, kaasaegselt relvastatud ja varustatud üksustest koos tankitõrjerelvade ja soomukitega.”⁵⁴ Samas leidis endiste ohvitseride seas ka neid, kes hoiatasid riskide eest, mis kaasnevad sellega, kui räägitakse avalikult Saksamaa aktiivsest kaasamisest Euroopa kaitsemeetmetesse ja riigi remilitariseerimisest.

Järgnevalt tuleks lühidalt peatuda sellel, millised motiivid ja huvid olid liitlasjäõududel Saksamaa taasrelvastamise küsimuses. Ameeriklased ja britid tegelesid selle küsimusega juba enne Korea kriisi puhkemist ning 1950. aasta alguseks olid piiratud, kontrollitud ja integreeritud lahendused Saksamaa sõjalise panuse jaoks juba tegelikult olemas. 1950. aasta mais jõudsid USA ja Briti välisminister ühisele seisukohale, et Lääne-Saksamaa jaoks peaks tulevikus NATO-ga ühinemine avatuks jääma. Sellega oleks täidetud nii vajalik eeldus Saksamaa sõjalise potentsiaali kontrollimiseks kui ka võimalus suunata Saksamaa sõjalised ambitsioonid “rahuradadele”, s.o rahu kaitsmisele ja tugevdamisele.⁵⁵

Lääneliitlastele olid Lääne-Saksamaa taasrelvastamise peamised motiivid **enne** Korea sõja algust järgmised.

1. Lääne-Euroopa pidi Lääne-Saksamaale osutatud abi kaudu olema suuteline end ise abistama, s.t looma kaitseks piisava sõjalise võimsuse. Selles kontekstis oli vajalik ka iseseisva Lääne-Saksa riigi loomine koos tema oma relvajõududega, sest USA ei tahtnud oma relvajõududega pikemaks ajaks Euroopasse jääda.

2. Nõukogude Liidu poolt ähvardava ohu tunnetamine, mis nõudis sõjalise ebavõrduse ületamist.

3. Lääne-Saksamaa lõplik liitmine läänega, mis oli kooskõlas nii ameeriklaste alates 1947. aastast viljeletud ohjeldamispoliitikaga (*containment policy*) kui ka Adenaueri kompromissitu lääneintegratsiooniga.⁵⁶ Samas võimaldas tollal veel realselt valitsev hirm Saksamaa uue tugevnenemise ees (eriti prantslaste seas) näha neid motiive osana pikemaajalisest strateegiast. See tendents ilmneb näiteks USA poliitikas, kus oldi liitlaste pühendamisega Saksamaa taasrelvastamise plaanidesse üldiselt ettevaatlikud, kuni Põhja-

⁵³ *Ibid.* S. 17–18. Vrd **Benz** 1984. S. 141.

⁵⁴ Vt **Bald** 2005. S. 21.

⁵⁵ Vt **Bald** 1994. S. 18. Vrd. ka **Rautenberg, Wiggershaus** 1977. S. 7–8.

⁵⁶ Vt **Rautenberg, Wiggershaus** 1977. S. 6.

Korea ootamatu agressioon sundis olukorda ümber hindama ja protsessi oluliselt kiirendama.

Suurbritannia oli 1950. aasta esimesel poolel küll veel ametlikult Saksamaa taasrelvastamise vastu, kuid samas räägiti üha rohkem sakslaste kaitsepanuse majanduslikust mõjust. Britid kartsid, et maailmaturul ei suudeta kaua edumaad hoida, kui sakslased Euroopa kaitsmise koormast osa enda kanda ei võta. Prantslased olid esialgu otsustavalt Saksamaa taasrelvastamise vastu. Neid kannustas just ajaloolistele kogemustele tuginev hirm ja psühholoogiline tõrge Saksamaa ees. Olid ju sakslased Prantsusmaaga alates 1870. aastast kolm korda laastavate tagajärgedega sõdinud. Viis aastat pärast Teise maailmasõja lõppu oli sakslaste taasrelvastamise küsimus igatahes poliitiliselt ülitundlik teema. Prantsuse valitsus oleks tol ajahetkel selle plaaniga nõustunud üksnes teiste lääneriikide tugeva surve all ja täiendavate julgeolekutagatiste ning kontrollimehhanismide olemasolul.⁵⁷ Adenauer pööras prantslaste julgeolekuvajadustele ja -hirmudele algusest peale tähelepanu, loobudes oma avalikes esinemistes põhimõtteliselt sakslaste **rahvusliku** armee ideest ja püüdes prantslastega oma läände suunatud integratsioonile põhinevas välispoliitikas igakülgset lepitust otsida.

Korea sõda kui Lääne-Saksamaa taasrelvastamise katalüsaator

Lääneriikide jaoks tuli kommunistlike põhjakorealaste rünnak 25. juunil 1950 suure üllatusena. USA, kes oli Aasia selles osas ainus tegutsev lääne suurvõim, ei olnud selleks sündmuseks poliitiliselt ega sõjaliselt valmistunud ning vajas piirkonda kiiresti sõjalisi lisaressursse. Eriti Lääne-Euroopa jaoks lisas pinget teadmine, et Nõukogude Liidul oli selleks ajaks juba tuumarelv ja arvuline ülekaal tavarelvastuses ning lääne pingutused relvastuse piiramise üle läbirääkimisi pidada olid takerdunud.

Lääneriike muutis ärevaks juba üksnes Stalini võime Euroopat rünnata, sest Nõukogude Liidu vägede arvuline ülekaal võrreldes Lääne-Euroopaga oli ilmne. Ainuüksi Saksa Demokraatlikus Vabariigis (SDV) paiknes Nõukogude Liidu 22 motoriseeritud jalaväe- ja tankidiviisi ligi 22 000 mehe ja 6000 tankiga, millele lisandus arvestatav hulk suurtüki- ja õhutõrjeüksusi. Bonni valitsus arvestas sellele lisaks veel kasarmurežiimil oleva poolmilitaarse struktuuriga, kuhu kuulusid vähemalt 70 000 poolmilitaarse väljaõppega Ida-Saksa politseinikku (*Volkspolizei*). Lääne-Saksa aladel

⁵⁷ *Ibid.* S. 6,9–10.

paiknes sel ajal vaevalt 10 diviisi, lisaks liidumaade nõrgad, olematu sõjalise tähendusega politsei jõud.⁵⁸

Berliini blokaadi järel 1948–1949 ei saanud lääts välistada, et Nõukogude Liit võib kasutada veelgi tõsisemaid vahendeid. Põhja-Korea agressioon oli lääne silmis võimalik üksnes Nõukogude Liidu heakskiidul (nn asendussõda) ja kardeti, et samasugune stsenaarium võib korduda ka ida suunalt (lähtuvalt SDV-st). Mõlemad riigid, Korea ja Saksamaa, olid ideoloogiliselt lõhestatud ja ebavõrdsete jõuvahekordadega maad. Nagu Põhja-Koreas, nii näis ka Ida-Saksamaal kasarmurežiimil olevatest politsei jõududest armee kujunevat.

Teisalt oli Korea ja Saksamaa olukord siiski piisavalt erinev. Lääne-Saksamaa oli okupeeritud alana ühemõtteliselt Põhja-Atlandi poliitilise ja majandusliku alliansi kaitsepiirkonnas. Sama ei saanud aga väita USA ja Lõuna-Korea kohta⁵⁹, mis kahtlemata kergendas Nõukogude Liidu jaoks Põhja-Korea agressiooni heakskiitmist. Lääne vaatenurgast aga tähendas igasugune piire ületav sõjaline aktsioon kolme suure lääneliitlase okupatsioonitsoonides kahe vastanduva maailmavõimu kokkupõrget. Kui näiteks Ida-Saksamaa *Volkspolizei* oleks sooritanud rünnaku Lääne-Saksamaa aladele, oleks see tähendanud otsekohe tungimist lääneliitlaste okupatsioonialadele ja sellega kaasnevaid tagajärgi. Aasias seevastu ei olnud jõu- ja mõjujooned veel selgelt paika pandud ning Lõuna-Korea ei olnud lääne-riikide vägede poolt okupeeritud maa.

NATOs ei arvestatud enne Korea sõja puhkemist Nõukogude Liidu võimaliku rünnakuga, kuigi seda peeti Stalini ettearvamatu juhtimisstiili tõttu põhimõtteliselt mõeldavaks. Kuid sõda tegi plaanidesse oma korrigeerivad: näiteks soovitas Põhja-Atlandi Nõukogu 25. juulil 1950 peetud istungil, et Lääne-Euroopa relvajõudude jaoks tehtud esimese keskpika plaani elluviimise algushetk tuleks nihutada esialgest tähtajast (1. juuli 1954) neli aastat ettepoole (1. juuli 1950). Peale selle suurendati Lääne-Euroopas ette nähtud väekoondiste arvu 30 diviisilt 36-le.⁶⁰

Adenaueri jaoks oli Korea sõda piisavaks põhjuseks nõuda Lääne-Saksamaale senisest võrdsemat positsiooni Lääne-Euroopa riikide hulgas ning veenda lääneliitlasi ja ka Lääne-Saksa avalikkust relvastatud Saksa sõdurite vajalikkuses. Miinimumprogrammina nähti vähemalt relvastatud föderaalpolitsei (kohati on ametlikes tekstides kasutatud ka föderaal-sandarmeeria mõistet) asutamist.⁶¹

⁵⁸ *Ibid.* S. 7;10.

⁵⁹ USA riigisekretär Dean Acheson oli 12. märtsil 1950 peetud kõnes selgelt rõhutanud, et Lõuna-Korea asub väljaspool USA kaitsefääri. Vt *ibid.* S. 8.

⁶⁰ Vt **Rautenberg, Wiggershaus** 1977. S. 8.

⁶¹ Vt **Bald** 1994. S. 18–19. Vrd ka **Rautenberg, Wiggershaus** 1977. S. 10–11; **Benz** 1984. S. 141.

Nagu eespool näha võis, sundis Korea sõja puhkemine NATO liikmesriike revideerima oma Lääne-Euroopa kaitsmise plaane. Samal ajal kerkis taas päevakorda Lääne-Saksa kaitsealane panus, mis võimaldab rääkida Korea sõja katalüütilisest mõjust külma sõja avatud positsioonidele. USA sõjaväejuhid jõudsid 1950. aasta teisel poolel seisukohale, et lääneeurooplased peaksid oma julgeolekudefitsiidi ise tasakaalustama ja kasutama seejuures ka seni puutumatult seisnud Saksa reservi.⁶² 9. septembril kiitis president Truman heaks USA staabiülemate soovitus, et Saksa Liitvabariik peaks oma diviisidega osalema ameeriklaste juhtimise all Lääne-Euroopa kaitsmisel. Avalikkuse ees kuulutas Truman, et USA tugevdab oma vägesid Euroopas juhul, kui Lääne-Euroopa riigid omapoolsed abinõud tarvitusele võtavad. Otsus Lääne-Saksamaa kaitsepanuse kohta jäi aga avalikkuse eest varjule.⁶³

Oma lääneliitlasi teavitas USA neist plaanidest 1950. aasta septembri keskpaigas New Yorgis toimunud kolme lääneliitlase ja Põhja-Atlandi Nõukogu konverentsil. Prantsusmaa tundis end kõrvalejäetuna ja suhtus plaanidesse tõrjuvalt. Pärast tõsiseid vaidlusi nõustusid alliansi liikmed Lääne-Saksamaa põhimõtteliselt siiski kaasama Lääne-Euroopa kaitsmisse, kuid prantslastel õnnestus mängu tuua kompromissettepanek, mida hiljem hakati nimetama Pleveni plaaniks⁶⁴. Prantslaste tingimused olid lühidalt järgmised: otsusel peab Saksamaa taasrelvastamise jaoks olema edasilükkav mõju, sest see peab saama esmalt Prantsuse parlamendi heakskiidu,

⁶² *Ibid.* S. 9. Vrd ka **Bald** 1994. S. 19.

⁶³ Vt **Wettig, G.** 1967. Entmilitarisierung und Wiederbewaffnung Deutschlands 1943–1955. Internationale Auseinandersetzung um die Rolle der Deutschen in Europa. (Schriften des Instituts der Deutschen Gesellschaft für auswärtige Politik e.V., Bd. 25.) München: R. Oldenbourg Verlag. [*Edaspidi Wettig* 1967] S. 326–327.

⁶⁴ **René Pleven** (1901–1993) oli aastail 1949–1950 ja 1952–1954 Prantsuse kaitseminister, 1950–1952 peaminister. Ta aitas oluliselt kaasa Prantsusmaa ühinemisele NATOga ja esitas 1950. aastal nn Pleveni plaani (selle valmistas ette **Jean Monnet**, vt allpool), mis käsitles Euroopa armee loomist ja püüdis ennetada iseseisvate Saksa relvajõudude teket, sundides sakslasi allutama kõik oma väed Euroopa Kaitseühenduse (EDC) kontrollile, sellal kui teised liikmesriigid pidid seda vaid osaliselt tegema. Vrd **Nolan** 1999. Lk 72. Pleveni plaani teksti vt **Herbst** 1989. S. 213–219. **Jean Monnet** (1888–1979) oli rahvusvaheliselt tunnustatud majandusstrateeg, kelle aegumatute panuste seas on ka Euroopa majandusliku ja poliitilise integratsiooni protsess, mille ta käivitas 1950. aastal Schumani plaaniga. Külma sõja kontekstis, kui Prantsuse-Saksa suhted olid tähelepanu keskpunktis, töötas Monnet välja Euroopa Sõe- ja Terasekoondise idee; seda ühe majandusharu edukat projekti kasutati ühtlasi esimene ehituskivina poliitiliselt ühendatud Euroopa rajamiseks. 1950. aastal soovitas Monnet peaminister Plevenil toetada ka teist oma ettepanekut – luua Euroopa Kaitseühendus, kuid see nurjus Prantsuse parlamendi tõttu 1954. aastal. Vt **Maailma poliitikute leksikon** 2002. Lk 251.

kindlustama kontrolli SLV taasrelvastamise üle ja takistama Saksa rahvusliku armee ülesehitamist.⁶⁵ Kompromiss seisnes eelkõige ettepanekus liigendada ja allutada Saksa väed liitlasvägedele kõige väiksema üksuse tasandil. 24. oktoobril 1950 tegi Pleven oma ettepaneku Prantsuse parlamendile teatavaks. NATO liikmesriigid kiitsid selle plaani ametlikult heaks Brüsseli konverentsil 1950. aasta detsembris. See omakorda viis 1951. aasta jaanuaris sakslaste ja liitlaste vaheliste sõjaliste kõneluste alustamiseni.⁶⁶

Sakslaste ja lääneliitlaste plaanid Lääne-Saksamaa taasrelvastamiseks

Sakslased valmistusid algavateks taasrelvastamiskõnelusteks täie tõsidusega. Esmalt laiendati ja täiustati endiste Wehrmachi ohvitseride omavahelist suhtlusvõrku, millega tegeles Gerhard Graf von Schwerin⁶⁷, endine Wehrmachi soomusvägede kindral, kelle kantsler Adenauer oli 1950. aasta mais nimetanud oma nõunikuks sõjalistes ja julgeolekupoliitilistes küsimustes. Kindral Schwerini soovitajate seas oli muuhulgas ka Briti okupatsiooni-võimude ülemkomissar sir Brian Robertson⁶⁸ – paremat toetust nõuniku isikule oleks olnud raske leida. Speideli vahendusel kiitsid Schwerini kandidatuuri heaks ka endised Wehrmachi kindralid. Schwerin pidi koos

⁶⁵ Prantsuse välisminister Robert Schuman avaldas näiteks arvamust, et pärast Esimest maailmasõda tehti saatuslik viga, kui Saksamaa jäeti ilma kontrollita isenda hoolde. Et see viga ei korduks, peab Saksamaa muutuma kõiges Lääne-Euroopa integreeritud osaks. See takistaks ühtlasi piirkonna liikumist Nõukogude Liidu mõju alla. Vt **Herbst, L.** 1989. Option für den Westen. Vom Marschallplan bis zum deutsch-französischen Vertrag. München: Deutscher Taschenbuch Verlag. S. 68. [Edaspidi *Herbst 1989*]

⁶⁶ Vt **Rautenberg, Wiggershaus** 1977. S. 9–10.

⁶⁷ **Gerhard Graf von Schwerin** (1899–1980) on põliste militaartraditsioonidega, aadlisoost pärit sõjaväelane, sai Esimese maailmasõja lõpuks ülemleitnandiks ja kes pälvis sõjaliste teenete eest I klassi Raudristi. Teise maailmasõja ajal teenis ta oma üksustega nii Lääne-Euroopas, Aafrikas kui ka idarindel, pälvides 1942. aasta talvel Raudristi Rüütliristi. Sama aasta sügisel ülendati ta kindralmajoriks ja 1945. aasta aprillis soomusvägede kindraliks vaatamata sellele, et tema läbisaamine Hitleriga polnud kunagi hea olnud ja ta kuulus nende Wehrmachi ohvitseride hulka, kes nõudsid lootusetu sõja lõpetamist. 1945. aasta aprillis andis ta end vabatahtlikult brittide kätte vangi, mistõttu teda ei saadetud sõjakohtu alla. 1950. aastal Adenaueri nõunikuna tööle asunud Schwerin valmistas kantsleri käsul ette ka Himmerode salakohtumise 1950. aasta oktoobris, kuid lahkus seejärel kantsleriga tekkinud erimeelsuste tõttu nõuniku kohalt. Pärast Bundeswehri asutamist sai Schwerinist FDP (liberaaldemokraatide) parlamendifraktsiooni nõunik kaitseküsimustes.

⁶⁸ Vt **Bald** 2005. S. 25–26.

oma ametkonnaga (*Zentrale für Heimatdienst*) muuhulgas tegelema ka mobiilse föderaalpolitsei küsimustega, mis Adenaueri arvamuse kohaselt oleks võinud moodustada tulevaste relvajõudude tuuma.⁶⁹

12. juulil 1950 sai Adenauer kindral John J. McCloylt, ameeriklaste ülemkomissarilt, põhimõttelise heakskiidu Ameerika ja Saksa sõjaväe-ekspertide kontaktide loomiseks. Poliitilised kõnelused julgeolekuküsimustes algasid 17. juulil 1950. Liitlastest juhtis kõnelusi kindral George P. Hays, ameeriklaste ülemkomissari asetäitja, sakslasi esindasid direktor Herbert Blankenhorn, kantsleri kantselei esindaja, ja nõunik Gerhard Graf von Schwerin. Kõne all olid järgmised küsimused: liidumaade politsei-jõudude tugevdamine mobiilsete jõududega ja abipolitsei ülesehitamine; õhukaitse organiseerimine; käitumine massiliste põgenemiste korral, kui idast peaks tulema rünnak; Saksa vabatahtlike rakendamine liitlaste väekoondiste koosseisus ja sakslastest koosnevate teenidusgruppide⁷⁰ kasutamine okupatsioonijõudude koosseisus **sõjaväeliste** formeeringutena. Kindral Hays tundis eriti huvi selle vastu, mida arvavad sakslased teenidusgruppide kaasamisest remilitariseemisprotsessi. Saksa pool oli teenidusgruppide relvastamisega nõus, kuid pidas seda ajutiseks lahenduseks. Nende gruppide abil oleks saanud küll kaadrit koolitada, kuid põhjalik reorganiseerimine ja personali väljavahetamine oli möödapääsmatu. Sakslaste tegelikuks eesmärgiks oli luua tegevväed, mida nad ka Haysile adresseeritud memorandumis väljendasid. Selle tulemusel astus Hays esimesi samme, et teenidusgrupe tugevdada ja reorganiseerida.⁷¹

Juba esimesel ametlikul kokkusaamisel 17. juulil rõhutas Blankenhorn vajadust moodustada Saksa sõjaliste ekspertide komisjon, kes selgitaks välja kõik lahendamist vajavad probleemid ja teeks ettepanekud vajalike meetmete kasutuselevõtmiseks. Kindral Hays oli ettepanekuga nõus, sest sakslaste ja liitlaste ühise komisjoni seisukohalt oli see igati loogiline. 9. augustil rõhutas ta siiski, et kõik kaalutlused kuni selle hetkeni on tehtud puhtpoliitilisel tasandil ning kahe osapoole sõjaväeeksperte pole veel otstarbekas kaasata. Siiski ei olnud Hays põhimõtteliselt vastu sakslaste ekspertrühma kokkukutsumisele. Samasugust suhtumist väljendas 8. augustil Schwerinile ka Briti ülemkomissari asetäitja sir Christoph Steel.⁷²

⁶⁹ Vt **Rautenberg, Wiggershaus** 1977. S. 10–11.

⁷⁰ Teenidusgruppideks (*Dienstgruppe*) nimetati neid lääneliitlaste relvajõudude abiformeeringuid, mida moodustati alates 1945. aastast esmalt sõjavangide baasil ja mida hiljem täiendati töoametite vahendusel vabatahtlikega. Teenidusgruppidesse kuulus 1950. aasta lõpul 61 761 meest (neist brittide juhtimise all 45 761 ja ameeriklaste juhtimise all 16 000). Vt **Rautenberg, Wiggershaus** 1977. S. 71.

⁷¹ Vt **Rautenberg, Wiggershaus** 1977. S. 11, 63.

⁷² Vt *ibid.* S. 12.

Niisugused pinda sondeerivad kõnelused sakslastega andsid lääneliitlastele kindlusetunde, et liidukantsler suhtub Lääne-Saksamaa taasrelvastamise põhimõtteliselt positiivselt, mis omakorda võimaldaks rahvusvaheliselt pingelist ja muutlikku olukorda arvestades seda otsustusprotsessi tunduvalt kiirendada. Kantsler võis olla kindel, et lääneriigid tegelevad sisuliselt küsimusega, missugune on Saksamaa kollektiivkaitsepanus. Peale selle olid sakslased saanud põhimõttelise loa tegeleda kaitseprobleemidega sõjaväeekspertide tasandil.

1950. aasta augustisse jäi mitu olulist sündmust. Juuli lõpul tegi Adenauer oma lähimasse siseringi kuuluvale erukindralleitnant dr Hans Speidelile ülesandeks koostada välisjulgeolekut käsitlev memorandum. Speidel kaasas töösse kindralleitnant Adolf Heusingeri ja jalaväekindral Hermann Foertschi ning esitas kantslerile 7. augustil memorandumi „Mõtteid liitvabriigi välisest julgeolekust”.⁷³ Adenauer töötas selle 25-leheküljelise mõttepaberi põhjalikult läbi. Talle avaldas eriti muljet see, kuidas erukindralid rõhutasid noore Saksa riigi ja kogu Lääne-Euroopa julgeolekuvajadusi. Kokkuvõtvalt sisaldas see memorandum alljärgnevaid mõtteid. Kolme kindrali hinnangul oli Lääne-Saksamaa sõjaline olukord ohustatum kui kunagi varem, mistõttu lääneliitlased ei ole suutelised tagama julgeolekut Lääne-Saksamaa aladel. Lääne-Saksamaa sõjalise panuse vältimatuks eelduseks on võrdne kohtlemine ja julgeolek. Lääneliitlased peaksid olema valmis tühistama okupatsioonistatuudi ja tunnistama Lääne-Saksamaa täielikku sõjalist võrdõiguslikkust. Memorandum sisaldas soovi, et Euroopa-Atlandi üldistes kaitseraamides „moodustatakse Lääne-Saksa väekontingent kaasaegselt relvastatud ja täielikult komplekteeritud Saksa korpuste kujul, millele on lisatud taktikaline õhuvägi, ja et sakslastele tagatakse kaasaraakimisõigus kõrgemates Põhja-Atlandi staapides”.⁷⁴ Lisaks NATO üldisele julgeolekutagatisele sooviti Lääne-Saksa relvajõudude ülesehitamise ajaks riigi territooriumile lääneliitlaste täiendavaid väekoondisi, et ohjeldada Nõukogude Liidu võimalikke vastumeetmeid. Kindralid soovitasid julgeolekuprobleemidele selget sõjalist lahendust, kuid ei eitanud, et selle eesmärgi saavutamiseks tuleb tegutseda varjatult ning poliitiliselt korrektset kurssi järgides.⁷⁵

Selle varjatud tegutsemise heaks näiteks on samuti 7. augustil 1950 Saksa asekindral Franz Blücheri koostatud pressiteade, mida valitsuse pressi- ja informatsiooniamet kõikjal levitas. Selle pressiteate sisu oli lühidalt järgmine. Föderaalne pressiamet lükkab ümber Overseas News Agency koostatud provokatiivse pealkirjaga teate „Bonn nõuab Saksa armeed”, mille kohaselt olevat Saksa valitsusliikmed saanud Saksa armee kiirele üles-

⁷³ Vt **Bald** 2005. S. 28.

⁷⁴ Vt **Rautenberg, Wiggershaus** 1977. S. 12.

⁷⁵ Vt **Wettig** 1967. S. 322.

ehitamisele lääneliitlaste heakskiidu. Asekantler Blücher kinnitab, et ükski Saksa ametkond pole lääne okupatsioonijõududele teatanud, et föderaalvalitsus tahab armeed luua. Asekantsler välistab võimaluse, et ülemkomissarid sellise soovi üldse vastu võtaksid, pealegi ei järgiks selline soov Saksa valitsuse ja rahva tahet. Samuti pole astunud mingeid diplomaatilisi samme, et vastu rahva tahet siiski mingeid salaplaane septseda. Mingist remilitariseerimisest ei saa juttugi olla, üksnes piisavalt tugeva piiripolitsei loomine on jätkuvalt päevakorras. Pressiteate lõpus rõhutatakse, et asekantsler ei ole heaks kiitnud soove luua Saksamaal mingeid relvastatud üksusi. Ainuüksi sellest rääkimine oleks ohtlik ja võiks provotseerida venelasi ennetavatele sammudele.⁷⁶ Samal ajal töötati aga suurima saladuskatte all välja Adenaueri julgeolekumemorandumit.

Kindralite memorandumile tuginedes andis kantsler Adenauer järgmise paari nädala jooksul mitmeid intervjuusid ja pidas erinevaid kõnelusi. Eraldi tuleks mainida 17. augustil Petersbergis toimunud kohtumist ülemkomissaridega ning arutelu ühise Euroopa armee üle, mille koosseisus on ka Lääne-Saksa relvajõud. Adenauer võis olla igati rahul, sest ühise, Lääne-Saksa väekontingenti sisaldava armee ideed olid toetanud muuhulgas ka Prantsusmaa, Belgia ja Hollandi.⁷⁷

29. augustiks koostas Adenauer kaks memorandumit ja saatis need 30. augustil viimasel hetkel kulleriga USA okupatsioonivõimude ülemkomissar John McCloye, kes oli juba lennukis, et sõita Washingtoni. Viimane hetk oli tõenäoliselt teadlik ajastus, et vältida McCloy võimalust konsulteerida selles küsimuses teiste ülemkomissaridega. Samuti samuti eiras Adenauer oma kabinetti, millel olid tõsised tagajärjed: siseminister Gustav Heinemann astus protesti märgiks tagasi. Sellega algas taasrelvastamise ja sõjaväe ülesehitamise vastu suunatud opositsiooniliikumise esimene etapp.⁷⁸ Esimene

⁷⁶ Vt pressiteate teksti **Benz** 1984. S. 174–175.

⁷⁷ Vt **Rautenberg, Wiggershaus** 1977. S. 13.

⁷⁸ Siseminister Gustav Heinemann teatas oma tagasiastumisest 9. oktoobril. Juba 31. augustil oli ta valitsuskabineti istungil ainsana protesteerinud selle vastu, et kantsler edastas memorandumid McCloy'le ilma ministritega konsulteerimata ja nende heakskiiduta. Lisaks sellele kahtlustas Heinemann, et julgeolekumemorandum sisaldab taasrelvastamispakkumist. Nii oli Heinemanni tagasiastumine ainus võimalus avalikult protesteerida kantsleri omavolilise tegutsemise vastu. Sügavam vastuolu Adenaueri ja Heinemanni vahel seisnes aga selles, et Heinemann ei tahtnud jagada poliitilist vastutust Lääne-Saksamaa osalemise eest Lääne-Euroopa relvastamises ja sellega ka külma sõja õhutamises. Ta arvas, et Lääne-Saksamaa osa selles kaitses üksnes suureneb ja süveneb. Sellal kui Adenauer tahtis igakülgse läände integreerumise poliitikaga Saksa küsimusele kiiremat lahendust leida, pidas Heinemann sellisel moel Saksamaa ühtsuse saavutamist igati küsitavaks. Nii kujunes Adenaueri juhitud läände integreerumine, eelkõige aga Lääne-Saksamaa integreeritud relvastamine üheks kõige tõsisemaks sisepoliitiliseks diskussiooniteemaks

memorandum puudutas liitvabariigi alade välist ja sisemist kindlustamist ning teine liitvabariigi ja okupatsioonivõimude suhete uut korraldamist.⁷⁹ Adenauer täpsustas nende tekstidega oma poliitilist joont: suureks eesmärgiks on lõpetada okupatsioonikord ja taastada riigi suveräänsus, mida reguleeritakse lepinguliselt sätestatud kokkulepetega, et Liitvabariik saaks osaleda Lääne-Euroopa ühtses kaitses⁸⁰.

Esimene neist tekstidest on tuntud Adenaueri julgeolekumemorandumina. Selles oli üks otsustav mõttekäik (IV osa lõpp), millega Adenaueri soovi kohaselt pidid tegelema välisministrid: Lääne-Saksamaa kantsler on korduvalt kuulutanud oma poliitilist valmisolekut anda rahvusvahelise Lääne-Euroopa armee moodustamise korral sellesse omapoolne panus **Saksa kontingendi** kujul. Saksa panuse vajalikkust rõhutati Nõukogude Liidu vägede ning Ida-Saksa *Volkspolizei* suuruse ja relvastustaseme detailsete kirjeldustega, näidates neid lääneliitlaste sõjalise võimsusega võrreldes ülemäära tugevana.⁸¹ Adenauer sidus sellega oma nõudmise tugevdada Lääne-Saksamaa pinnal asuvaid liitlasvägesid. Taas rõhutas Adenauer vastukaaluks poolmilitaarsetele *Volkspolizei*'le föderaalpolitsei (originaaltekstis on kasutatud mõistet *kaitsepolitsei*) vajalikkust. See nõudmine pidi juhtima liitlasi otsima Saksamaa võimaliku kaitsepanuse küsimuses alternatiive, kuna sama aasta juulis olid nad tugevdatud föderaalpolitsei idee ühemõtteliselt tagasi lükanud.⁸² Samas rõhutas Adenauer, et ta ei taotle Saksa rahvusliku armee loomist ning liitvabariiki ei remilitariseerita preisi vaimus.⁸³

Juhuks, kui lääneliitlased peaksid Saksamaa kaitsepanuse suhtes positiivselt otsustama, püüdis kantsler Adenauer neile teise memorandumiga selgeks teha, et kaitsepanust saab anda üksnes **suveräänne** Lääne-Saksamaa. Adenauer ütles muuhulgas: „Kui Lääne-Saksamaa elanikkond peab täitma neid kohustusi, mis euroopalikus ühenduses olles kasvavad välja praegusest olukorrast ja erilistest ohtudest, tuleb teda selleks sisemiselt valmistada ja motiveerida. Elanikele peab andma vajalikul määral tegevusvabadust ja vastutust, et neile antud kohustuste täitmine tunduks neile mõttekas. Kui saksa inimene peab tooma igasugust laadi ohvreid, siis peab tema nagu

liitvabariigis. Heinemann kuulus küll algul Adenaueriga ühte parteisse, kuid lahkus 1952. aastal kantsleri välispoliitika tõttu kristlike demokraatide hulgast ja liitus 1957. aastal sotsiaaldemokraatidega. Aastail 1969–1974 oli Heinemann Lääne-Saksamaa Liitvabariigi president. Vt **Bald** 2005. S. 36; vrd ka **Rautenberg, Wiggershaus** 1977. S. 16–17.

⁷⁹ Vt **Herbst** 1989. S. 95–96.

⁸⁰ Vt **Bald** 2005. S. 28.

⁸¹ Vt memorandumi teksti **Benz** 1984. S. 175–181. Vrd ka **Herbst** 1989. S. 95–96.

⁸² Vt. **Rautenberg, Wiggershaus** 1977. S. 13.

⁸³ Vt **Herbst** 1989. S. 96.

kõikide teiste Lääne-Euroopa rahvaste jaoks olema ka avatud tee vabadusele.”⁸⁴ Kahe kokkukuuluva probleemiringi puht vormilise lahutamiseiga kaheks memorandumiks ennetas Adenauer teadlikult võimalikke etteheiteid, et ta nõuab omaenda maa kaitsmise eest veel mingit lisatasu.

Adenaueri memorandumis väljendatud **kaitsepanusevalmidust** ei saa selle teksti valguses käsitleda veel otsese pakkumisena, kuid septembris New Yorgis toimunud välisministrite kohtumisel pälvis see oodatud tähelepanu suuresti just ohtliku sõjalise olukorra dramaatilise ja detailse kirjelduse tõttu. Igatahes võeti Saksa sõjaväe ja liitvabariigi suveräänsuse aktuaalsed teemad New Yorgi konverentsi päevakavasse.

Üksnes ameeriklastele oli adresseeritud üks Lääne-Saksamaa taasrelvastamise teemaline dateerimata *aide-mémoire*, mille sai 6. septembril 1950 ühe Saksa sidemehe vahendusel USA salateenistuse ülem Allen W. Dulles. Ta saatis selle memorandumi edasi oma USA riigisekretäri büroos töötavale vennale John Fosterile. 12. septembril jõudis dokument selle ametkonna Saksamaa asjade osakonna juhataja Henry A. Byroade'i kätte. Lähtudes Koreaga sarnanevast olukorrast Saksamaal, samuti Nõukogude Liidu sõjalisest ülekaalust idas, andis kantsler Adenauer ameeriklastele selles memorandumis mõista, et lääs ei saa endale lubada Lääne-Saksamaa sõjalise võimsuse jätmist Nõukogude Liidu meelevalla. Saksa kantsler formuleeris kaks eeltingimust, mis on vaja täita enne, kui Lääne-Saksamaa kaasatakse Lääne-Euroopa kaitsepingutustesse: 1) umbes 12 soomusdiviisi ümberpaigutamine liitvabariigi idapiirile niipea, kui peaks ilmnema Nõukogude vägede rünnaku oht Lääne-Euroopa suunal; 2) liitvabariigi nüüdisaegne ja tõhus relvastamine, kuna sakslased võitleksid edukalt vaid selle tulevikuperspektiivi nimel. Nii pidi USA juhtkonnale õigel ajal (enne New Yorgi konverentsi algust) selge olema, et Adenauer teeb liitlastele ikkagi kaitsealase **pakkumise**.⁸⁵

Selleks ajaks oli USA välisministeerium ja Pentagon juba ühisele seisukohale jõudnud. Lääneeurooplastel on kaks võimalust: nad kas lasevad ameeriklastel Lääne-Euroopas oma sõjalist mõjuvõimu tugevdada ja lepivad samal ajal Lääne-Saksamaa taasrelvastamisega **või** USA ei tugevda oma vägesid Euroopa kontinendil, mis jätaks lääneeurooplased Korea sõja tõttu puhkenud hirmude meelevalla. Muus osas nägi USA poliitiline ja sõjaväeline juhtkond kompromissina ette euroopalike kaitsejõudude loomist NATO raames, tema poliitilise ja strateegilise juhtimise all. Need kaitsejõud koosneksid rahvuslikest väekontingentidest, sealhulgas Saksa kontingendist. Sakslaste väekoondiste loomisega tuleks teha kohe algust ja kaasata

⁸⁴ Tsiteeritud *ibid.* S. 96.

⁸⁵ Vt **Rautenberg, Wiggershaus** 1977. S. 13–14. Vrd **Herbst** 1989. S. 95.

Liitvabariik NATO-sse nii kiiresti kui võimalik. President Truman kiitis kontseptsiooni heaks juba 9. septembril.⁸⁶

Rahvusvaheline läbimurre toimus New Yorgi konverentsil. 12.–18. septembrini diskuteeriti põhjalikult Lääne-Saksamaa võrdse kohtlemise ja taasrelvastamise üle. 19. septembril tehtud välisministrite ühisavalduses kajastusid Lääne-Saksamaa jaoks üliolulised seisukohad: sõjaolukord Saksamaal peab lõppema; okupatsioonistatuuti tuleb revideerida, et liitvabariigi valitsusele saaks suuremaid volitusi anda; Lääne-Saksamaa valitsus peab saama õiguse asutada oma välisministeerium; liitlaste kontrolli seadusandluse ja majanduspoliitika üle tuleb lõdvendada; iga rünnakut liitvabariigi või Berliini vastu tuleb käsitada kui rünnakut läneliitlaste endi vastu.⁸⁷

Taasrelvastamise küsimusega tegeleti ka Põhja-Atlandi Nõukogu septembris toimunud 5. istungjärgul, kusjuures enne Lääne-Saksamaa kaitsepanuse üle otsustamist peeti konsultatsioone ka rahvuslike valitsustega. Nõukogu liikmed tõdesid, et keeruline sõjaline olukord nõuab Lääne-Saksamaa kaasamist Lääne-Euroopa kaitsmisse, kuid Prantsusmaa keeldus siiski põhimõttelisest *jah*-sõnast ning suunas diskussiooni Saksamaa võimaliku kaitsepanuse vormile. Et mitte näidata avalikkusele oma isolatsiooni NATO-s (Suurbritannia kiitis USA plaanid heaks), otsustas Prantsusmaa siiski toetada 26. septembri kommünikeed, milles alliansi liikmed kuulutasid oma tahet **kaaluda** Lääne-Saksamaa kaitsepanust. Pariisi see sõnastus otseselt millekski ei kohustanud, kuid samas jäi Prantsusmaale võimalus pidada läbirääkimisi vormi ja ajakava üle. Kui britid nägid sakslaste relvajõude koosnevat tulevikus umbes 20 aktiivsest diviisist ja 10 reservdiviisist, mida täiendasid veel väikesearvulised õhujõud ja rannikukaitsega tegelev merevägi, siis äratas see prantslastes taas hirmsaid mälestusi. Nii püüti iga hinnaga takistada Saksa rahvusliku armee teket. See aga tähendas, et Pariis pidi pakkuma omapoolseid alternatiive. Prantsuse ülemkomissar Bérard tegi näiteks ettepaneku, et Lääne-Saksa pataljonid peavad olema integreeritud Briti, Prantsuse ja Ameerika Ühendriikide väekoondistesse. Washington ei olnud aga huvitatud Saksa „võõrleegionist” ning avaldas prantslastele survet, kes omakorda mõistsid, et nad ei saa Lääne-Saksamaa kaitsepanuse küsimust ignoreerida. Nii tegi Prantsuse valitsus 1950. aasta oktoobris teatavaks oma Pleveni plaani, andes sel moel põhimõttelise *jah*-sõna küsimusele, kas kasutada sakslaste kaitsepanust, sellal kui küsimus *kuidas* neile veel tõsiseid raskusi valmistab.⁸⁸

⁸⁶ Vt **Herbst** 1989. S. 90–91.

⁸⁷ Vt **Rautenberg, Wiggershaus** 1977. S. 14–15. Vrd **Herbst** 1989. S. 96–97.

⁸⁸ Vt **Herbst** 1989. S. 91–92. Vrd ka **Rautenberg, Wiggershaus** 1977. S. 14; **Bald** 2005. S. 28–29.

Prantslased ei kaasanud selle plaani väljatöötamise teadlikult sõjaväe-eksperte, sest esiplaanil olid poliitilised eesmärgid: veenda partnereid selles, et Euroopa armee on ainus väljapääs, ja vältida seda, et Prantsusmaa jääks Põhja-Atlandi Nõukogu istungil (28. oktoobril 1950) isolatsiooni. Pikemas perspektiivis ei saanud Pleveni plaani loodetud edu. Adenauer nurises avalikult sakslaste diskrimineerimise üle, Washington pidas plaani võtteks juhtida oluliselt tähelepanu kõrvale ja venitamistaktikaks ning London kuulutas, et venelased naeraksid end selle ettepaneku üle haigeks. Sõjaline ebaedu oleks sellele ettevõtmisele otsa ette kirjutatud – seda arvamust jagasid peaaegu kõik lääneriikide sõjalised eksperdid, nende seas isegi prantslased.⁸⁹

Kui ameeriklased eesotsas kindral Haysiga 1950. aasta 17. septembril Adenauerilt uurisid, mida liitvabariigi valitsus riigi taasrelvastumisest täpsemalt arvab, viitas kantsler nüüd parlamendi pädevusele, kes aga saab küsimusega tegelema asuda alles siis, kui selleks tehakse ametlik ettepanek. Adenauer jäi lääneliitlaste ülemkomissaride 1. detsembri nõupidamisel selle juurde, et ettepaneku küsimustega tegeleda peaksid tegema lääneliitlased. Ettepanek tehtigi 19. detsembril, kui Brüsselis toimunud Põhja-Atlandi Nõukogu ja välisministrite konverents võttis vastu kommüniee.⁹⁰

Sõjaliste ekspertide komisjoni kokkukutsumine

Kindral Haysi Adenauerile esitatud küsimus ja New Yorgi kommüniee ajendasid Saksa poolt tegutsema ja vajalikku kodutööd tegema. Nüüd oli kätte jõudnud aeg tegeleda üksikasjalikumalt Lääne-Saksamaa kaitsepanuse vormi ja sisuga. Ameeriklaste ülemkomissar McCloy andis Adenauerile loa kutsuda kokku kõrgetasemeline sõjaliste ekspertide töögrupp ning Adenaueri suure saladusena sündis Himmerode kloostriüüride varjus 1950. aasta oktoobri alguses Saksamaa taasrelvastumise „Magna Charta”, mida tuntakse Himmerode memorandumini nime all.

Adenaueri soovil tegeles kohtumise ettevalmistamisega tema nõunik Schwerin. Juba juulis oli Schwerin esitanud esimese visandi Saksamaa julgeolekuküsimuste uurimiskomisjoni kohta, mis pidi olema kantslerit ja valitsust nõustav organ kõigis liitvabariigi julgeoleku- ja relvastusküsimustes. Schwerini ettepanekul oleksid sellesse komisjoni kuulunud erukindralooberst Heinrich von Vietinghoff (komisjoni president) ja soomusvägede erukindralid Wend von Wietersheim (asepresident), Leo Freiherr Geyr von Schweppenburg, Frido von Senger und Etterlin, samuti

⁸⁹ Vt **Herbst** 1989. S. 93–94.

⁹⁰ Vt **Rautenberg, Wiggershaus** 1977. S. 14.

erukindralleitnant dr Hans Speidel ja Graf von Schwerin ise.⁹¹ Schwerin kavandas lähiajal ka komisjoni kokkukutsumist, kuid täpset aega veel ei määratud, osalt ka julgeolekukaalutlustel.⁹²

Kantsler Adenauer otsustas augusti keskpaigas Schwerini initsiatiivil, et sõjalised eksperdid kohtuvad 29. augustil Bonni lähistel asuvas kõrvalises paigas, Walberbergi kloostris. Ajaline surve oli suur: septembris pidi toimuma välisministrite konverents, kus oli plaan käsitleda Lääne-Saksamaa integreerimist Lääne-Euroopa kaitsesüsteemi. Selleks ajaks pidi ekspertkomisjon jõudma välja selgitada Euroopa ja Ameerika kaitsesüsteemiga ühinemise **sõjalised** eeldused. Komisjon pidi saama tulevikus ka liitlaste moodustatud sarnase ekspertkomisjoni läbirääkimiste partneriks. Kõiki osalejaid oli juba eelseisvast kohtumisest ja kantsleri esitatud nn poliitika primaadi tingimusest informeeritud. 25. augustil sõnastas Schwerin nõupidamise peamised ülesanded ja päevakorra. Päev hiljem tühistas Adenaueri kantselei direktor Blankenhorn ootamatult nõupidamise, põhjendades seda järgmiselt: „Läbirääkimised liitlaste seas Lääne-Euroopa kaitsmise teemal on jõudnud otsustavasse staadiumisse. Selles olukorras ei soovi härra kantsler mingit tegevust, mida võiks tõlgendada nii, nagu oleks Saksa poolel juba alustatud mingeid sõjalisi ettevalmistusi. Sel põhjusel tuleb ekspertide komisjoni esimene kavatsetud kokkusaamine esialgu edasi lükata.”⁹³

Nagu juba eespool öeldud, toimus New Yorgi kohtumisel Saksa küsimuses vajalik läbimurre: Lääne-Saksamaa julgeolekuprobleemi arutati nii sise- kui ka välispoliitilisest vaatepunktist lähtuvalt ning lääneliitlaste ühine seisukoht oli, et igasugune rünnak Lääne-Saksamaa või Lääne-Berliini vastu oleks rünnak liitlaste eneste vastu.

Adenauer oli kindel, et kõnelused sakslaste ja liitlaste vastavate ametkondade ja töögruppide vahel, selgitamaks välja ja lahendamaks sõjaliste tehnilisi probleeme, võivad igal ajal alata ning selleks tuleb varakult

⁹¹ *Ibid.* S. 15. Adenaueri jaoks oli oluline, et eksperdid oleksid poliitilise ja sõjalise mineviku poolest puhtad ning denatsifitseerimisprotsessis karistamata, võimaluse korral mõni neist seotud ka Hitleri-vastase liikumisega Wehrmächti ridades. Kuigi esialgu oli kavas kaasata üksnes maavägede kõrgemaid ja vanemohvitseri, kutsuti Himmerode nõupidamisele siiski eksperte kõigi kolme põhiväeliigi esindajate seast. Vt ka **Heinemann, W.** 2005. 50 Jahre Himmeroder Denkschrift. „Magna Charta“ der Bundeswehr. S. 3. <[http://www.ifdt.de/0010/ Artikel/Heinemann.htm](http://www.ifdt.de/0010/Artikel/Heinemann.htm)>, (12.08.2005). [Edaspidi **Heinemann 2005**]

⁹² Niisugune nõupidamine oleks olnud kehtiva õiguskorra kohaselt karistatav: okupatsioonijõudude poolt 19. detsembril 1949 välja antud seadus (nr 16) nägi ette karistust sõjaliste küsimustega tegelemise eest. Kui ülemkomissar McCloy andis 12. juulil 1950 Adenauerile põhimõttelise nõusokeku, et sõjaväeekspersed võivad tulevikus selliste küsimustega tegeleda ja koostööd teha, siis rikkus ta sellega ise kehtivat seadust.

⁹³ **Rautenberg, Wiggershaus** 1977. S. 17.

valmistuda. New Yorgi kommünikeele ei olnud veel alla kirjutatud, kui kantsleri nõunik Schwerin ühes ringkirjas teatas, et esimene ekspertide kokkusaamine toimub tõenäoliselt oktoobri esimesel nädalal. Esialgset osalejate nimekirja muudeti: eruooberst Bogislaw von Bonin loobus isiklikel põhjustel osalemast, tema asemele kutsuti erumajor Wolf Graf von Baudissin. Schwerin palus 27. septembril telegrammi teel eruooberst Johann Adolf Graf von Kielmanseggil võtta enda kanda ekspertkomisjoni alalise sekretäri ülesanded. 2. oktoobril asus Kielmansegg tööle Schwerini ametkonnas ja tegeles samuti salakohtumise ettevalmistamisega.⁹⁴

Uueks kohtumispaigaks valiti Eifelis (Reini Kiltkivimäestiku loodeosas) Himmerodes asuv vana tsistertslaste abtkonna klooster. Salakohtumise asukoht oli mõneti sümboolne: nimelt asus lähikonnas Wittlichi vangla, kus Prantsuse okupatsioonivõimud hoidsid vahi all Saksa sõjakurjategijaid. Kuna sel ajal veel karistati sõjaliste küsimustega tegelemise eest, siis olid nii eksperdid kui ka võõrustajad-mungad piltlikult “ühe jalaga vanglas”. Võib ka öelda, et vana Saksamaa sõjalist lõppu ja uue Saksamaa uut sõjalist algust lahutasid ajaliselt umbes viis aastat ja ruumiliselt umbes sama palju kilomeetreid.

Poliitilises mõttes oli Himmerode kohtumine igati sensatsiooniline: ida vastu suunatud sõjakäigul osalenud endise Wehrmachi eliit sidus sellel salakohtumisel Lääne-Euroopa kaitsmise Lääne-Saksamaa demilitariseeritud okupatsioonitsoonide taasrelvastamisega, toetudes oma sõjalistele ja julgeolekupoliitilistele ekspertiisidele ning 1940. aastate sõjapidamise analüüsile (nt osalemine ameeriklaste moodustatud Historical Division ja Naval Historical Teami töös). Saksa kindralstaabi 1940. aastate operatiivsed maksiimid olid taas tõusmas üleeuroopalise kaitsekontseptsiooni keskmesse, mis pidi ulatuma Dardanellidest kuni Skandinaaviani ja sobituma külma sõja üldisesse konteksti. Himmerodes visandati moodsa, kõrgtasemel motoriseeritud ja mobiilse ekspeditsiooniar mee („sõjapidamine kaitse eesmärgil *a’la* Nõukogude Liidu steppides”) mudeli järgi toimiv kolme korpusega massiar mee, mille igas korpuses pidi olema neli diviisi ja mille põhjal pidi saama lühikese aja jooksul mobiliseerida kolm toimivat armeed.⁹⁵

26. septembril saadetud ringkirjas teatati komisjoni liikmetele, et kokkusaamine leiab aset 6.–9. oktoobril. Osalejatele lubati anda neljal korral süüa, lisaks võis vajadusel saada reisikulude katteks avanssi – ka need on ajastu märgid. Alles 29. septembril sai osalejate lõplik nimekiri valmis. See saadeti ka kloostri abtile, keda paluti nimekirjaga diskreetselt ümber käia ja külaliste toastele nimesilte mitte riputada. 5. oktoobri õhtuks, kui külalised

⁹⁴ *Ibid.* S. 18.

⁹⁵ Vt **Bald, D.** 2001. Kämpfe um die Dominanz des Militärischen. – Bald, D.; Klotz, J.; Wette, W. Mythos Wehrmacht. Nachkriegsdebatten und Traditionspflege. Berlin: Aufbau Taschenbuch Verlag. S. 22–24. [Edaspidi **Bald et al** 2001]

on kohale jõudnud, paluti kloostril katta eriti rikkalik laud ja tuua lauale ka parim vein, mida kloostrist võis leida.

Ekspertgrupi koosseisu otseselt mittekuuluvate referentidena oli kaasatud kantsleri kantselei direktor Blankenhorn (poliitilised suunised), erumajor A. Oster (ettekanded teemadel „Vaenlase olukord” ja „*Volkspolizei* SDV-s“) ning erukindralmajor H. Reinhardt, kes pidi tutvustama teenindusgruppide struktuuri. Vaatlejana osales tunnustatud rahvusvahelise õiguse ekspert professor Erich Kaufmann. Schwerin viibis kohtumise juures kahel esimesel päeval. Lisaks oli kaasatud veel teenindavat naispersonali, kes ordureeglite kohaselt pidi ööbima väljaspool kloostrit, samuti viibis kohal üks tehniline sekretär.⁹⁶

Himmerode salakohtumisel osalejad ja käsitletud teemad

Kantsler Adenauer soovis, et tema Himmerode kohtumise juhid oleksid kolm nõunikku: Hermann Foertsch, Adolf Heusinger ja Hans Speidel. Viieteistkümnest kokku tulnud endisest Wehrmächti ohvitserist⁹⁷ kümnel oli

⁹⁶ Vt **Rautenberg, Wiggershaus** 1977. S. 18.

⁹⁷ Alljärgnevate isikute sõjaväeliste teenistus- ja ametikohtade nimetused ning lühendid on osaliselt jäänud terminoloogilistel põhjustel eesti keelde tõlkimata, et vältida seeläbi tekkivaid sisulisi küsitavusi. Informatsioon nimetatud isikute teenistuskäigu kohta pärineb: **Rautenberg, Wiggershaus** 1977. S. 57–58.

I. Maavägi (*Heer*)

1. Heinrich von Vietinghoff (1887–1952), *GenOberst aD*, viimati *O.B. Südwest (Heeresgruppe C)*, asukohaga Itaalias.

2. Friedo von Senger und Etterlin (1891–1963), *Gen.d.PzTrp aD*, oktoober 1943 kuni 2. mai 1945 (*Kdr. Gen. XIV Pz Kopr.*). Sõja lõpus juhtis von Vietinghoffi korraldusel kapitulatsiooniläbirääkimisi Itaalias. Bundeswehris oli personali hindamise komisjoni liige.

3. Hermann Foertsch (1895–1961), *Gen.d.Inf. aD*, Teises maailmasõjas erinevate armeestaapide ülem, väegrupi- ning diviisiülem, viimati juhtis *AOK I*. Bundeswehri ridades ta rakendust ei leidnud.

4. Hans Röttiger (1896–1960), *Gen.d.PzTr aD*, soomusvägede kindral, Teises maailmasõjas viimati *Heeresgruppe C* (Itaalia) staabiülem. Aastail 1956–1960 teenis kindralleitnandina Bundeswehris, olles maavägede esimene inspektor.

5. Adolf Heusinger (1897–1982), *GenLt aD* (vt eestpoolt).

6. Dr Hans Speidel (1897–1984), *GenLt aD* (vt eestpoolt).

7. Eberhard Graf von Nostitz (1906–1983), *Oberst iG aD*, Teises maailmasõjas viimati staabiülem (*2. PzArmee, BaS.an*). Bundeswehrist läks erru brigaadikindralina.

kindrali või admiralid auaste (neist kuus oli maaväest, kaks õhu- ja kaks mereväest); neli sama auastmega kindralit/admirali teenisid Bundeswehris (Heusinger, Speidel, Röttiger ja Ruge). Viiest osalenud vanemstaabi-ohvitserist kolm tõusid Bundeswehris samuti kindraliks (Kielmansegg, Baudissin ja Krüger), seega on Himmerode komisjon andnud Bundeswehrile seitse kindralit/admirali, kes on täitnud Bundeswehris kõige kõrgemaid ametikohti: Bundeswehri peainspektorid ja väeliikide (maa- ja merevägi) inspektorid, samuti NATO väejuhatuste ülemad. Kuus ohvitseri viieteistkümnest surid enne Bundeswehri asutamist või selle asutamise ajal (Vietinghoff, Meister, Knauss, Gladisch, Senger und Etterlin ja Foertsch). Kaks osalejat said hiljem Lääne-Saksamaa föderaalset luureteenistust (Bundesnachrichtendienst) kõrgeteks kaastööliseks.

Niisiis oli pooltel osalejatest hiljem Bundeswehri asutajatena võtme-positatsioon ning nad andsid seal oma panuse, et Lääne-Saksamaa relvajõud saaksid organiseeritud ja areneksid edasi 1950. aasta oktoobris Himmerodes välja töötatud poliitiliste ja sõjaliste printsiipide kohaselt. Uue Bundeswehri juhtmõtted – riigikodanik sõjaväevormis, relvajõudude integreerimine (kodaniku)ühiskonda ja liitvabariigi riiklikku struktuuri *Innere Führung*'i kontseptsiooni kaudu – on programmiselt seotud Baudissini ja Kielmanseggiga. Samas kujutas Himmerode komisjon endast ka olulist lüli Wehrmacht ja Bundeswehri järjepidevuses oma koosseisu kuuluvate **isikute** näol. Siinkohal tuleb rõhutada, et vana sõjaväeliidi taasintegreerimine oli Bonni

8. Johann Adolf Graf von Kielmansegg (1906–2006), *Oberst iG aD*, viimati *Kdr. PzGren Rgt 111(11.P.D)*, Läänerinne. Bundeswehris 1956–1966. Sõjaväelise karjääri viimastel aastatel teenis ta NATO kõrgetel ametikohtadel: 1963–1967 (COMLANDCENT, *Allied Land Forces Central Europe*), 1967–1968 (CINCENT, *Commander in Chief Allied Forces Central Europe*) ja läks erru kindralina.

9. Wolf Graf von Baudissin (1907–1993), *Maj iG aD*, viimati staabi-ohvitser (*Ic*) Rommeli Aafrika korpuse staabis (vt eestpoolt).

II. Õhuvägi (*Luftwaffe*)

1. Dr Robert Knauss (1982–1955), *Gen.d.Fl aD*, viimati *Luftwaffen-Kriegsakademie* (Berlin-Gatow) ülem.

2. Rudolf Meister (1897–1958), *Gen.d.Fl aD*, viimati *Luftwaffe* personaliameti ülem, Bundeswehris ei teeninud.

3. Horst Krüger (1916–1973), *Maj iG aD*, Bundeswehris aastail 1955–1973, läks erru kindralmajorina.

III. Merevägi (*Marine*)

1. Walter Gladisch (1893–1954), *Adm aD*, viimati Berliinis asuva ülempriisikohtu esimees.

2. Alfred Schulze-Hinrichs (1893–1972), *KzS aD*, viimati *Marine-Kriegsakademie* (Bad Homburg v.d. H.) ülem. Bundeswehris ei teeninud.

3. Friedrich Ruge (1894–1985), *VizeAdm aD*, viimati konstruktsiooniameti ülem mereväes. Bundeswehris teenis aastail 1956–1961, oli esimene mereväe inspektor.

poliitiline tahe. Endiste Wehrmachi ohvitseride rehabiliteerimine⁹⁸ ja uus väärtustamine oli hind, mida tuli maksta nende koostöövalmiduse eest. Silmas pidades kantsleri soovi, et Himmerode eksperdid peaksid esindama Lääne-Saksamaad ka eelseisvatel liitlastega peetavatel läbirääkimistel, pöörati komisjoni moodustamisel kõige rohkem tähelepanu just sinna kuuluvatele **isikutele**, et nii liitvabariigi valitsus kui liitlased võiksid neid tingimusteta aktsepteerida. Sobiva koosseisu väljaselgitamine oligi Schwerini ametkonna üks kõige keerukamaid ja töömahukamaid ülesandeid. Isikutele esitatud kõrged nõudmised puudutasid eelkõige kindralid ja admirale: nad pidid esindama Wehrmachi kolme põhiväeliiki, olema teeninud aastatel 1944–1945 kõrgetel ametikohtadel kas vägede juhtidena või kindralstaabiohvitseridena ning olema samal ajal ka puhta minevikuga sõjamehed, kes täitsid üksnes oma kohust, ei sidunud end ülemäära natsionaalsotsialistlike ideedega või olid kritiseerinud isegi režiimi. Seitse Himmerodes kogunenud kindralit olid teeninud läänerindel ja Itaalias; osa neist (Vietinghoff, Senger und Etterlin ja Röttiger) olid Itaalias veidi varem aset leidnud kapituleerumisel silma paistnud sõjaliste juhtidena, kes suutsid keerulistes poliitilistes ja sõjalistes oludes vastutustundlikke otsuseid langetada. Himmerode ekspertide seas oli ka neid, kes olid natsirežiimiga opositsioonis ja osalesid Hitleri-vastases vandenõus (Speidel, Heusinger, Knauss ja Kielmansegg). Bogislaw von Bonin, kes viimasel hetkel ise loobus, oli Varssavi kaitsmisel silma paistnud julge allumatuslega. Kokkuvõtvalt võib öelda, et suured kogemused vägede juhtimisel ja kindralstaabi teenistuses, sõjaväelase elukutse hea tundmine ning keskmisest märgatavalt kõrgemal tasemel analüütilise ja kriitilise mõtlemise võime aitasid esmapilgul üsna eripalgelisel seltskonnal üheks meeskonnaks muutuda.

Nn Schwerini ametkonnas töötati välja neli peamist teemavaldkonda, mida eksperdid pidid omavahelistes kõnelustes käsitlema. Ülesandeid ja käskke täitma harjunud ohvitseride jaoks oli see mõneti pettumuseks, et nad ei saanud kantslerilt kindlat ülesannet, vaid üksnes üldisi **poliitilisi** suuniseid. Nelja teemavaldkonna põhjal moodustati neli alakomisjoni, mille vahel jaotati kõik osalejad, kusjuures mõnel isikul tuli osaleda mitme alakomisjoni töös.

⁹⁸ Sellega seoses püüti mõjutada ka sõjakuritegudes süüdimõistetud ohvitseride saatust. 1950. aasta septembris, kui Saksamaa taasrelvastamine oli juba alanud, olid Speidel ja Heusinger näiteks ühele liitlaste ülemkomissari esindajale kinnitanud, et kui Landsbergis vangistuses viibivate surmamõistetud Saksa kindralite kohtuotsused täide viiakse, keeldub Lääne-Saksamaa kaitsekoostööst. Vt **Bald** 2005. S. 30

Alljärgnevalt tutvustatakse lähemalt neljas alakomisjonis käsitletud peamisi teemavaldkondi ja olulisemaid probleeme.⁹⁹

1. **Sõjalis-poliitiline** alakomisjon, mida juhtis Speidel ja kuhu kuulusid veel Meister, Ruge ja Nostitz. Nende ülesandeks oli sõnastada liitlastele adresseeritud sõjalised ja poliitilised nõudmised, samuti tegeleda küsimusega, missugused võimalused on Lääne-Saksamaa valitsusel ja sõjalistel organitel mõjutada tulevase Saksa väekontingendi moodustamist ja rakedamist. Üheks nõudmiseks, milles tuli lääneliitlastega põhimõtteliselt üksmeelele jõuda enne Saksa väekontingendi asutamist, oli puhastada Wehrmacht maine sõjakuritegude süüdistustest ja leppida kokku, kuidas lõpetada Saksa sõdurite jätkuv laimamine. Mõtiskleti ka selle üle, kuidas võimalusel kaasata endisi Relva-SS-i sõdureid.

2. **Üldküsimuste** alakomisjon, mida juhtis Foertsch ja kuhu kuulusid veel Knauss, Baudissin ja Krüger. Alakomisjon pidi tegelema eelkõige tulevaste Saksa sõdurite eetilise ja moraalse legitiimsuse küsimustega ning töötama välja peamised printsiibid, kuidas hakkab välja nägema relvajõudude *Innere Gefüge* ehk sisemine struktuur (selle mõiste asemel hakati veidi hiljem kasutama mõistet *Innere Führung*). Sel ajal, kui hakati koostama memorandumi teksti, lisati *Innere Gefüge* Kielmanseggi initsiatiivil 5. peatükina eraldi suurte peateemade hulka. Selgitamist vajasisid ka taolised probleemid nagu sõdurivanne, sõjaväeline kohtualluvus, relvajõudude tegevust reguleeriv seadusandlus ja erru läinud sõdurite hoolekanne. Samuti oli vaja leida vormid, mille abil saaks ohvitserikorpus läbi teha vajaliku puhastumise. Nendele peamiselt organisatsioonisisestele ülesannetele lisandus aga veel üks oluline küsimustering: kuidas peaks vägesid **poliitiliselt** suunama ja kasvatama, missuguseid psühholoogilisi eeldusi on vaja sisepoliitiliselt arvesse võtta, et riik, rahvas ja sõjavägi oleksid taas üksteist toetav ja tasakaalustatud kooslus. Just nendele mõtetele pöörati erilist tähelepanu, sest Lääne-Saksamaa üldist olukorda kriitiliselt hinnates võis küll loota, et suudetakse leida vajalikul määral relvakandjaid, kuid rahva üldine kaitsetahe ja soov anda sõjaline panus Lääne-Euroopa kollektiivsesse julgeolekusse ei olnud sugugi nii kindel.

3. **Organisatsiooniga** tegelev alakomisjon, mida juhtis Heusinger. Sinna kuulusid veel Röttiger, Meister, Gladisch ja Kielmansegg. Nende ülesandeks oli tegeleda sisuliste sõjaliste küsimustega ja analüüsida algset operatiiv-olukorda, teha ettepanekuid väekoondiste liigi, sturktuuri, relvastuse ja isikkoosseisude suuruse kohta. Nende ülesandeks oli koostada ka relvajõudude moodustamise esialgne ajakava. Just ajaga tuli tõsiselt arvestada, sest ettevalmistustöid oli võimalik alustada üksnes siis, kui poliitilisel

⁹⁹ Vt **Rautenberg, Wiggershaus** 1977. S. 20–21; vrd ka **Heinemann** 2005. S. 4–5; **Bald** 2005. S. 31–35. Himmerode memorandumi teksti vt **Rautenberg, Wiggershaus** 1977. S. 36–52.

tasandil on põhimõttelised otsused tehtud. Alakomisjoni tööteemade seas olid ka sellised kompleksed küsimused nagu relvajõudude poliitiline juhtimine, vajalike luureandmete kogumine ning viimaks ka õhu- ja mereväe küsimused. Sõjalises mõttes oli see alakomisjon kõige olulisem.

4. **Väljaõppeküsimustega** tegelev alakomisjon, mida juhtis Senger und Etterlin ja kuhu kuulusid veel Schulze-Hinrichs ja Krüger, pidi välja töötama sõjalise väljaõppe põhisuunad, meetodid ja eesmärgid, samuti valmistama ette kogemuste vahetamist lääneliitlastega ning tegema ettepanekuid sõjaväelise infrastruktuuri kohta.

Ekspertkomisjoni sekretäriks oli määratud Kielmansegg, kelle ülesandeks oli komisjoni töö kooskõlastamine ja alakomisjonides saadud tulemuste koondamine ühte memorandumi vormis lõppdokumenti. Pärast alakomisjonide moodustamist koostas Kielmansegg oma ülemusele Schwerinile ühe memorandum, milles põhjendas vajadust veel enne kohtumise algust teatud küsimuste suhtes seisukohta võtta.

Nimelt pidid kõik eksperdid saama piisavalt selget informatsiooni selle kohtumise eesmärgi ja aktuaalsuse kohta. Kui varem olid erinevad kõnelused ja mitteametlikud kontaktid rajanenud ebapiisaval informatsioonil ja andnud võimaluse erinevateks spekulatsioonideks, siis nüüd oli vaja rõhutada, et kohtumise eesmärgiks on koostada kantslerile ja valitud ministritele ametlik memorandum. Esialgu oli kavas koostada memorandum nii, et seda saaks sobival ajahetkel anda pressis käsutusse. Heusinger ja Schwerin aga olid selle idee vastu, hoiatades võimalike tagasilöökkide eest, mis kaasneksid avalikkuse ennatliku informeerimisega.¹⁰⁰ Vältida tuli kõike, mis oleks tekitanud

¹⁰⁰ Ennatliku avalikustamisega kaasnevate probleemide üheks kujukaks näiteks on Graf Schwerini lahkumine Adenaueri nõuniku kohalt. 26. oktoobril 1950 esitas Schwerin ise lahkumisavalduse ning kantsler kommenteeris seda kriitiliselt, öeldes, et Schwerin on ületanud talle kantslerilt antud volituste piire. Schwerin oli kantsleri ülesandel ja ülemkomissaride teadmisel tegelenud nende eelduste ja võimalustega, kuidas Lääne-Saksamaa lülitada Lääne-Euroopa ühise kaitseks. Schwerin oli korduvalt avaldanud arvamust, muuhulgas ka näiteks Briti ülemkomissarile, et sellise vastutusrikka ülesande täitmist peaks juhtima mõni poliitiliselt suurema mõjuvõimuga isik. Kantsleri lähikonnas aga Schwerini mõtteid ei toetatud. Tema vallandamise väliseks ajendiks sai viimaks üks jutuajamine ajakirjanikega (19. oktoober). Kuigi tegemist oli konfidentsiaalse kohtumisega, jõudis osa infost ikkagi ajakirjandusse, pealegi veel vääriti tsiteeritult. Schwerin oli ajakirjanikele nimelt selgitanud, et kui tahetakse relvajõude, mis rajanevad rahva usaldusel, siis saab seda ellu viia üksnes legaalsel teel uue riigikaitseaduse abil. Avalikkust aga teavitati hoopis sellest, et Schwerini ametkonnas valmistatakse ette uut riigikaitseadust. Pärast Schwerini vallandamist likvideeriti peatselt ka tema ametkond. Parlamendiliige Theodor Blank sai Adenauerilt volitused asutada uus ametkond (Blanki ametkond), millest kasvas hiljem välja Liitvabariigi esimene kaitseministeerium. Vt **Rautenberg, Wiggershaus** 1977. S. 16, 21.

umbusaldust ja vastastikuseid kahtlustusi. Konsensuse suunas tuli liikuda lühikeste ja kaalutletud sammudega, sest riigi julgeoleku küsimus pidi muutuma kõigi riiklike organite, parlamendi opositsiooni ja ühiskondlike gruppide asjaks. Selleks tuli esmalt alustada isiklike kontaktide loomisega ja eraviisiliste kõnelustega.

Enne kui algas töö alakomisjonides, tuli kohalviibijatele täpsustada kantsleri ootusi ning informeerida neid üldisest julgeolekupoliitilisest olukorrast. Ekspertidid pidid teadma, mis on need eesmärgid, mida Liitvabariik soovib poliitiliselt täita, ja omalt poolt nõu andma, missugused sõjalised vahendid tuleb selleks valmis panna. Loomulikult oli sel keerulisel ajahetkel õhus rohkem küsimusi kui vastuseid ning kantsler lootis ohvitseride konstruktiivsele abile.

Kielmanseggi sõnastatud küsimustega memorandum jõudis Schwerini vahendusel kantsleri välispoliitilise nõuniku Blankenhorni kätte, kes pidas 6. oktoobril sissejuhatava poliitilise ettekande,¹⁰¹ milles sõnastati üldpõhimõtted, mille põhjal komisjon oma tööd tegema hakkab. Ohvitserid pidid teadma, et liitlased soovivad endale läbirääkimispartneriteks sõjaliste ekspertide komisjoni. Blankenhorn tegi teatavaks Lääne-Saksa poliitika tähtsaima eesmärgi – selleks oli suveräänse Saksa riigi täielik integreerumine Lääne-Euroopasse. Esimeseks sammuks selles suunas sai olla Schumani plaani elluviimine. Edaspidiseks võtmeküsimuseks olid Saksa-Prantsuse suhted: rahvaste omavaheline lepitamine on kantsleri jaoks üks tähtsamaid ülesandeid. Septembris anti New Yorgis Saksamaale julgeolekutagatis, mis käivitas Põhja-Atlandi Lepingu kaitsemehhanismid juhuks, kui miski peaks Lääne-Saksamaa julgeolekut ohustama. Sel hetkel oli veel ebaselge, kas tulekul on mingi integreeritud Euroopa armee Euroopa föderatsiooni või rahvusvaheline armee NATO raames. Igal juhul aga ei oleks tohtinud mingit Saksa väekontingendi diskrimineerimist olla: see pidi nii staatuse, relvastuse kui muu varustuse poolest võrdselt teiste armeede kõrval seisma. Saksa poliitilised eelistused kaldusid tol hetkel Euroopa armee poole, sest see oluaks parimaks eelduseks Lääne-Euroopa ühinemisprotsessile. Juba ainuüksi see valitsuse eesmärk keelab rahvusliku armee moodustamise. Sisepoliitilisi probleeme silmas pidades rõhutas Blankenhorn, et uusi relvajõude ei tohi siduda vanade militaristlike traditsioonidega ja vana Wehrmacht ei tohi taastada. Pärast kantsleri nõuniku poliitilist ettekannet tutvustas Heusinger üldist strateegilist olukorda Euroopas, Oster rääkis Nõukogude Liidu sõjalistest jõududest SDV-s ja ka *Volkspolizei*'st ning Reinhardt võimalusest kasutada teenindusgruppides olevaid sakslasi Saksa väekontingendi esmase koosseisu komplekteerimisel.

¹⁰¹ Vt ettekande lühikokkuvõtet *ibid.* S. 22; vrd ka **Heinemann** 2005. S. 4.

Jättes siinkohal lähemalt käsitlemata alakomisjonides toimunud arutluste üksikasjad, tuleks lühidalt veel peatuda mõningatel erimeelsustel, mis töögruppides tekkisid. Arutelud olid kohati üsna ägedad, eriti üldküsimustega tegele tud alakomisjonis, kui käsitleti *Innere Gefüge* ehk sõjaväeorganisatsiooni sisemise struktuuri ja kultuuri küsimusi. Major Baudissin ähvardas nõupidamiselt enne lõppu lahkuda, kui tema seisukohti *Innere Gefüge* 'st piisaval määral arvesse ei võeta. Kuigi need olid selgelt orienteeritud sellele, mida Blankenhorn oma ettekandes ütles, tundusid Baudissini mõtted mõnele teisele liiga revolutsioonilised. „Ilma vana Wehrmächti vormidele toetumata tuleb luua midagi **põhjapanevalt uut**,“ on öeldud memorandumis.¹⁰² Kielmansegg ja Baudissin pidasid *Innere Gefüge* kontekstis kõige olulisemaks seadusi, sest uus armee peab erinevalt varasemast rajanema **seadusel**. Nii püüeldi käsu ja kuulekuse, ülemate volituste ja sõdurite õigusliku kaitse juriidilise reguleerimise poole. Selline suunavõtt aga tekitas ühtlasi muret, et teatud ringkonnad ei võta selliste uuendus- püüdlustega sõjaväge piisavalt tõsiselt. Nagu hiljem selgus, suhtuti ka avalikkuses nendesse esialgu harjumatusesse ettekujutustesse **uutel alustel sõjaväest** üsnagi skeptiliselt, sest kardeti, et vägede professionaalne löögijõud hakkab selle all kannatama.¹⁰³ Tänu oma diplomaatilistele võimetele suutis sekretär Kielmansegg esmalt tekkinud pinged maandada, seejärel teadvustada *Innere Gefüge* temaatika tähtsust uues sõjaväes ning vajadust seda memorandumis lausa eraldi peatükina käsitleda. See, et kohtumise lõpuks sündis terviklik memorandum, millele kõik osalejad ka alla kirjutasid, on suuresti just Kielmanseggi teene.

Kohtumine Himmerodes lõppes 9. oktoobril. Viimasel istungil arutati ja lepiti kokku mõningates tingimustes, mis oleksid taganud komisjoni ja selle liikmete sõltumatust ka tulevikus. „Komisjon mõistab end *ad hoc* [kindlaks otstarbeks] kokkukutsutud greemiumina, mis on liidukantsleri käsutuses, aga ei ole organisatoorselt mingil moel seotud mõne valistusasutusega.“¹⁰⁴ Selles võib välja lugeda, et eksperdid ei taha olla mingi ametkonna palgal, vaid annavad nõu sõltumatute eraisikutena. Edasise koostöö üheks eelduseks on valitsuse ja kantsleri usaldus nende komisjoniliikmete vastu. Kohalviibijad avaldasid lootust, et valitsus võtab nende ettepanekuid arvesse. Memorandumis sisalduvad operatiivsed põhiideed ja arvud kujutavad endast miinimumprogrammi. Sellest hoolimata avaldati arvamust, et komisjon

¹⁰² Vt **Rautenberg, Wiggershaus** 1977. S. 53.

¹⁰³ Vt **Heinemann** 2005. S. 4–5. Probleeme tekitanud mõiste *Innere Gefüge* (ajakiri Spiegel nimetas seda pilamisi *Innere Gewürge* ehk „sisemine kägistamine“) asemel võeti hiljem kasutusele mõiste *Innere Führung*, mis on tänaseni Bundeswehri lahutamatuks ja eripäraseks koostisosaks.

¹⁰⁴ Kielmanseggi käsikirjaline märkus nõupidamise protokollis, vt **Rautenberg, Wiggershaus** 1977. S. 22.

peaks kõigi kõrvalekaldumiste suhtes – sõltumata sellest, kas need on tingitud läbirääkimiste käigus Saksa valitsuse või liitlaste otsustest – võtma seisukoha. Mingit prejuditsiooni ehk ilma eelneva aruteluta sündinud otsuseid komisjon tunnustada ei saa. Kantslerilt oodati memorandumi kohta põhimõttelist seisukohavõttu. Kui kantsler ei saa memorandumis sisalduvaid eeldusi ja nõudmisi aktsepteerida ning neid liitlaste ees esindada, „palub komisjon, et neile sellest teatataks ja et seejärel memorandumit enam ei kasutataks”¹⁰⁵. On üsna tõenäoline, et neist soovidest ei saanud teada ei kantsler ega ka muud poliitilised organid. Ka kirjalikus seisukohavõttus, mida Kielmansegg memorandumi kohta koostas ja Schwerinile edastas, pole nendest soovidest juttu.

Lühike analüütiline ülevaade Himmerode memorandumist

Memorandumi lõppredaktsioon kandis pealkirja „Sõjalise eksperdikomisjoni memorandum Saksa väekontingendi moodustamise kohta supranationaalsete sõjajõudude raames Lääne-Euroopa kaitseks”¹⁰⁶. Alljärgnev lühiülevaade memorandumi sisust järgib teksti liigendatust viieks alajaotistega peatükiks ja kokkuvõtvaks peatükiks. Memorandum oli riigisaladusena kuni 1970. aastate keskpaigani avalikkuse eest kaitstud, 1977. aastal publitseeriti tekst esmakordselt *Militär-geschichtliches Forschungsamt*’i eestvedamisel.¹⁰⁷

¹⁰⁵ *Ibid.* S. 23.

¹⁰⁶ Originaalis “Denkschrift des militärischen Expertenausschusses über die Aufstellung eines Deutschen Kontingents im Rahmen einer übernationalen Streitmacht zur Verteidigung Westeuropas vom 9. Oktober 1950”. Memorandumit käsitati salajase tasemega riigisaladusena ning sellega tohtisid teised isikud originaalis või koopiatena tutvuda üksnes liidukantsleri või temalt selleks volituse saanud julgeolekunõuniku loal. Dokument koostati neljas eksemplaris ja algselt plaaniti need jaotada välja järgnevalt: kantsler Adenauerile, tema kantseleidirektorile ja nõunikule Blankenhornile, Schwerinile ning eksperdikomisjoni sekretärile Kielmanseggile. Lisaks oli veel üks eksemplar, mis kujutas endast memorandumi visandit. Veel enne, kui nimetatud isikud olid saanud teksti enda valdusesse (ja vahetult pärast Schwerini vallandamist), muudeti esialgset jaotusplaani ning kantslerile mõeldud eksemplar läks „ministeriaaldirektor” hr dr Globke’le, teine endiselt Blankenhornile, ülejäänud aga jäid sekretariaati. Igasugustest sisepoliitiliste, majanduslike ja sotsiaalsete küsimuste kommenteerimisest, mis memorandumis kaudselt tõstatisid, loobuti sõjalis-poliitiliste ja sõjalis-tehniliste probleemide kasuks, sest neid käsitati esmastena. Vt **Rautenberg, Wiggershaus** 1977. S. 66.

¹⁰⁷ **Militär-geschichtliche Mitteilungen** 21/1977, S. 135–206.

Samal aastal anti memorandum välja eraldi trükisena, mida on allikmaterjalina kasutatud käesolevas kirjutises.

1. Sõjalis-poliitilised alused ja eeldused¹⁰⁸

Eksperdid pidasid tähtsaimaks eeltingimuseks läänejõudude piisavat kohalolu Saksamaal, mille kaitsvas varjus saaks luua Saksa relvajõude kui häda-vajalikkude **kaitsejõudu** Lääne-Euroopa kaitsesüsteemi lünkade täitmiseks. Sõjajärgse frustratsiooni tingimustes võib kujuneda probleemiks piisava **kaitsetahte** puudumine. Saksa väekontingendi moodustamisel on selle teistega **võrdne kohtlemine** nii suhtumise kui relvastuse osas ülioluline. Sõjavangide ja Saksa sõdurite sõjakuritegudes süüdistamise küsimus peab leidma lahenduse, algama peab Saksa sõdurite järjekindel **rehabiliteerimine** nii riigisiselt kui ka rahvusvahelisel tasandil ja selleks peavad koostööd tegema nii Liitvabariigi valitsus kui liitlasjõud.¹⁰⁹ Samas ei väljendatud

¹⁰⁸ Vt peatüki teksti **Rautenberg, Wiggershaus** 1977. S. 36–38.

¹⁰⁹ Vt **Rautenberg, Wiggershaus** 1977. S. 36–37. 1952. aasta alguses oli liitlasjõudude käes sõjavangis ikka veel üle 700 Saksa ohvitseri, kelle vabastamise nimel tegi Liitvabariik arvestatavaid jõupingutusi. Saksa kindralite kollektiivset hukkamõistu suudeti takistada. Veel 1956. aasta jaanuaris, kui Wilhelmshafenis taasavati pidulikult merevägi, küsis üks mereväekapten retooriliselt, „kas me tohiks oma tööd üldse alustada, kuni meie endiseid ülemaid ja kamraade veel vangistuses hoitakse?” (Vt **Bald** 2005. S. 30–31). Saksa sõdurite ja Wehrmachi üldise rehabiliteerimise nimel nägid Himmerode eksperdid tõesti vaeva: kui USA kindral Eisenhower 1951. aasta jaanuaris Saksamaad külastas, kohtus ta McCloy villas korraldatud lõunasöögi käigus Adenaueri ja ka Heusingeri ning Speideliga. Kantsleril õnnestus kindrali arusaamu nn *pruunist* Wehrmachtist märgatavalt korrigeerida, nii et Eisenhower mõnõis, et tema varasemad arusaamad olid ekslikud: „Ma olin 1945. aastal arvamusel, et Wehrmacht, eriti aga saksa ohvitserikorpus, on identsed Hitleri ja tema vägivallavalitsuse tuntumate esindajatega – ja seetõttu ka täielikult vastutavad selle režiimi väärarengute eest. /.../ Vahepeal olen ma aga mõistnud, et minu tollane hinnang saksa ohvitserikorpuse ja Wehrmachi hoiakute kohta ei vasta faktidele, ja ma ei viivita vabandamast tollaste süüdistuste pärast... Saksa sõdur võitles oma kodumaa eest vapralt ja sündsalt. Me tahame kõik ühiselt välja astuda rahu ja inimväärikuse eest Euroopas, mis on meile kõigile ju kultuuri kinkinud.” (Tsiteeritud: **Wettig** 1967. S. 400f.). Kindral kirjutas alla eespool nimetatud Saksa kindralite ettevalmistatud (ja ameerika avalikkuse teavitamist silmas pidavale) tekstile, mis muuhulgas sedastas, et „Saksa sõdur ei ole oma au kaotanud” ja on põhimõtteline erinevus Wehrmachi ja „Hitleri ning tema kriminaalsete gruppide” vahel. Veidi hiljem, 5. aprillil 1951, tegi kantsler Adenauer ametliku, Saksa sõdurite süüküsimusi puudutava avalduse (*Ehrenklärung*), millega ta vabastas kollektiivsest süüst need sõdurid, „kes pole millegi vastu eksinud”. Kuigi see ei puhastanud Wehrmachi imagot tervikuna, oli see endiste sõdurite jaoks siiski oluline teetähis, mis aitas neil väljuda sõjajärgsest „alanduste, jõuetuse ja kutsealaste väljavaadete puudumise faasist”. Vt **Wette, W.** 1999. Sieg und Niederlage der Wehrmacht-Legende. S. 26–

tekstis mingit üldist solidaarsust sõjakurjategijatega. Sisepoliitilise stabiilsuse mõttes peavad kõik kaitsemeetmed olema eranditult föderaalasjad. Politsei ja relvajõudude selge lahtumisega tuleb eristada **sise- ja välisjulgeolekut**.

Liitvabariigile liitlasjõudude poolt kindlustatud poliitilist julgeolekut tuleb täiendada sõjaliselt. Ekspertide jaoks valmistas raskusi ja muret puudulik informatsioon lääneliitlaste operatiivplaanidest Kesk-Euroopas. Igatahes rõhutati, et Liitvabariik ei tohiks olla „eesalaks Reini jõe jonele kavandatud kaitse põhialale” ning muutuda edasi-tagasi suunduvate vallutuste käigus elutuks kõrbeks. Need mõtted ja sellest tehtud järeldused on määratlenud järgmise paari aastakümne jooksul toimunud strateegilisi diskussioone Põhja-Atlandi alliansis.

Viimaks nõustusid eksperdid poliitilise tingimusega, et ei püüelda Lääne-Saksa **rahvusliku** armee suunas, kuid samas ei tohi minna rahvusliku enesesalgamisega nii kaugele, et Saksa väekontingent laguneks teiste Lääne-Euroopa riikide armeede koostisosadena üksikuteks võitlusüksusteks. Saksa väekontingendi saab (veel loomata) Lääne-Euroopa armeesse integreeruda üksnes Liitvabariigi juhtkonna abil. Lääne-Euroopa kaitsmist mõtestati selgelt **supranatsioonalselt** ja Lääne-Saksa relvajõude alliansi armee, väekontingendi või kaitsepanusena. Tähelepanuväärsel moel mängis kõige põletavam rahvuslik probleem – Saksamaa jagamine kaheks osaks – nendes aruteludes teisejärgulist rolli. Pigem juhitud ettekujutusest, et kõik Saksamaad puudutavad kaalutlused ja mõtted käivad selle riigipiiriga Saksamaa kohta, nagu ta oli 1937. aastal.¹¹⁰

2. Peamised hinnangud Liitvabariigi operatiivolukorrast¹¹¹

Sellest peatükist oli adutav Heusingeri mõtteviis. Heusinger teenis sõja ajal maavägede kindralstaabi operatiivosakonna ülemana ning oli kõigi kohalviibijate jaoks vaieldamatuks autoriteediks. Tema visandatud ohupilt nõudis kiiresti otsustavaid vastumeetmeid. Need lähtusid põhimõttest, et Lääne-Saksamaa operatiivolukord on kõigi edasiste meetmete lähtepunkt. Peatükis esitatud arvandmed Nõukogude Liidu sõjaliste jõudude kohta pärinesid Gehleni organisatsiooni¹¹² ja Schwerini ametkonna luureinfost.

27. <<http://www.rheinreden.de/RR1999-2.pdf>>, (20.11.2007); vrd ka **Bald** 2005. S. 34–35.

¹¹⁰ Selliseks ettekujutuseks andis põhjust avaettekandega esinenud Blankenhorn, kes tõlgendas sel moel New Yorgi konverentsi tulemusi. Vt **Rautenberg, Wiggershaus** 1977. S. 25, 65–66.

¹¹¹ Vt peatüki teksti **Rautenberg, Wiggershaus** 1977. S. 38–41.

¹¹² Gehleni organisatsioon oli 1946. aastal USA okupatsioonijõudude poolt oma tsoonis asutatud, kuid Saksa isikkoosseisuga luureorganisatsioon, millest hiljem kasvas välja Bundesnachrichtendienst (BND). Oma nime sai luureorganisatsioon

Pärast Põhja-Korea agressiooni tõmmati arusaadaval põhjusel erinevaid paralleele ka nende ohtudega, mis väidetavalt ähvardasid Kesk-Euroopat. Põhjalikult on kirjeldatud seda, kuidas läänesakslasi on haaramas sõjalise kaitsetuse tunne ning et nad on seetõttu valmis kasutusele võtma sõjalisi enesekaitsemeetmeid. Nõukogude Liidu sõjaline ülekaal Euroopas tundus eksperdikomisjoni liikmetele sedavõrd rusuv, et nad pidasid Punaarmee üldist pealetungi väga võimalikuks – tõsi küll, alles umbes kahe aasta pärast. See hinnang oli tehtud aga peamiselt operatiivolukorra põhjal ning erinevad poliitilised tahud jäetud peaaegu teadlikult arvestamata.

Liitvabariigi valitsuse ja lääneliitlaste ohuhinnang oli Himmerode ekspertide tehtust oluliselt komplekssem ja diferentseeritum. See kaldus pigem oletama, et Lääne-Saksamaa võib muutuda sõjalistest ähvardustest kantud **poliitilise** rünnaku objektiks.¹¹³ Nii võib öelda, et Himmerode komisjonis ja riigi poliitilises juhtkonnas tajuti ohtu mõneti erinevalt.

Mõtteskeemid ja kõnekujudid, samuti põhilised operatiivolukorda puudutavad oletused pärinevad pea eranditult Teise maailmasõja mõttemaailmast ja kogemustest. Baudissin on ühes intervjuus rõhutanud, kuidas „mineviku ettekujutused” koormasid Himmerodes visandatud sõjalist kontseptsiooni: „Himmerodes ei olnud tegelikult mingit kahtlust, et me peaksime nii strateegiliselt kui operatiivselt ja seetõttu tegelikult ka tulevaste relvajõudude struktuuris ja relvastuses edasi minema mööda vana, sissetallatud teerada.”¹¹⁴ Keskkel kohal oli ulatuslik **maismaooperatsioon**. Rõhutati, et Lääne-Euroopa kaitsmiseks on esmajoones vaja **ühist operatiivplaani**. Seejärel toodi esile aspektid, mida sellise plaani loomisel tuleks kindlasti arvesse võtta. Heusingeri nägemus seisnes selles, et operatiivkaitse raskuspunktid saavad olema Lõuna-Saksamaal ja põhjas Schleswig-Holsteini piirkonnas ning eesmärgiks on neid piirkondi kindlalt enda valduses hoida. Nende kahe punkti vahel paiknevad soomustehnikaga jõud peavad olema piisavalt mobiilsed. Seejärel tuleb neist kahest sillapeast lähtuvalt sooritada vasturünnakuid vastase tiibadele ja liikuda edasi tema tagala suunas. Arutlustes puudutati ka USA ülekaalukat tuumavõimsust ning tuumarelva kasutamist poliitilise survevahendina, kuid ilmselt puuduva info tõttu oli see teemakäsitus üsna ebakonkreetne. Tõenäoliselt ei teadvustatud ka veel piisava tõsidusega uute, nn poliitiliste relvade tähendust. Lääne-Euroopa

esimese juhi ja hilisema BND presidendi kindralmajor Reinhart Gehleni järgi. Heusinger töötas aastail 1948–1950 Gehleni organisatsioonis sõjalise analüüsi osakonna juhatajana ja kasutas varjunime Horn. Heusingeri aastatepikkune töö maavägede kindralstaabi operatsiooniosakonnas, alates 1940. aastast ka selle juhina oli andnud talle piisava kvalifikatsiooni, kogemused ja sidemed. Vt **Bundeswehrhronik 1945...** (15.11.2007)

¹¹³ Vt **Rautenberg, Wiggershaus** 1977. S. 25.

¹¹⁴ **Bald** 2005. S. 29–30.

kaitsmise tingimusi määras sel hetkel siiski vaid Nõukogude Liidu sõjaline ülekaal tavarelvastuses. Nõukogude diviisid kujutasid endast sakslaste kaitseplaneerimise jaoks mõõdupuud. Alakomisjonis tehtud operatiivolukorda puudutavad järeldused olid ühemõttelised: ka tulevikus jääb lääts absoluutarvudes Nõukogude Liidule alla ning see ei võimalda keskenduda liikumatule lineaarkaitsele (isegi 50 diviisiga ei suudetaks ca 800 km pikkust rinnet jäigalt hoida). Selle asemel tuleb hakata kasutama aktiivkaitset, sealhulgas tegema ka vasturünnakuid, mida saadab peamiselt liitlaste hooleks jääv õhutoetus. Viimaks visandati erinevates piirkondades kaitseks vajalike väekoondiste arv. Peamiseks võitlustandriks kujuneksid Reini ja Elbe jõe vahele jäävad alad, minimaalse kaitsevalmiduse tagamiseks oleks sinna vaja paigutada umbes 25 diviisi, nende seas 12 sakslaste oma (eranditult soomusdiviisid). Viimased peaksid seni kaitselahinguid, kuni ca 30 täiendavat diviisi on valmis ida suunas neile appi minema ning kindlustama kaitset Reini jõest ida pool.

Sõjalis-poliitilisi ja operatiivolukorda puudutavaid kaalutlusi tuleks memorandumis hinnata üksnes oma ajastu kontekstis ning arvestades sellest johtuvaid eeldusi. Kuid juba Himmerodes pääses võidule üks oluline tõdemus: vaid **sõjaliste jõudude tasakaal** saab moodustada Euroopa stabiilse poliitilise korra aluse.

3. Saksa väekontingendi organisatsioon (struktuur)¹¹⁵

Kui ärajäänud Walberbergi kohtumisele oli ülesandeks tehtud välja selgitada need üldised **sõjalised** eeldused, mis peavad olema täidetud, et Lääne-Saksamaa saaks ühineda Lääne-Euroopa kaitsega, siis Himmerode kohtumiselt oodati märksa konkreetsemaid tulemusi: ettepanekuid tulevase Saksa väekontingendi tugevuse, struktuuri, juhtimis- ja alluvussuhete kohta. Lisaks sellele tuli vastused leida põhimõttelistele küsimustele, missugused sõjalised ja psühholoogilised eeldused peavad olema täidetud nii liitlaste kui ka Liitvabariigi poliitilise juhtkonna poolt, enne kui „saksa rahvalt saab nõuda taasrelvastumise uut suurt ohvrit”. Peatükis on püütud põhjalikult määratleda Saksa relvajõudude sõjalis-poliitilist paigutust nii tolle ajahetke kui ka tuleviku tarbeks. Seepärast moodustab see peatükk nii mahu kui sõjalise sisu poolest memorandumi tuuma.

Ekspertidid said nõupidamist ette valmistanud Schwerini vahendusel poliitilise ülesande visandada demokraatliku Bonni vabariigi jaoks sobilikud relvajõud. Tegemist oli üsna „plahvatusohtliku” ülesandega. Küsimus ei olnud niivõrd **riigi primaadis**, mida sõjavägi on varemgi aktsepteerinud, vaid hoopis **parlamendi primaadis** kui „rahva suveräänse tahte /.../

¹¹⁵ Vt peatüki teksti **Rautenberg, Wiggershaus** 1977. S. 41–49; vrd ka kommentaare *ibid.* S. 28–30.

kõrgeimas riigiautoriteedis /.../ **oma** kaitsejõudude kõigi asutuste ja osade üle”¹¹⁶. Selline „parlamentaarne sõjaväe” idee ei olnud poliitiliselt konservatiivsetele ja sõjaliselt traditsionalistlikele ohvitseridele sugugi enesestmõistetav ning see jättis oma jälje ka memorandumi teksti.

Liitvabariigi põhiseadus, mis oli noore liberaaldemokraatliku riigi peamine garantii, oli olemuselt sootuks teistsugune kui Preisi riigis või Kolmandas Reichis. Weimari vabariigi ajal oli Reichswehr kindral Hans von Seeckti strateegia põhjal põhiseadust üldiselt ignoreerinud ja sellest mööda läinud, mõnikord isegi selle vastu võidelnud. Sõjavägi kindlustas oma võimu kui riik riigis. Himmerodes olid sõjaväe ja ühiskonna suhted taas keskse küsimusena päevakorral: kuidas saaks takistada sõjaväelise domineerimist ning kindlustada parlamentaarne ja liberaalse ühiskonna väärtuste ulatumine ka militaarvaldkondadesse.¹¹⁷

Peatüki esimeses osas¹¹⁸ on visandatud tippjuhtkonna rahuaegne struktuur. Saksa väekontingendi inspektorile (nimetatud ka kaitseameti ülemaks) alluvad kolm põhiväeliiki. Teadlikult välditi selle ametikoha puhul mõiste *ülemjuhataja* (*Oberbefehlshaber*) kasutamist. Hierarhiline, kuni üksuse tasandini paika pandud juhtimisstruktuur pidi kindlustama „ühtset esindamist ja juhtimist Euroopa kaitsejõudude raames”. Inspektor allus koos kõigi Lääne-Saksa relvajõududega Liitvabariigi presidendile kui riigikaitse kõrgeimale juhile (*Oberbefehlshaber*).

Selle kõrvale pidi asutatama välise julgeoleku ministeerium. Selle juht on oma tegevusega vastutav liidukantsleri ees; inspektoril on õigus teha talle ettekandeid. Juba tol ajal olemas olnud kantsleri julgeolekunõunikule (hiljem julgeolekuküsimuste riigisekretär) oli allutatud kolm osakonda, millest tähtsaimaks peeti personali. Oluline on siinkohal tähele panna, et personali poliitika allutamine ministrile tähendas (mõningast) valmidust allutada end poliitilis-parlamentaarsetele kontrollile. Liitvabariigi presidendi roll – erinevalt tema üsna nõrgast seotusest kõrgemate föderaalametitega – oleks relvajõudude struktuuris Himmerode visandi põhjal üsna kaalukas. Presidendil oleks talle allutatud inspektori ja julgeolekunõuniku kaudu näiteks arvestatav kaasarääkimisõigus sõjaväe personalipoliitikas. Parlamentaarsete organite mõju julgeolekule tervikuna ja föderaalvalitsuse täidesaatvate organite mõju „personalipoliitika elluviimisele demokraatlikus mõttes” pidi memorandumi järgi looma kontrollorganid, mis seisaksid selle eest, et kaitsejõud oleksid eelkõige selgelt poliitilisele juhtimisele allutatud institutsioon.

Siiski võib juhtkonna struktuurist välja lugeda selgelt sõjaväelist mõtlemist ja kujundamistahet, mis isegi personalipoliitika vahetust mõjutamisest loobudes püüdis iga hinna eest kindlustada **juhtimise ühtsust**. See

¹¹⁶ Vt **Bald** 2005. S. 31.

¹¹⁷ Vt **Bald et al** 2001. S. 24–25.

¹¹⁸ Vt teksti **Rautenberg, Wiggershaus** 1977. S. 41–42.

kujundamistahe oli hiline reageering aastaid soovitud, kuid ebaõnnestunud katsetele luua tollase Wehrmachi kõrgemale juhtkonnale sõjaliselt efektiivset struktuuri. Kogu relvajõudude allutamine inspektorile ja ühtne juhtimine oleks Saksa väekontingenti küll säästnud mineviku eksirännakutest (näiteks Hermann Göringi küsitav juhiroll või Wehrmachi ja maavägede ülemjuhatus vahelised pinged), aga samas tõstatuks küsimus, kas selline poliitilis-sõjaline lahendus ikka oleks tegelikkuses tähendanud „Liitvabariigi poliitilise ülesehituse ülekandmist /.../ sõjalistesse suhetesse”. Tsiiviil-militaarne ühendministeerium, millel oleks tugev võimuala – lahendus, nagu see leidis rakendust hilisema Bundeswehri korralduse seaduses –, oleks lasknud poliitika primaadi põhimõtet praktilises elus kindlamalt rakendada. Kahtlused, et dualism sõjalise käsuliini ja poliitilise kaitseministeeriumi vahel on taas ellu äratatud, said Himmerode visandist vaid kinnitust. Struktuuriküsimustega tegelenud eksperdid olid Saksa sõjalise ja poliitilise konstitutsioonialoo nendest etappidest, kus kodanike riigi kõrval eksisteeris ka militaarriik, küll igati teadlikud ja neid eeskujusid püüti otseselt vältida, kuid siiski oli nende visandatud struktuuril aimatav (militaristliku) ajaloo jälg. Eriiline, ülejäänud ühiskonnast vähemalt tinglikult eraldatud sõjaväeline maailm, sõduri elukutse kui *sui generis* (‘isesugune’) koos oma väärtuste ja seadustega tõusis ka Himmerode aruteludes esile.¹¹⁹ Samas tuleb ikkagi arvesse võtta riigi keerulist olukorda, ekspertide käsutuses olnud väga lühikest aega ning üldist teadmatust ja kindlusetust alles vähem kui aasta eest jõustunud põhiseaduse tuleviku suhtes.

Peatüki teine ja märksa mahukam osa¹²⁰ käsitleb Saksa väekontingendi väekoondiste suurust, iseloomu ja relvastust ning nende moodustamise ajaplaani. Saksa väekontingent oli kavandatud üleeuroopalise kaitsekontseptsiooni raames täitma **kindlat eesmärki**. Sellest eesmärgipärasusest tulenesid ka väekontingendi ülesanded ning need määrasid kindlaks Saksa väekoondiste paiknemise, struktuuri ja relvastuse. Peatükis esitatud arvud pidid kajastama **miinimumnõudeid** 1952. aasta sügise seisuga. Saksa väekontingendi keskme pidid moodustama maaväe 12 soomusdiviisi (raudne rusikas ehk *gepanzerte Faust*). Liitvabariigi territoorium oli võimaliku sõjategevuse kavandamisel jaotatud kolmeks suureks piirkonnaks (*Einsatzraum*): põhja-, kesk- ja lõunapiirkonnaks. Igas piirkonnas oli oma väekoondis (*Einsatzgruppe*), mis koosnes neljast soomusdiviisiist. Samas räägitakse tekstis ka **corpustest**: nimetatud on kuue korpuse staape koos vastavate vägedega. Küsimusi tekitab see, et „kavatus jagada Saksa maaväekontingent kolmeks väekoondiseks” on vastuolus sõjalis-poliitilise sooviga moodustada rahvuslikul juhtimistasandil korpused. Näib, et vastuolu

¹¹⁹ Vt Bald et al 2001. S. 25.

¹²⁰ Vt teksti Rautenberg, Wiggershaus 1977. S. 42–49.

saab lahendada nii, et sõja- ja rahuajaks nähti ette erinevaid struktuure ja juhtimistasandeid. Sõjalis-poliitilises mõttes olid sel hetkel korpused (neist igas kaks diviisi) ekspertide silmis kõrgeim saavutatav tase. On arvatud, et väekoondistes ja nende integreeritud staapide töös oleksid osalenud ka liitlased.¹²¹ Paraku puuduvad Himmerode materjalides igasugused selgitused väekoondise (*Einsatzgruppe*) kui juhtimistasandi või kui regionaalse relvajõu kohta.¹²²

Soomustatud maaväe kogusuuruseks pakkusid eksperdid 250 000 meest, mis oli ühest küljest minimaalne arv operatiivülesannete täitmiseks, teisalt aga ka “Liitvabariigi arvatava suutlikkuse vähemalt esialgne ülempiir”. Diviiside formeerimisel soovitati silmas pidada küll liidumaade esindatuse homogeensust. Samas leiti, et see ei tohiks viia olukorrani, kus Saksa väekontingent tervikuna koosneks üksikutest osadest, mis oleks ühe või teise liidumaa valitsuse mõju all. Saksa väekontingent peab algusest peale olema eranditult föderaalasi.

1952. aasta sügiseks, mil ekspertide arvates võis poliitiline püsikriis üle minna üldiseks sõjategevuseks, pidi väekoondiste ja kogu väekontingendi lahinguvõime saavutama nõutava taseme. Plaani täitmiseks oli aega kaks aastat. Tugeva ajalise surve all koostati astmeline plaan selle kohta, mida tuleks teha kohe ja lähitulevikus. Põhimõtteliselt kehtis see ka õhu- ja mereväe kohta.

1. novembrist 1950 tuleb hakata moodustama vajalikke töökomisjone, mis tegeleksid organisatsiooni-, personali- ja haldusküsimustega. Kohe peab algama ühiskonna “vaimne ettevalmistamine” (kaitsetahte kujundamine) kirjutava pressi, ringhäälingu ja filmide abil.¹²³ Esmajärjekorras tuleb lahendada kindlad haldusküsimused: majutus, riietus, varustus ja tasustamine. Eriti oluline on kohe tegeleda majutusprobleemidega: kuna endised kasarmud on enamasti okupatsioonijõudude käes, tuleb kohe alustada harjutusväljade lähedusse barakkide ehitamist. Seda tööd võivad teha vabatahtlikud spetsiaalse tööteenistuse raames (tööametite kaasamine) ja nendest vabatahtlikest saaks ühtlasi hiljem alustada üksuste formeerimist, nii et tulevased Saksa väed ehitavad endale ise kasarmud. Laagrid peaksid olema nii suured, et igauks neist mahutaks 20 000 meest ja 5000 sõidukit (üks diviis), ja valmima hiljemalt 1951. aasta sügiseks.

¹²¹ Vt **Rautenberg, Wiggershaus** 1977. S. 28, 65.

¹²² Vt *ibid.* S. 65.

¹²³ Selline avaliku arvamuse kujundamine näib natsionaalsotsialistliku mineviku kogemuste taustal igati küsitav. Vaikimisi eeldatakse, et avalikku arvamust saab loodava suunamisaparaadi abil igal ajal valitsuspoliitika vaimus ja huvides mõjutada. Erinevate arvamuste olemasolu ja võimalus neid ka avalikult välja öelda, mis kuulub lahutamatu demokraatliku poliitilise elu juurde ka SLV-s, keelab sellise jõulise sekkumise arvamuvabadusse.

Kohe tuleb hakata ka koolitama väljaõppe läbiviijaid liitlaste juures vastavatel kursustel, mis säästaks oluliselt aega ja kergendaks väljaõpet. 1951. aasta kevadel tuleb alustada vabatahtlike värbamise abil üksuste kutseliste isikkoosseisude (*Stämme*) moodustamist ja samaaegset väljaõpetamist. Neid koosseise suurendatakse suve jooksul (vajadusel kohustusliku ajateenistuse abil) raamüksusteks (*Rahmeneinheiten*) ja sama aasta novembriks peavad üksused olema täielikult komplekteeritud. Ekspertid rõhutasid, et selle ajaplaani lühendamine mingite bürokraatlike takistuste tõttu mõjuks vägede võitlusvõimele hävitavalt. Pealegi on nii lühikese aja vältel nagunii vaid piiratult võimalik saavutada sõdurite vajalikku sisemist hoiakut ja üksuste terviklikkust.

Väekoondised tuleb varustada üksnes kaasaegsete, mitte aga lääneliitlaste aegunud relvade ja seadmetega. Relvastus peab diviisisse jõudma ühel ajal ja täiskomplektina 1951. aasta sügisel. Relvastamisel peeti silmas üksnes üht suurt formeeringut – soomusdiviisi –, mis pidi endas klassikalisel viisil ühendama võitlusjõudu ja liikuvust. Keskendumine ühele konkreetsele tüübile ja loobumine erinevatest relvasüsteemidest pidi kergendama näiteks tehnilist hooldust ja remonti, logistikat ja varustuse regulaarset järelevedu. Ekspertide soov oli, et vähemalt osa relvastusest toodetaks Saksamaal, aga see peab vastama USA armees kasutusel olevatele relvadele. 30. novembriks 1951 pidi Saksa väekontingendil olema 2400 soomusmasinat (lõppeesmärgiks oli 3600), 750 suurtükki, 150 rasket ja 220 keskmist õhutõrjesuurtükki, 800 rünnakusuurtükki (*Sturmgeschütze*) või iseliikuvat tankitõrjesuurtükki (*Pak auf Selbstfahrlafette*) ning 350 (12 cm läbimõõduga) miinipildujat. Lisaks pidi olema piisavas koguses jalaväe kergerelvi ja pioneeri- ning sidevarustust.

Õhuväge puudutavas lõigus jäi tähtsaim küsimus vastuseta. Puudulikud teadmised liitlaste kavatsustest ja plaanidest õhusõja pidamiseks ei andnud ekspertidele võimalust välja pakkuda sobivat õhuväe kontseptsiooni. Nii jäi näiteks lahtiseks küsimus, kas õhuväge kui väekontingendi üht **iseseisvat** osa üldse tuleb. Vältimatuks peeti siiski Saksa õhutoetust maavägedele.

Ekspertid eristasid esmalt riiklikul tasemel õhukaitset (*Luftverteidigung*) koos juhtimistasandiga, mida saab kavandada “üksnes kogu Euroopa ühtse õhukaitse raames”, ja maaväe lennuüksusi (*Heeresfliegerverbänden*). Kui liitlaste hävitajad suudaksid piisaval määral Lääne-Saksa õhuruumi kaitsta, võiksid sakslased oma õhuväest loobuda. Saksa väekontinendi kolmanda iseseisva osa moodustamine oleks siis üleliigne ja piisaks üksnes maaväe vahetuks õhutoetuseks vajaminevate lennuüksuste ja vastavate staapide moodustamisest. Sõjalennukite üldarvuks oli pakutud 831, neile lisanduks veel kindel hulk side- ja transpordilennukeid. Nimetus *lennurügement* viitas juba sellele, et tegemist oli maaväe lennuüksustega. Kõrgeimaks rahvuslikuks juhtimistasandiks sai korpuse staap (*Generalkommando*), väekoondise

juhtimistasandit aga polnud visandis ette nähtud. Seega jääb vastuseta küsimus, missugusele juhtimistasandile need maaväe lennuüksused, mis igal juhul oleksid pidanud alluma rahvuslikule väejuhatusele, tegelikkuses ikkagi paigutatuna oleksid.

Tekstist ei nähtu, nagu oleksid ekspertid kahelnud väikese ja iseseisva, peamiselt rannikukaitsele keskendunud mereväe vajalikkuses. Lääne-Euroopa merekaitse nõrgad küljed olid ekspertide hinnaguil Läänemere lääneosa ja sealsed väinad. Atlandil paiknevatest merejõududest ei piisanud spetsiifiliste ülesannete täitmiseks Läänemere piirkonnas. Seepärast pidi Saksa mereväekontingent, mille käsutuses olid vaid väikesõidukid ja erinevad paadiklassid, keskenduma üksnes Läänemere lääneosas asuvale lahingu- ja operatsioonialale.

Mereväe amfiib- ja lennuüksustel tuli täita järgmisi ülesandeid: 1) kindlustada Saksa maavägede merepoolset tiiba vaenlase maabumise eest; 2) segada Nõukogude vägede tegevust selle tiibade taga; 3) takistada venelaste varustuse järelevedu mööda Läänemerd; 4) kaitsta Lääne- ja Põhjamere olulisi veeteid meremiinide ja õhurünnakute eest ning takistada Nõukogude allveelaevade liikumist läbi väinade. Teises maailmasõjas saadud kogemuste selgeks väljenduseks on merelennuväe vajaduse rõhutamine.

Memorandumi sõjalise külje kohta saab kokkuvõtvalt öelda, et tehtud soovitused ja ettepanekud on valdavalt ammutatud Saksamaa ajaloolistest kogemustest, mis oli saadud enne Teist maailmasõda ja selle ajal. Saksa väekontingendi moodustamise raamtingimuste täitmiseks tuli arvestada järgmiste pikaajaliste teguritega.¹²⁴

1. Igasugune Saksa relvajõudude moodustamine toimuks ikkagi täielikult uue alguse idee surve all. Mida kauem sellega aega läheb, seda suuremaks muutuksid piisava kvaliteediga isikkoosseisu leidmisega seotud probleemid. Ohvitseride, allohvitseride ja reakoosseisu enne sõda ning sõja ajal saadud väljaõpe aegus: seda ei saanud enam lühiajalise täienduskoolituse abil kaasaegsete relvade ja seadmete käsitlemiseks vajalikule tasemele viia. Paljud endised sõjaväelased olid endale pärast sõda valinud tsiviilelukutse ja valmidus neid uusi sidemeid katkestada kahanes iga aastaga.

2. Ekspertide arvates oli kaheaastase tähtaja jooksul (kuni 1952. aasta sügiseni) veel napilt võimalik kasutada sõjas saadud väljaõpet ja kogemusi võitlusvõimeliste väekoondiste loomiseks. Seepärast ei ole ekspertide visand poliitilise kriisi puhul mingi hädalahendus, vaid programm, kuidas rahutagamiseks vajalikke relvajõude poliitiliselt konsensuslikule alusele rajada.

3. Mõlemal eelmainitud juhul aga kehtib see, et sõjakogemused, mis on saadud juhtimisstruktuuride, lahingu- ja juhtimispõhimõtete, väekoondiste

¹²⁴ Vrd Rautenberg, Wiggershaus 1977. S. 30.

struktuuri ning operatiivpõhimõtete kaudu, peaksid uutele relvajõududele kasuks tulema.

4. Ajalooline kogemus nõudis ka seda, et Saksa relvajõudude loomine pidi algusest peale toimuma avalikkuse ees.

Kuigi Himmerode memorandumil puhul tuleb arvestada, et see sündis Saksamaa kaitsepanuse teemal tehtud poliitiliste ja sõjaliste otsuste kontekstis ning seda ei peaks liigitama relvajõudude planeerimisdokumentide hulka, on memorandumil kontseptsioonilised juhtmõtted siiski hilisemat planeerimist tähelepanuväärsel moel mõjutanud. Näiteks hakkab silma, et just formeeringute arv (12 diviisi) ning väekontingendi struktuur ja koosseis lähtus Saksamaa poliitiliste ja sõjaliste võimaluste realistlikust hindamisest. Tee Bundeswehri ja maaväe hilisema suuruse piiritlemiseks läheb Himmerodest ja Petersbergist üle Lissaboni Pariisi ja Londonisse: kui Himmerodes pidasid eksperdid 1950. aasta oktoobris Saksa väekontingendi vajalikuks suuruseks 12 diviisi 250 000 mehega, siis 4. juunil 1951 andsid lääneliitlaste ülemkomissarid Saksa poolele nõusoleku lähtuda oma relvajõudude planeerimisel ülalnimetatud hüpoteetilisest (meeste)arvust. 23. veebruaril 1952 esitas NATO Lissabonis SLV-le nõudmise moodustada Lääne-Euroopa kaitsekontseptsiooni raames 12 diviisi. Pariisis fikseeriti 27. mail 1952 Euroopa Kaitseühenduse lepingule lisatud sõjalise erileppega (*accord spécial*) ja Lissabonis sõnastatud põhimõtteid aluseks võttes Lääne-Saksa relvajõudude suuruseks 12 diviisi. 23. oktoobril 1954 muudeti Londonis see *accord spécial* Euroopa Kaitseühenduse lepingu koostisosaks.¹²⁵

4. Väljaõpe¹²⁶

Peatüki sissejuhatuses rõhutati, et vaatamata sellele, et Liitvabariigis on veel suur hulk inimesi, kes on varem läbinud teatava sõjalise väljaõppe ja saanud erinevaid sõjakogemusi, ei tohi väljaõppe tähtsust relvajõududes ja reaalseid vajadusi kuidagi alahinnata. Vähemalt viimase kolme sõja-aasta jooksul oli väljaõppe Wehrmachtis ebapiisav ning juba sõja lõppedes, eriti veel viis aastat hiljem, oli vähe häid väljaõppe läbiviijaid. Rõhutati, et hea väljaõppega, iseseisvalt mõtlevad ja tegutsevad sõdurid peavad tasakaalustama Nõukogude vägede arvulist ülekaalu.

Peatükis tehtud ettepanekud Saksa väekontingendi väljaõppe kohta järgisid kaheaastast üldplaani ning koosnesid neljast (umbes pooleaastasest) faasist. Maaväe jaoks oli ette nähtud kaksteist suurt väljaõppekeskust, mis tuli rajada igasse laagrisse, mis olid ehitatud ühe diviisi jaoks ja mis paiknesid harjutusväljade läheduses. Väljaõppe teooria ja praktika pidid sel

¹²⁵ Vt **Bald** 1994. S. 20–23; **Heinemann** 2005. S. 7–8; vrd **Herbst** 1989. S. 155–156.

¹²⁶ Vt peatüki teksti **Rautenberg, Wiggershaus** 1977. S. 49–53; vt ka kommentaare *ibid.* S. 29–30.

moel olema tihedalt seotud. Esimeses faasis (sügisest 1950 kuni varakevadeni 1951) valiti välja tulevased väljaõppe läbiviijad ja võimaluse korral suunati nad õppima liitlaste juurde erinevatele kursustele. Valitud ohvitserid saadeti tutvuma liitlaste sõjakoolide ja sõjaväeakadeemiatega. Tehti ka ettevalmistusi relvakoolide asutamiseks: esialgu kolme suure väekoondise, esimesel võimalusel aga iga diviisi juurde. Suurt rõhku pandi võõrkeelte õppimisele. Teises faasis (varakevadest 1951 kuni sügiseni 1951) õpetati raamüksustes välja hilisemaid koolitajaid, samuti jätkus spetsialistide väljaõppe liitlaste juures. Kolmandas faasis (alates 1951. aasta sügisest) komplekteeriti üksused täielikult ja algust tehti üksikväljaõppega. Relvakoolides jätkus erineva taseme juhtide ja liitlaste juures spetsialistide väljaõppe. Eksperdid avaldasid lootust, et kui 12 diviisi relvastamine peaks toimuma õigel ajal, siis võiks ka väljaõppe jõuda 1952. aasta sügiseks nõutava tasemeni ning kindlustada diviiside lahinguvalmiduse.

Viimaks tõdeti, et selline väljaõppe organiseerimine on ikka veel suur improviseerimine, aga õigete meetodite rakendamisel ja sobilike juhtide valikul saab seda siiski niipalju arendada, et Saksa diviisid on vähemalt teiste väekontingentide keskmisel tasemel.

5. *Innere Gefüge*¹²⁷

Erilist tähelepanu väärib viies peatükk, mis käsitleb uue vaatenurga alt *Innere Gefüge* temaatikat. See peatükk osutus isegi mahukamaks kui sissejuhatavat peatükk Saksa väekontingendi sõjalis-poliitilistest alustest ja eeldustest. See rõhutab nii käsitlemist leidnud probleemiringi seotust oma ajaga kui ka tähendust tuleviku tarbeks. Mõistega *Innere Gefüge*, mis on seoses uute Saksa relvajõududega esimest korda kõne all, sõnastati juhtteema debatile, mis oma kestuse ja intensiivsuse poolest ei jää alla Saksamaa taasrelvastamise ümber toimunud tulistele vaidlustele.

Võib kujundlikult öelda, et vibu, mida juba aastaid oli avalikes ning ka ametkondlikes vaidlustes ja tülides pingutatud, jõudis oma murdumispiirini. Piisab mõningatest peatükis sisalduvate mõistete vastandpaaride moodustamisest, et aduda, missuguste valikute ees seisti: rahvus ja Euroopa; kodanike riik ja militaarriik; riiklik ja demokraatlik kontroll sõjaväe üle; vaenlasepilt ja antikommunism; restauratsioon ja reform; militarism ja sõduriks olemine; uus sisu ja vanad vormid; demokraatlikud põhiõigused ja sõdurikohustused; kasvatus ja väljaõppe. Kui neid mõistepaare tähelepanelikult vaadelda, siis võib märgata, et neid saab tegelikult esitada küsimuse vormis ja nende vahele tuleks asetada teineteist välistav *või* (nt kodanike riik *või* militaarriik). Saksamaa kontekstis on mõistetav, et näiteks fraasid *terve*

¹²⁷ Vt peatüki teksti **Rautenberg, Wiggershaus** 1977. S. 53–55; vrd ka kommentaare *ibid.* S. 30–31.

isamaa-armastus ja *kohustused Euroopa ees* kätkesid endas tõsiseid vastuolusid. Eespool esitatud mõistepaarid avavad uue tõsidusega selle pingevälja, milles juba aastaid oli küsimus, **kuidas** tulevasi Saksa relvajõude luua, jäänud küsimuse, **kas** Saksamaad taasrelvastada, varju. Seepärast ei ole midagi imestada, et kogu see eraldi seisev peatükk on tekkinud vajadusest jõuda kompromissideni.

Siiski oli selles käsitluses midagi uut, mis pani Himmerodes domineeriva vana mõtteviisi käärima: sellal kui näiteks väljaõppeküsimustes otsiti tuge Reichswehri ja Wehrmachi ajal saadud kogemustest, on kõnealuses peatükis öeldud: „Selliselt on eeldused uue [sõjaväe] ülesehitamiseks niivõrd erinevad mineviku eeldustest, et ilma vana Wehrmachi vormidele toetumata tuleb luua midagi *põhjapanevalt uut*. /.../ Kohustused Euroopa ees peavad kinni katma kõik traditsioonilised rahvuslikud sidemed. /.../ Saksa väekontingent ei tohi muutuda „riigiks riigis”. Nii kogu tervikul kui igal üksikul liikmel tuleb sisemisest veendumusest jaatada demokraatlikke riigi- ja eluvorme.”¹²⁸

Selles peatükis sõnastati olulised normid sõjaväe reformimiseks. Juba eespool oli lühidalt juttu sellest, kuidas demokraatia veendunud pooldaja Schwerin kaasas ekspertide hulka ka erumajor Baudissini, püüdes niimoodi veidigi tasakaalustada selgelt minevikule orienteeritud, Wehrmachi traditsioone ja väärtusi järgivat komisjoni.¹²⁹ Kui Himmerode eksperdid olid esialgu avaldanud heakskiitu Baudissini ettepanekule viia uus Wehrmacht tagasi Preisi traditsioonide juurde, siis järgnes sellele kiire kainenemine, sest Baudissin tõi Bonni vabariigi sõjaväe liberaaldemokraatlikuks reformimiseks taas mängu vana programmilise mõiste *riigikodanik sõjaväevormis*. Viimane aitas paremini edasi anda sõduripildi hädavajalikkude tsiviliseerimist ning tagada, et riigi ja ühiskonna põhikord leiaks kehtivuse ka sõjaväes. Baudissin esindas seisukohta, et Wehrmacht ja Reichswehr ei saa põhimõtteliselt olla Bonni vabariigi relvajõudude eeskujuks. Baudissin nõudis nulltunni põhimõtte järgimist ja soodsa ajahetke kasutamist ning kuulutas sõjaväe reformimise kaasaja saatuseküsimuseks, sest kuni 1945. aastani oli sõjaväe domineerimine piiranud riigi ja ühiskonna otsekui taraga, mis takistas demokraatlike ja liberaalsete ideede esiletulekut. Alates Scharnhorsti kontseptsioonist 19. sajandi alguses ja selle elluviimise hilisematest nurjunud katsetest aastatel 1848 ja 1919 algas nüüd, 1950. aastal, neljas katse sõjaväge demokratiseerida, mille käigus pidi ellu viidama parlamentaarse kontrolli, poliitilise vastutuse ja liberaalsete tsiviil-militaarsuhete idee. Baudissin rõhutas: „Sest ühes demokraatlikus armees peab otsuste ja käitumisviiside legitiimsus olema orienteeritud põhiseadusele, meetmete legaalsus peab

¹²⁸ *Ibid.* S. 53.

¹²⁹ Vt **Bald et al** 2001. S. 25–26.

olema orienteeritud seadustele ja eeskirjadele, sõdurite lojaalsus aga poliitilisele sihiseadmisele.”¹³⁰ See oli igati revolutsiooniline seisukoht, sest Saksa sõjavägi ei olnud kunagi varem aktsepteerinud demokraatliku põhi-seaduse väärtusi kõrgeima normina. Nii ei olnud ka Himmerodes ega 1950. aastate plaanides veel mingeid tervikkäsitlusi sõdurite kohast parlamentaarses demokraatias. Ühel meelel oldi vaid selles, et sõdurite põhiõigusi tuleb teatud määral piirata.

Himmerodes alakomisjoni tööd juhtinud erukindral Foertschile need mõtted ei meeldinud. Natsionaalsotsialistliku režiimi ajal riigikaitseministeeriumis töötanud ja Wehrmachi jaoks *Innere Gefüge* põhimõtete sõnastamise ja arendamisega tegelenud Foertsch oli muuhulgas natsirežiimi ajal aidanud sõnastada ka tingimusteta kuulekuse vannet Fүүreri isikule. Himmerodes oli Foertsch otsekui kits kärneriks: just tema juhitud alakomisjonilt oodati ettepanekuid, kuidas loodavat sõjaväge demokraatlikku riiki integreerida. Vana jalaväekindral, keda kõik kohalviibijad aktsepteerisid, soovis ka nüüd vanal viisil jätkata ning ta ei kavatsenud lasta mingil majoril endale vastu vaielda. Kui memorandumi teksti esimene visand valmis sai, ei olnud selles ühtegi rida ei Baudissinilt ega üldse sõjaväe reformimise vajalikkusest. Militaristlik traditsionalism oli esimese lahingu võitnud.

Alles siis, kui Baudissin esitas ultimaatum, et ta ei nõustu sellega, et uut Saksa sõjaväge luuakse järjepidevuses Wehrmachi ja vana, militaristliku traditsiooniga ning propageeritakse militaristlikke väärtusi, ning ähvardas memorandumile mitte alla kirjutada ja nõupidamiselt päevapealt lahkuda, hakkas jää liikuma. Heusinger, kes vajas sellele dokumendile ka kantsleri poliitilist õnnistust, tegi kiire arvestuse ja mõistis, et just Baudissini lahkumine, kes esindas n-õ teistsuguseid, vastupanuliikumisega seotud ohvitseri, ohustaks kogu ettevõtmist. Heusinger pakkus Baudissinile nelja silma all peetud vestluses kompromissi. Seepeale täiendati memorandumi teksti mõne Baudissinilt saadud mõttekäiguga (vaata juba eespool esitatud sõnastusi „põhjapanevalt uuest” ja sõjaväest, mis ei tohi olla riik riigis, või demokraatlike riigi- ja eluvormide sisemisest jaatamisest). Need mõjusid küll memorandumi traditsionalistlikku tervikut silmas pidades pigem kontekstiväliste passaažidena, kuid pikemas perspektiivis tähendasid siiski normatiivset pööret senistes väärtustes. Seda on nimetatud Bundeswehri asutamiskompromissiks ja demokraatia sissepääsuväravaks relvajõududesse. Seda väljendab ka Baudissini tuntud lause: „Relvajõud representeerivad neid ühiskondlik-poliitilisi valitsemisvorme, mille instrumendid nad on.”¹³¹ Seega on ilmne, et militaristliku traditsionalismi lahingulipu all marssiv sõjavägi ei saa esindada liberaaldemokraatlikke põhiväärtusi kandvat ja kaitsvat

¹³⁰ Vrd **Baudissin** 1969. S. 24–25; vrd ka **Bald** et al 2001. S. 26–28.

¹³¹ Vt **Bald** et al 2001. S. 28–30.

parlamentaaret riiki ega toimida selle riigi poliitilise instrumendina – muidugi juhul, kui sõjavägi ei püüa iga hinna eest olla riik riigis või muuta ühiskondlik-poliitilisi valitsemissorme erinevaid vahendeid kasutades endale meelepärasemaks. Demokraatlikus riigis ei saa demokraatia lõppeda kasarmuukse taga, võiks utreerides öelda. Et nii ei juhtuks, peab oldama valmis tõsiseks sisuliseks dialoogiks ning vajadusel ka vastastikusteks kompromissideks.

Nagu näha, ei saadud kompromissideta hakkama ka Himmerodes. Nii ei saanud eeldada, et Himmerodes kogunenud eksperdid oleksid pidanud otsustama või üldse tõsiselt kaaluma täielikult uut algust, samuti nagu oleks olnud lubamatu uue Saksa riigi alguses katkestada täielikult kõik suhted minevikuga, mis aitasid noorel riigil esmalt mõista, kust ta tegelikult tuleb ja missugust ajaloolist taaka endaga kaasas kannab. Alles seejärel sai Saksamaa teha vajalikud korrektuurid ning oma poliitilise, ühiskondliku ja kultuurilise elu uutal alustel taasloomise ning muutmisega ühineda täisväärtusliku ja aktsepteeritud liikmena sõjajärgse Lääne-Euroopa riikide perega. Kuna sõdurid kalduvad pigem alalhoidlikult mõtlema ja tegutsema, tuleks kompromissidele jõudmise vajadust mõista ka kui kohustust noore ja areneva riigi ees.

Baudissin ei esitanud Himmerodes ise mingit sõjaväereformi kontseptsiooni, kuid näitas Scharnhorsti kunagistele reformidele viidates kätte suuna, kuhu kaasaja olusid ja tingimusi arvesse võttes tuleks liikuda. 1951. aastal kutsuti Baudissin tööle Blanki ametkonda ning *Innere Gefüge* (alates 1953. aastast asendati mõistega *Innere Führung*) põhimõtete väljatöötamine ja elluviimine¹³², eelkõige aga vajalike reformide kontseptsiooniline välja-töötamine jäi mitmeks aastaks vaid tema õlgadele. 1956. aastal kutsuti ooberstiks ülendatud Baudissin Bundeswehri, kus ta jätkas eespool mainitud valdkonna arendamist.¹³³

Himmerodes kaldus kaalukauss ikka veel selgelt vana mõtteviisi kasuks: nii oli eetikat käsitleva alapunkti all näiteks – igati vanas Wehrmachi ja Reichswehri vaimus – kesksel kohal sõdurivande (sõduri pidulikud kohustused) temaatika ja sõduri igapäevaste kohustuste kataloog. Siiski pidi sõdurite kasvatamisel omama tähtsust (veel välja kujundamata) euroopalik ajaloopilt ning aitama kaasa „sisemise kindlusetunde loomisele, mis aitaks vastu seista moraalsele laostumisele ebademokraatlike tendentside

¹³² Baudissin mõistis tollal *Innere Gefüge* all „kõigi tingimuste ja tegurite terviklust, mis vormivad sõdurite suhteid omavahel ja sõdurite suhteid ühiskonnaga”.

¹³³ Vt **Opitz, E.** 2001. *Geschichte der Inneren Führung. Vom „Inneren Gefüge” zur Führungsphilosophie der Bundeswehr.* – Opitz, E. (Hg.) 50 Jahre Innere Führung. Von Himmerod (Eifel) nach Priština (Kosovo). *Geschichte, Probleme und Perspektiven einer Führungsphilosophie.* Bremen: Temmen Edition. S. 14. [Edaspidi **Opitz 2001**]

(bolševism ja totalitarism) kaudu”. Nõudmisega, et tugevdada tuleb sõduri teadlikkust oma mingite eriõigusteta sotsiaalsest liigitusest ja kaitsta tema inimväärikust ning lõpparve teha oma aja äraelanud tavadega, vallandas diskussiooni, hiljem lausa tüli traditsiooniliste sõjaväeliste vormide ja rituaalide ajakohasuse teemal.¹³⁴

Vana Testamendi tarkuseraamatute hulka kuuluvas Koguja raamatus on tõdetud, et igale asjale on määratud oma aeg: aeg maha kiskuda ja aeg üles ehitada; aeg hoida ja aeg ära visata. Nendes märkustes, mida komisjoni esimees memorandumi lõppu lisis, on veel kord püütud teha katset vana ja läbiproovitud üle kanda uude ja muutunud aega. Himmerode ekspertide kohta sobib hästi see, mida nimekas Saksa ajaloolane Golo Mann on öelnud ühe teise isikuteriingi kohta: „Oma aega pidid nad esindama; aga seda olevikku, mis on hüübinud minevik, mitte seda, mis valmistab ette tulevikku.”¹³⁵

Himmerode epiloog

Kohe pärast nõupidamise lõppu valmistas Kielmansegg veel Himmerodes memorandumi teksti lõppredaktsiooni. 9. oktoobril esitas sõjaliste ekspertide komisjon oma töö tulemused liidukantsler Adenauerile, tehes seda kantseri nõuniku Schwerini vahendusel. Kaaskirjas rõhutati selgelt, et memorandumi sisu on kõigi allakirjutanute poolt „nii üksikdetailides kui tervikuna heaks kiidetud”¹³⁶.

1950. aasta oktoobris toimusid kantseri poliitilises lähikonnas olulised muutused: üksteisest sõltumatult astusid ametist tagasi kaks isikut: 9. oktoobril astus tagasi siseminister Gustav Heinemann ja 26. oktoobril esitas oma lahkumissoovi Graf Schwerin. Kuigi põhjused olid erinevad, ühendas neid tagasiastumisi siiski Liitvabariigi taasrelvastamise kompleksne probleem.

Memorandum jäi esialgu seisma, ilma et seda oleks saadud adresaatidele edastada. Alles 27. oktoobril esitas Kielmansegg Schwerinile visandi koos omapoolse seisukohavõtuga, mis omakorda pani ka Schwerini olukorda, kus ta tundis vajadust väljendada teksti kohta oma mõtteid. Paraku oli ta just esitanud lahkumisavalduse ning polnud kindel, kas keegi tema arvamusega arvestab.

¹³⁴ Vt **Rautenberg, Wiggershaus** 1977. S. 54–55.

¹³⁵ **Mann, G.** 1959. Deutsche Geschichte im neunzehnten und zwanzigsten Jahrhundert. Frankfurt/Main. S. 154.

¹³⁶ Vt **Rautenberg, Wiggershaus** 1977. S. 31,65.

Schwerini seisukohavõtt¹³⁷ sai valmis 28. oktoobril ning vaatamata ametist lahkumise ajalisele survele ja ka mõningasele isiklikule solvumisele võis sellest dokumendist leida mitmeid põhjendatud kahtlusi ja sõjalis-poliitilist ettenägelikkust. Schwerini arvates kahandasid paljude ettepanekute ja soovitude väärtust eelkõige puudulikud teadmised liitlaste plaanidest ning strateegilistest kavatsustest, mistõttu eksperdid olid juhindunud peamiselt just Saksa strateegilistest arusaamadest. Nii puudusid Schwerini arvates ka ajalistel plaanidel „reaalsed alused”. Ta kahtles ka selles, kas liitlasvägede abist (n-õ vihmarajust) ikka kvalitatiivses ja kvantitatiivses mõttes piisab, et pakkuda kaitset Saksa väekontingendi moodustamisele. Schwerini jaoks oli küsitav ka see, kas liitlasvägesid saab kasutada Saksa sõjaväe „vaderitena”, samuti avaldas ta arvamust, et isikkoosseisu komplekteerimiseks ei leita piisavalt vabatahtlikke ning seetõttu võiksid teenindusgrupid komplekteerimisel siiski kasuks tulla. Ta ei toetanud ka mõtet, et Liitvabariigi president peaks olema Saksa väekontingendi ülemjuhataja, kuid kiitis heaks ettepaneku, et sõjaväe personalipoliitikaga peaks tegelema loodav kaitseministeerium. Ühel meelel oli Schwerin ekspertidega peamiselt just operatiiv-põhimõtetes, mis olid sõnastatud „sovetidega peetud sõjas saadud pikaajaliste ja põhjalike kogemuste najal”.

Tähelepanuväärselt kriitiline oli Schwerini hinnang “Innere Gefüge” peatükile. Tema arvates ei olnud keskne probleem – **kuidas** ikkagi liita Saksa väekontingenti nii väliselt kui sisemiselt Lääne-Euroopa supranatsionaalsete relvajõudude koosseisu – piisavalt sügavuti läbi mõeldud ega ammendavat vastust saanud. Schwerin rõhutas, et rajatava Saksa väekontingendi isikkoosseisu valik, struktuur ja *Innere Gefüge* põhimõtted ei tohi saksa rahva jaoks tunduda võõrkehana ega eesmärgina omaette. Eksperdid olid küll jõudnud tulemuseni, et „ilma vana Wehrmachi vormidele toetumata tuleb luua midagi põhjanevalt uut”, kuid Schwerin arvas, et tasakaalu või ka lepitust uue sisu ja õigustatud soovi vahel kasutada juba olemasolevat ei saa tekkida enne, kui pole alustatud „varasema süsteemi põhjanevate reformidega”. Schwerin juhtis õigustatult tähelepanu sellele, et ekspertide soovitusel tulevaste Saksa sõdurite poliitiliste õiguste ja kohustuste osas on ikka veel selgelt minevikule orienteeritud. Poliitiline ja ajaline surve sunnib Saksa relvajõudude ülesehitamiseks kasutama niisugust oma minevikku kinnistunud sõjaväelist kaadrit, kel on kalduvus minna mööda **restauratsiooni** teed. Nende täielik väljalülitamine relvajõudude orgaanilisest ülesehitamisest pole ülesande kompleksisust arvestades võimalik. Toimivat vana ja uue sünteesi on Schwerini arvates väga raske saavutada, kuid selle küsimuse läbitöötamisega tuleb alustada niipea kui võimalik.

¹³⁷ Vt seisukohavõtu teksti **Rautenberg, Wiggershaus** 1977. S. 58–60.

Schwerini seisukohavõtt pikendas veelgi memorandumi edastamist riigi poliitilisele juhtkonnale. Alles 2. novembri hommikul kella 11 paiku andis Kielmansegg dr Globkele üle liidukantslerile mõeldud eksemplari. Kielmansegg tegi riigisekretär Globkele ka vastava ettekande, kuidas Himmerode nõupidamine oli kulgenud, ning andis märksõnade ja lühikommentaaride abil edasi nii memorandumi kui ka Schwerini seisukohavõtust olulisema.¹³⁸ Veel samal päeval kell 18 toimus liidukantsleri juures koosolek, millest võtsid osa Speidel, Heusinger, Gehlen, Blank ja Globke. Tekib küsimus, kas Adenauer oli memorandumit ise lugenud või kas Globke oli talle teksti üldse selleks hetkeks üle andnud. Kantsler oli aga julgeolekupiitlistes küsimustes juba asjadega kurssi viidud 7. augusti memorandumiga, mille sisu pärines Heusingeri, Speideli ja Foertschi sulest. Kantslerile saadetud eksemplaril pole Adenaueri märkmeid ega allkirja, nii et leidub neid uurijaid, kes arvavad, et Adenauer ei ole memorandumit ise kunagi lugenud ning et tema isiklik arvamus julgeolekuküsimustes kujunes välja juba augustimemorandumiga.¹³⁹ Kielmansegg aga oli kindel, et „see väide ei pea paika. Ma saan seda küll vaid kaudselt tõendada. Kas ta seda luges, seda ei saa ma ka täna kindlalt väita. Et ta aga seda näinud oli ja väga täpselt teadis, mis memorandumis oli, seda võin ma väita. Kui Blank ja mina hiljem, enne Petersbergi kõnelusi [need algasid 9. jaanuaril 1951] kantsleri juurde läksime ja küsisime, mis eesmärgiga me neid kõnelusi pidama peaksime, ütles ta, et selleks pole vaja teile mingit erilist üleannet anda. Teie ülesanne on memorandum. Sellest võib järeldada vaid üht – et ta seda tundis”¹⁴⁰. Ja oma edasiste sammudega sanktsioneeris Adenauer selle memorandumi sisu, nii et seda võib üldistades nimetada Lääne-Saksamaa taasrelvastamise ning relvajõudude asutamise salajaseks strateegiliseks üldplaaniks. See varjatud, parlamendist mööda hiilides sepistatud poliitike ja sõjaväelaste ühistöö jääb kindlasti üheks värvikamaks ja tõsisemaks episoodiks Bonni vabariigi parlamentaarses ajaloos.

3. novembril 1950 oli Speidelil kantsleriga usalduslik vestlus. Speideli sõnul oli kantsler öelnud, et kõik küsimused, mida ta oleks tahtnud kindralitele esitada, olid saanud vastuse Himmerode, osaliselt ka juba augustimemorandumist. 4. novembril kirjutas Kielmansegg kirjas kindral von Vietinghoffile, et Speidel ja Heusinger „olid 2. novembril siin ja neil oli võimalus kantsleriga rääkida. Kõneluse sisu oli peaaegu eranditult puudutanud

¹³⁸ **Moerchel, M.** 2005. 50 Jahre Himmeroder Denkschrift. Grundlegend Neues geschaffen. (Interview mit Johann A. G. von Kielmansegg.) S. 3. <<http://www.ifdt.de/0010/Artikel/moerchel.htm>>, (12.08.2005).

[Edaspidi **Moerchel 2005**]

¹³⁹ Vt **Rautenberg, Wiggershaus** 1977. S. 32–33.

¹⁴⁰ **Moerchel** 2005. S. 3–4.

memorandumit”¹⁴¹. Nii võib arvata, et enne kohtumist kindralitega ja oma julgeolekunõuniku Blankiga oli Adenauer ikkagi memorandumi sisuga tutvunud.

Kielmansegg oli Himmerode ekspertidelt saanud volitused teha kõik, et komisjon saaks jätkata oma tööd sõltumatu organina, millele saaks ka tulevikus vastavaid ülesandeid anda. Selleks pöödus Kielmansegg veel kord kõigi ekspertide poole ja palus neil saata oma kirjalik nõusolek komisjoni töös osalemise kohta, mida ka kõik Himmerodes viibinud ohvitserid tegid.

Juba Himmerodes olid Heusinger ja Kielmansegg omavahel kokku leppinud, et lähitulevikus moodustatakse liitlastega peetavate kõneluste ettevalmistamiseks erinevaid töögrupe. See mõte jäi aga teostamata. Informatsiooni asjade hetkeseisust said Himmerode eksperdid Kielmanseggi koostatud ringkirjade kaudu. Kuni 1950. aasta detsembrini, mil Theodor Blank soovis eksperdikomisjoni institutsioonilise töö lõpetamist, saadeti laiali viis niisugust ringkirja. Komisjoni liikmed tundsid muret, et igasugused ootamatud poliitilised malekäigud (näiteks Schwerini vallandamine) võivad kaasa tuua ka nende panuse valesimõistmise ja maine kahjustamise. Tegelikuses oli juba 1950. aasta sügisel ette näha, et komisjonist ei saa mingit alalist organit ja keegi ei peaks kandma ka kaasvastutust, igaüks võib oma kaastööst loobuda.

30. oktoobril 1950 teatas Kielmansegg komisjoni liikmetele, et Schwerini tagasiastumisega on tekkinud uus olukord. Schwerini büroo läheb vähen-datud kujul üle Blanki ametisse. 3. novembril teavitas Kielmansegg eksperte, et Blank on küll *de facto*, aga veel mitte *de jure* uus julgeolekuvolinik.¹⁴² 27. novembril saadetud ringkirjas teatas Kielmansegg, et Schwerini büroo tegevuse lõpetamine on otsustatud: 30. novembriks on kõik töötajad vallandatud ning tema kui „memorandumis sisalduvate küsimustega seotud valdkonna” sekretär koos erumajorite Osteri ja D. von Busschega võetakse uue ametikonna julgeolekuosakonda tööle. 23. november 1950 tähistab Blanki ameti töö ametlikku algust.¹⁴³ Blank viidi memorandumi sisuga kursi alles detsembri keskpaiku. Tema otsus oli, et komisjon on memoran-

¹⁴¹ Vt **Rautenberg, Wiggershaus** 1977. S. 33.

¹⁴² 26. oktoobril 1950 uue ametikonna juhiks nimetatud Theodor Blanki ametinimetuseks sai liidukantsleri volinik liitlasvägede suurendamisega seotud küsimustes. Blank oli kantsleri otsealluvuses, tema ametkond (*Dienststelle Blank*, ka *Amt Blank*) kuulus kantsleriameti koosseisu. Alates 7. juunist 1955 kujundati Blanki amet ümber föderaalseks kaitseminstertiumiks. Selles ametkonnas tehti kõik peamised ettevalmistused Bundeswehri asutamiseks, sealhulgas tegeleti ka *Innere Führung* kontseptsiooni ja esimese riigikaitseeaduse väljatöötamisega. Vt **Reeb, Többsicke** 2003. S. 74.

¹⁴³ Vt **Rautenberg, Wiggershaus** 1977. S. 33; vrd ka **Bald et al** 2001. S. 34.

dumiga oma ülesande täitnud. Ekspertidele maksti veel ühekordset honorari (300 DM) ja nende töö võis lõpetatuks lugeda.

Kantsler Adenauer oli 1950. aasta oktoobris ja novembris Saksamaa kaitsepanuse küsimustes tähelepanuväärselt vaoshoitud. See on aga mõistev, kuna ta soovis lääneliitlastele kaitseküsimustes seni mitte vastu tulla, kuni need ei ole omalt poolt Liitvabariigi valitsusele esitanud selget üleskutset alustada läbirääkimisi Lääne-Saksa kaitsepanuse üle Lääne-Euroopa kollektiivkaitses. Selles mõttes oli ka Blankile antud ametinimetus – kantsleri volinik liitlasvägede suurendamisega seotud küsimustes – programmilise iseloomuga. Esialgu polnud Blankil veel selgepiirilist ülesannet. Alles siis, kui oli selge, et lääneliitlased annavad oma kaitsesoovid edasi Liitvabariigi valitsusele, said Blank ja tema ametkond end tegeliku töölokorraga kurssi viia ning sisulist tegevust alustada: 21. detsembril 1950 teatas Blank Heusingerile ja Speidelile, et kantsler Adenauer palub neil „selleks valmistuda, et olla valmis Brüsseli konverentsi tulemuste põhjal algavatel eelseisvatel läbirääkimistel olema pikema aja vältel nõunikena [tema] käsutuses”¹⁴⁴. Samal ajal informeeriti eelseisvatest läbirääkimistest ka pressi.

Nii oli nende mõne kuu vältel, mis jäid eksperdikomisjoni kokkukutsu- mise ja selle tegevuse lõpetamise vahele, langetatud ka põhimõtteline otsus SLV taasrelvastamise kohta.

Paraku lekkis Himmerode rangelt hoitud saladus ja sakslaste ning ameeriklaste-brittide mängust kõrvale jäänud Pariis sai salaplaanidest teada. Teade mõjus pommiplahvatusena. Pariis oli USA kindlameelsust Lääne-Saksamaa taasrelvastamise vajaduses ilmselt alahinnanud. Prantsuse peaminister René Pleveni ametlikuks reaktsiooniks oli Pleveni plaani esitamine 26. oktoobril 1950, mis juhtis rahvusvahelise diskussiooni uutele radadele. Pleven tegi ettepaneku luua Euroopa Kaitseühendus, mille supranatsionaalselt moodustatud armee koosseisus oleksid Saksa relvajõud täielikult allutatud rahvusvahelisele kontrollile ja juhtimisele ning kannaksid koguni Euroopa armee vormi ning auastmeid. Sellist armeed polnud Himmerodes kogunenud ohvitserid endale ette kujutanud. Euroopa Kaitseühendus pakkus tol ajal välja sõjaväe rahvusvahelistumise ja integratsiooni kõige äärmuslikuma variandi. Kuid prantslaste katse töötada välja tõsiseltvõetav alternatiiv ameeriklaste domineerimisele Lääne-Euroopas NATO kaudu jooksis pikaajaliste ja keerukate riigisiseste läbirääkimiste tõttu Pariisis viimaks siiski liiva ja kaitseühendus ei näinudki tegelikkuses ilmavalgust. Ameeriklaste juba 1950. aasta detsembris alustatud vastuinitsiatiiv kandis selget sõnumit: NATO peab alati olema julgeolekupoliitiliseks katuseks kõikidele oma “analoogidele” Euroopas. Sakslased eesotsas Adenaueriga

¹⁴⁴ Vt Rautenberg, Wiggershaus 1977. S. 34.

suutsid järgmiste aastate jooksul olla prantslastest diplomaatiliselt edukamad ning NATO osutus mõneti lausa Saksa valitsuse välispoliitika lahutamatuks koostisosaks ja instrumendiks. 1954. aasta oktoobris Londonis toimunud kõnelustel pandi paika Põhja-Atlandi ja Lääne-Euroopa julgeolekupoliitikat aastakümneteks mõjutama jäänud põhimõtted. 1955. aasta kroonis mõlema poole pingutusi ning Liitvabariigi liikmesus NATO-s avas lõplikult ukсед ka Bundeswehri asutamisele. Saksamaa ja lääneliitlaste suhted muutusid senisest märgavatalt selgemaks ja stabiilsemaks, täielik integratsioon läände, mis oli juba varem *de facto* ja vahetult enne NATO-ga ühinemist ka *de jure* aset leidnud, sai nüüdsest lõplikult kinnitatud. Adenaueri poliitika – euroopaliku ja multinatsionaalse integratsiooniprotsessi kaudu leida eelkõige oma rahvale uus poliitiline identiteet ja väärikas koht teiste riikide seas – oli viimaks täide viidud.

Kui tulla hetkeks veel tagasi Himmerode kohtumise juurde, tuleb rõhutada, et seal puhkenud vastuolude tagajärjel kujunesid Saksamaal välja kaks vastandlikku positsiooni, mis kujundasid otsustavalt kogu hilisemat diskussiooni Bundeswehri asutamise ja edasiarendamise ümber. Erialases kirjanduses kasutatud mõiste *Himmerode asutamiskompromiss* on sisult problemaatiline, sest seal ei juhatatud otseselt sisse uut algust uuele sõjaväele ega pingutatud tõsisemalt erinevate positsioonide vahendamise ja sisulistele kompromissidele jõudmise nimel. **Tradistionalistid** suutsid soodsat hetke ära kasutada ning peaaegu täielikult oma kontseptsiooni läbi suruda. **Reformijatel** oli sel hetkel väga vähe šansse üldpilti mõjutada. Nii peegeldas ka lõppsõna tegelikke jõuvahekordi realistlikult, sest seal polnud peaaaaegu ühtegi jälge millestki põhjanevalt uuest.

1950. aasta oktoobris aset leinud sündmustel on kindel märgiline tähendus. Himmerodes esile kerkinud sõjaväekontseptsioonid olid vastandlikud, ühildamatud ja kokkusobimatud. Nüüdsest algas Saksa militaarpoliitikas uus maskiball: väljapoole püüti näidata tõsiseid pingutusi sisuliste reformide nimel, seespool aga valitses Himmerode vaimsus. See sünnitas kaitsepanuse teemal peetud avalikus diskussioonis illusioone. Kui 1955. aastal hakkasid levima sellised kuuldused, et Bonni vabariik loob endale oma **uue** sõjaväe, sellal kui Weimari vabariiki pidi kaitsma keisririigi vana ja ebademokraatlik sõjavägi, kõlas see sõnum igati veenvalt. Kuid siis ilmnes ikkagi, et nutikas ja tabav sõnastus varjas tegelikult poliitika ja sõjaväe liitu, mille abil sai kunagine Wehrmacht oma mõjukate esindajate abil konstrueerida pilti oma heast sõjaväest kui mineviku väärtuslikust pärandist ning seda pilti – vähemalt esialgu – ka tulevikku vahendada.

Himmerodes koostatud memorandumit on sõjaajaloolased nimetanud ka Bundeswehri Magna Chartaks. Kuigi selleks hetkeks, mil Saksamaa oma relvajõud taasasutas ja astus seeläbi otsustava sammu täieliku suveräänsuse suunas, oli memorandumit sisu julgeolekupoliitilistele muutustele juba

mõneti jalgu jäänud, ei kahanda see memorandumi ajastuloolist ja sümboolset tähendust. Himmerode eksperdigrupp jääb tähistama iseseisva julgeolekupoliitilise ja sõjalise mõtlemise uut algust Saksamaa Liitvabariigis. Need isikud, kes järgnenud aastatel rajasid oma mõtete ja tegudega aluse uuele sõjaväele, said Himmerodes võimaluse omavahel sisuliselt mõtteid vahetada ja tulevikuplaane teha. Erinevate isiksustena esindasid nad kohati lausa vastanduvaid seisukohti, juhatades sel moel juba Himmerodes sisse intensiivse kaitsepoliitilise ja ühiskondliku debati Saksamaa taasrelvastamise põhimõtete ja uue sõjaväe põhiolemuse, ühiskondliku positsiooni ning vajalike reformide ja mentaliteedimuutuse teemal. Himmerodes võeti jalge alla see tee, mis viis 1955. aastal Bundeswehri, demokraatlikule riigile omaste relvajõudude tekkeni, kus läbi tõusude ja mõõnade on siiski püütud alati järgida tsiviilkontrolli, õigusriigi, rahvusvahelisuse ja demokraatliku konformsuse põhimõtteid.

Nagu juba Himmerodes võis märgata, kohtab sõjaväelises mõtlemises ja süsteemis alati teatud vastuseisu reformidele, isegi kui põhjalikult muutunud poliitilised ja ühiskondlikud olukorrad ja neist lähtuvad uued ülesanded ei jäta mingit võimalust kahelda nende reformide vajalikkuses. Sõjaväes – nagu ka igas teises ühiskondlikus institutsioonis – on erinevatel aegadel olnud erinevaid huvikonflikte ja ikka leidub neid, kes ise minevikus elades üritavad samaaegselt kujundada olevikku ja muuta ka tulevikku, otsides uut identiteeti “puhastatud” minevikust. Teisiti pole läinud ka Bundeswehris, mis on olnud oma rohkem kui pool sajandit kestnud arengu jooksul nii restauratsiooni kui reformide pingeväljas. Ometi ilmnes juba Himmerodes, et sõjavägi vajab põhjalikke reforme, kui ta tahab vastata uutele poliitilistele väljakutsetele ja täita neist tulenevaid ülesandeid.

Kindral Harald Kujat¹⁴⁵ on avaldanud arvamust, et “tormiliste muutuste ajal on sõduritel rohkem kui muidu vaja soliidset vaimset vundamenti. *Innere Führung* oma juhtmotiiviga “riigikodanikust sõjaväevormis” on aja- proovile vastu pidanud ja jäänud tänaseni Bundeswehri stabiilsuse ankruks. Bundeswehri juhtimiskontseptsioon ja organisatsioonikultuur on algusest peale olnud *Innere Führung*. /.../ Juhtimine ülesande [*Auftrag*] andmise kaudu on ja jääb Saksa sõjalise võimekuse kindlaks koostisosaks. Sõjaväelisi juhte õpetatakse jätkuvalt nii välja, et nad suudavad tervikut silmas pidades tegutseda nii, et nad oma vahendite valiku üle ise otsustavad ja selle eest ka vastutavad. *Innere Führung* on end juhtimisfilosoofiana Bundeswehris algusest peale õigustanud. /.../ *Innere Führung* vahendab sõduritele olulisi põhiväärtusi ja respekti inimväärikuse ees. Sõdurite poliitiline ja ajalooline haridus aitavad omalt poolt kaasa, et sõdurid seisavad oma tegevuses

¹⁴⁵ Õhuväekindral **Harald Kujat** (sünd. 1942) oli aastatel 2000–2002 Bundeswehri 13. peainspektor (Bundeswehri kõrgeim ohvitser) ja seejärel aastatel 2002–2005 NATO Sõjalise Komitee (MC) esimees.

demokraatliku ja liberaalse põhiseaduse alusel. /.../ *Innere Führung*'i keskne põhimõte – demokraatliku inimesepildi ja põhiseadusega ühiskonnas paika pandud väärtuskorra rakendamine sõjaväelises valdkonnas – on konstandina püsima jäänud. Sellel on oma väärikas traditsioon. Bundeswehri asutajad on alates Himmerode kohtumisest seda kontseptsiooni esindanud kõigis oma aja vastuseisudes. Nende põhimõtete järgi kujundatud ja juhitud Bundeswehr ei pea liitlaste armeedega võrreldes sugugi häbi tundma. *Innere Führung* ei sulge end ajakohastele vormimuutustele – see valmidus kuulub tema olemuse juurde. Siiski on ta meie relvajõudude stabiilsuse ankur. Ja [Bundeswehri] firmamärgina jääb ta püsima ka edaspidi.”¹⁴⁶

Kirjandus

- Auswärtige Amt** (Hsg.) 1972. Die Auswärtige Politik der Bundesrepublik Deutschland. Köln: Verlag Wissenschaft und Politik
- Bald, D.** 1994. Militär und Gesellschaft. Die Bundeswehr der Bonner Republik. (Militär und Sozialwissenschaften, Bd. 13). Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft
- Bald, D.** 2001. Kämpfe um die Dominanz des Militärischen. – **Bald, D.; Klotz, J.; Wette, W.** Mythos Wehrmacht. Nachkriegsdebatten und Traditionspflege. Berlin: Aufbau Taschenbuch Verlag
- Bald, D.** 2005. Die Bundeswehr. Eine kritische Geschichte 1955–2005. München: C. H. Beck
- Baudissin, W. G. von** 1972. Soldat für den Frieden. Entwürfe für eine zeitgemässe Bundeswehr. München: Piper Verlag
- Benz, W.** 1984. Die Gründung der Bundesrepublik. Von Bizone zum souveränen Staat. (Deutsche Geschichte der neuesten Zeit.) München: Deutscher Taschenbuch Verlag
- Bundeswehrchronik 1945 bis 1955.** – ASFRAB (Arbeitsstelle Freiden und Abrüstung).
<<http://www.asfrab.de/Publikationen/Profil/Chronik1945bis1955.php>>, (15.11.2007)
- Bundeswehrchronik 1956 bis 1965.** – ASFRAB (Arbeitsstelle Freiden und Abrüstung).
<<http://www.asfrab.de/Publikationen/Profil/Chronik1956bis1965.php>>, (15.11.2007)
- Fuchs, T.** 1986. Geschichte des europäischen Kriegswesens. Teil II: Von der Aufstellung der ersten stehenden Heere bis zum Aufkommen der modernen Volksheere. (Truppendienst-Taschenbücher, Bd. 24.) Wien: Herold

¹⁴⁶ **Opitz** 2001. S. 9–10.

- Gramann, U.** 2006. Der 20. Juli, die Wehrmacht und die Bundeswehr. – Arbeitsstelle Frieden und Abrüstung. Positionspapier 1. <http://www.asfrab.de/media/pdf/asfrab_positionen01.pdf, (12.11.2007)
- Hartmann, U.; Richter, F.; Rosen, C. von** 1999. Wolf Graf von Baudissin. – **Bald, D.; Hartmann, U.; Rosen, C. von** (Hrsg.) Klassiker der Pädagogik im deutschen Militär. Baden-Baden: Nomos
- Heinemann, W.** 2005. 50 Jahre Himmeroder Denkschrift. „Magna Charta“ der Bundeswehr. <<http://www.ifdt.de/0010/Artikel/Heinemann.htm>>, (12.08.2005)
- Herbst, L.** 1989. Option für den Westen. Vom Marschallplan bis zum deutsch-französischen Vertrag. München: Deutscher Taschenbuch Verlag
- Knorr, L.** 1992. Kleines Lexikon Rüstung, Abrüstung, Frieden. 2. Aufl. Köln: Pahl-Rugenstein
- Kutz, M.** 1995. Reform als Weg aus der Katastrophe. – **Linnenkamp, H.; Lutz, D. S.** (Hrsg.). Innere Führung. (Demokratie, Sicherheit, Frieden, Bd. 94.) Baden-Baden: Nomos Verlag
- Maailma poliitikute leksikon.** 2002. Tallinn: Olion
- Mann, G.** 1959. Deutsche Geschichte im neunzehnten und zwanzigsten Jahrhundert. Frankfurt/Main
- Moerchel, M.** 2005. 50 Jahre Himmeroder Denkschrift. Grundlegend Neues geschaffen. (Interview mit Johann A. G. von Kielmansegg). <<http://www.ifdt.de/0010/Artikel/moerchel.htm>>, (12.08.2005)
- Nolan, C. J.** 1999. Longmani maailma poliitika leksikon. Tallinn: Olion
- Opitz, E.** 2001. Geschichte der Inneren Führung. Vom „Inneren Gefüge“ zur Führungsphilosophie der Bundeswehr. – **Opitz, E.** (Hg.) 50 Jahre Innere Führung. Von Himmerod (Eifel) nach Priština (Kosovo). Geschichte, Probleme und Perspektiven einer Führungsphilosophie. Bremen: Temmen Edition
- Rautenberg, H.-J.; Wiggershaus, N.** 1977. Die „Himmeroder Denkschrift“ vom Oktober 1950. Politische und militärische Überlegungen für einen Beitrag der Bundesrepublik Deutschland zur westeuropäischen Verteidigung. Karlsruhe: G. Braun Verlag
- Reeb, H.-J.; Többecke, P.** 2003. Lexikon Innere Führung. 3. Aufl., Regensburg-Berlin: Walhalla
- Rudel, D.** 2005. Bundeswehr. Kind des Kalten Krieges. <<http://www.stern.de/politik/historie/541367.html?nv=cb>>, (12.08.2005)
- Ruhl, K.-J.** 1982. Neubeginn und Restauration. Dokumente zur Vorgeschichte der Bundesrepublik Deutschland 1945–1949. München
- Valik NATO dokumente** 2002. Tallinn: Eesti Vabariigi Kaitseministeerium
- 50 Jahre Bundeswehr.** 2005. Aus Politik und Zeitgeschichte (Beilage zur Wochenzeitung Das Parlament). 21/2005, 23. Mai 2005
- Wette, W.** 1999. Sieg und Niederlage der Wehrmacht-Legende. <<http://www.rheinreden.de/RR1999-2.pdf>>, (20.11.2007)
- Wette, W.** 2001. Die Bundeswehr im Banne des Vorbildes Wehrmacht. – **Bald, D.; Klotz, J.; Wette, W.** Mythos Wehrmacht. Nachkriegsdebatten und Traditionspflege. Berlin: Aufbau Taschenbuch Verlag

Wettig, G. 1967. Entmilitarisierung und Wiederbewaffnung Deutschlands 1943–1955. Internationale Auseinandersetzung um die Rolle der Deutschen in Europa. (Schriften des Instituts der Deutschen Gesellschaft für auswärtige Politik e.V., Bd. 25.) München: R. Oldenbourg Verlag

Andres Saumets (*MTh*)

KVÜÕA humanitaar- ja sotsiaalteaduste õppetooli juhataja